

T.C.

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Asım Mikail EMER

MAYIS - 2014

SAFAHAT'TA DEĞERLER EĞİTİMİ UNSURLARI

ASİM MİKAIL EMER

TARAFINDAN

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE

SUNULAN TEZ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

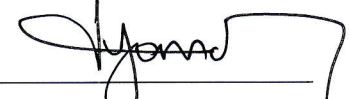
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MAYIS - 2014

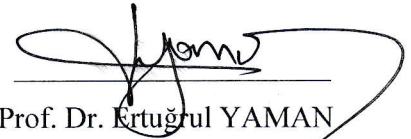
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN
Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederim.

Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN (YBÜ, Yeni Türk Dili)

Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (YBÜ, İslamî İlimler Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Nihal ÇALIŞKAN (YBÜ, Yeni Türk Dili)

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı: Asım Mikail EMER

İmza:

ÖZET

SAFAHAT'TA DEĞERLER EĞİTİMİ UNSURLARI

Emer, Asım Mikail

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN

Mayıs 2014, 248 sayfa

Bu çalışmada, Millî Şairimiz Mehmet Âkif ERSOY'un "*Safahat*" adlı eserindeki "değerler" tespit edilmiştir. Kaynak eser olarak Beyan Yayınları'na ait, Hazırlayan: A. Vahap AKBAŞ olan "*Safahat*" göz önünde bulundurulmuştur. Öncelikle "değer" kavramı üzerinde durulmuştur. Henüz ülkemizde bâkir olan "değerler eğitimi" birçok akademisyen tarafından kaleme alınmış olsa da bu konu hakkında bir hemfikirlik söz konusu değildir. Bu çalışmada bunun da ortak bir nokta oluşturulmak üzere Âkif'in "*Safahat*" eserinde söz konusu değerler tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, "*Safahat*"taki değerlerin tespiti ve "Asım'ın Nesli"nin hangi değerlere sahip olunması gerektiğini ve "değerler eğitimi" açısından bu eserin neler ifade ettiğini ortaya çıkarmaktır. Çalışmamızın birinci kısmında, "değer, değerler eğitimi ve geçmişten günümüze" sunulmuştur. Daha sonraki bölümde ilgili eser titizlikle taranıp, belirlenen "değerler"i ifade eden anahtar sözcük / sözcükler veya beyit, dörtlük ya da ilgili dizeler tespit edilmiştir. Dizelerden hareketlerle değerler sınıflandırılarak, alfabetik sıraya göre sunulmuştur. İlgili dize / dizelerden sora belirlenen değer in ihtivası doğrultusunda yorumlanmıştır. Yorumlanırken o alanda çalışmış kimi araştırmalardan da yararlanılmıştır.

Sonuç olarak henüz ülkemizde yeni olan bir konu olarak "değerler ve değerler eğitimi" tüm insanlığın yaşamını direkt etkileyen bir kavramdır. Millî Şairimiz, "*Safahat*" adlı eserinde de milletimiz ve gelecek nesil için; "Asım'ın Nesli"nin inşa ve terakkîsi için lazım gelen ve gelecek nesle de intikâl etmesi gereken değerler vardır. Bu değerler hem iletişimde hem sosyal ve şahsî hayatta hem de bizim eşref-i mahlûk olarak yaratılmış olmamız gereği bahsi geçen değerlere sahip olmalı ve bu değerleri hayatımızda tatbik etmeliyiz ki "değerli birer

insan” olalım. Bu yönüyle Âkif, tüm insanlığa, *Safahat’ında* milletimizin ve “Asım’ın Nesli”nin sahip olması gereken değerleri sunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Değer, değerler eğitimi, Mehmet Âkif ERSOY, Safahat, Asım’ın Nesli.

ABSTRACT

THE FACTORS of VALUES EDUCATION in SAFAHAT

Emer, Asım Mikail

MA, Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN

May 2014, 248 pages

In this study, the “values” in the work “*Safahat*” of National Poet Mehmet Âkif ERSOY have been determined. “*Safahat*”, published by Beyan Publications and prepared by A. Vahap AKBAŞ, has been taken into consideration as a source work. First of all the concept of “value” has been emphasised. Even if “values education” has been written by many academicians in our country there is no agreement on this subject. For this reason, the values in “Phases” have been determined in order to create a common opinion.

The purpose of this study is to reveal the meaning of Phases in terms of the determination of the values, values education and the needs of values for “Asım’s Generation”. The first part of our study, “value, values education and from past to present” have been discussed. In other part, the relevant work has been examined and lines related to the key words/words or verse on “values” have been determined. The values have been classified by the lines and they have been ranged in accordance with alphabetic order. It has been commented on the basis of the values in the lines. Some opinions of many researchers have been used by commenting.

As a result, the concept “values and values education” that is the current issue in our country has affected the life of human. There are values that should submit to the next generation for “Asım’s Generation” in the work “*Safahat*” of our national poet. In order to be “valuable person”, we should have the values that we mentioned and these values are crucial in both communication and social and personal life. For this reason, Âkif was submitted the values in “*Safahat*” that our nation should have.

The Key Words: The value, the values education, M. Âkif ERSOY, *Safahat* and Asım’s Generation.

Aileme...

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmamda benden hiçbir yardımını esirgemeyen ve daima benimle birlikte bu yolda yürüyen, teşvik ve yönlendirmeleriyle iőtiyakımı artıran, her yönüyle faydalandığım, değerli hocam ve danıőmanım Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN'a, çalıőmamda beni her zaman destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen, yönlendirmeleri ile de katkıları büyük olan değerli hocalarım Prof. Dr. Funda TOPRAK, Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARATAŞ, Yrd. Doç. Dr. Nihal ÇALIŞKAN ve Yrd. Doç. Dr. Akartürk KARAHAN'a; anlayıőlılıęıyla çalıőmamın oluőmasında dolaylı katkısı olan kızım Elif Őeyma'ya ve desteği, sevgisi ve sabrı ile daima yanımda olan, yürüdüğüm bu yolda hiçbir zaman yanımdan ayrılmayan sevgili hayat arkadaőım, eőim Ayşe EMER'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Asım Mikail EMER

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İTHAF	viii
TEŞEKKÜR	ix
İÇİNDEKİLER	x
YÖNTEM	xii
GİRİŞ	1
1. MEHMET ÂKİF ERSOY’UN HAYATI VE SAFAHAT.....	1
2. DEĞER VE DEĞERLER EĞİTİMİ KAVRAMLARI.....	5
a. DEĞER.....	5
b. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	7
c. DEĞERLER EĞİTİMİ.....	11
d. DEĞERLER EĞİTİMİNİN ÇERÇEVESİ.....	12
3. TÜRK MİLLETİNİN TARİHSEL VE GÜNCEL DEĞERLERİ.....	14
SAFAHAT’TA DEĞERLER EĞİTİMİ UNSURLARININ TESPİTİ.....	21
ADÂLET	21
ADAMLIK	24
AHLÂK	27
AZİM	28
BİRLEŞTİRİCİLİK.....	39
ÇALIŞKANLIK.....	47
DİĞERGAMLİK.....	68
DOĞRULUK.....	73
DUYARLIK.....	96
EDEP.....	106
FEDÂKARLIK.....	107
HAKKÂNİYET.....	108
HİKMET.....	113
HOŞGÖRÜ.....	121
İDEALİZM.....	122
İFFET.....	130

İNANÇ.....	131
KANAATKÂRLIK.....	141
MERHAMET.....	143
ÖZGÜVEN.....	149
PAYLAŞIMCILIK.....	152
SABIR.....	153
SADÂKAT.....	154
SAYGI.....	156
SEBAT.....	158
SEVGİ.....	162
SORUMLULUK.....	166
ŞECAAT.....	169
ŞÜKÜR.....	190
TEFEKKÜR.....	191
TEVÂZU.....	199
TEVEKKÜL.....	201
ÜMİTVARLIK.....	213
VATANSEVERLİK.....	224
VEFA.....	231
YARDIMSEVERLİK.....	234
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	237
İSTATİSTİKLERVE GRAFİK.....	238
KAYNAKÇA.....	246

YÖNTEM

Bu çalışmada, M. Âkif ERSOY'un "*Safahat*" adlı eserindeki "değerler" tespit edilmiştir. Öncelikle "değer ve değerler eğitimi" kavramları üzerinde durulmuştur. İncelediğimiz eser olan *Safahat*'ta kimi zaman kelime olarak kimi zaman dize hatta dörtlükler olarak anlam bakımından "değer" bulunan yerler aktarılmıştır. Bulunan mısralar inceleme bölümünde yorumlanarak hangi değeri bulunduruyorsa ona göre tasnif edilmiştir. Bu çalışmada 36 adet farklı değer tespit edilerek sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan değerler alfabetik sıra ile kaleme alınmıştır. Bu çalışmayla hem Türk milletinin hem de tüm insanlığın "değerli bir insan" olma yolunda ilerlemesine katkıda bulunmak istenilmiştir. Çalışmamızın son kısmında ise tespit edilen değerlerin sayısal verileri grafik üzerinde sunulmuş olup daha sonra elde edilen sonuçlar doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılmıştır.

GİRİŞ

1. MEHMET ÂKİF ERSOY'UN HAYATI VE SAFAHAT

Mehmet Âkif Ersoy, 1873 yılında İstanbul'un Fatih semti, Sarı Nasuh sokağında bulunan evlerinde dünyaya gelmiştir. Âkif'in annesi Emine Şerife Hanımdır (1836-1926). Aslı Buharâlıdır. Âkif annesini şöyle anlatır:

“Yaklaşık yüz elli yıl önce Hekim Hacı Baba adında biri, Buharâ'dan Anadoluya gelmiş, Boyabat kasabasında evlenmiş, sonra oradan karısı ile birlikte gelip Tokat'ta yerleşmiştir.” Âkif'in anneannesi Tokat'ta işte bu ana ve babadan dünyaya gelmiştir. Anneanne evlenme çağına gelince, yine Buharâ'dan gelen tüccar Mehmet Efendi ile evlenmiş ve annesi Emine Şerife Hanım bu evlilikten meydana gelmiştir. Bu şekilde Âkif'in annesi hem baba ve hem de anne tarafından Buharâlıdır. (Alsan, 2008 s. 13)

Âkif'in annesi Tokat'ta evlenme çağına gelince, Şirvanlılardan Derviş Efendi ile evlenmiş ve ondan sonra kocası ile birlikte İstanbul'a gelerek kocasının satın aldığı Sarı Nasuh sokağındaki eve yerleşmiştir.

Mehmet Âkif'in babası Fatih Medresesi müderrislerinden Mehmet Tahir Efendi (1826-1888). Babası tahsil için küçük yaşta Şuşisa'dan İstanbul'a gelmiştir. Şuşisa, Osmanlı ülkesinin Arnavutluk bölgesinde İpek kazasına bağlı bir köydür. Âlim bir şahsiyet olan Tâhir Efendi, aynı zamanda tasavvuf ehli, dindar bir şahsiyetti. Medrese tahsili ve hocalığı sırasında temizliği ile tanındığı için kendisine “temiz” lâkabı verilmiş olan bu muhterem şahsiyet, “İpekli Temiz Tâhir Efendi” diye anılır. (Düzdağ, 2013, s. 6)

Mehmet Âkif, dört yaşında Emir Buharî Mahalle Mektebinde ilköğrenimine başladı. Fatih Rüştüyesini ve Mülkiye İdadîsini bitirdi. Lise öğrenimi sırasında Fatih Camii'ndeki derslere devam ederek Arapça ve Farsça öğrendi. Daha sonra Fransızca'yı da öğrenden Âkif, babasının vefat ettiği yıl, evleri de yanınca, yeni açılan Halkalı Baytar Mektebi'ne girdi. O, bu okuldan birincilikle ve ilk mezun olarak diplomasını aldı. Anadolu, Rumeli ve Arap bölgelerinde vazife yaptı; ancak bu meslekten hiçbir zaman haz alamadı. (Kaymaz, 2009, s. 14-19)

Âkif, sporculuğu ile de ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Okul yıllarında çeşitli sporlarla yakından ilgilenmiş, daha önce başladığı yağlı güreşi ilerleterek ve kispet giyerek Çatalca

civarında köylerde güreşmeye başlamıştır. Ayrıca uzun yürüyüşlerde, koşmada, gülle atmada ve yüzmede akranları arasında daima birinci gelmiştir. (Düzdağ, 2013, s. 12)

28 Aralık 1893'te “*Hazîne-i Fünûn*” mecmuasında yedi beyitlik bir “gazel”i yayımlandı. Bu gazel, Âkif'in hâlen, bilinen ilk matbu eseridir. (Düzdağ, 2013, s.16)

Gazel'in ilk mısraları şöyle:

Allah'ı seversen nazarımdan güzer etme

Müşâkını bâşın için olsun heder etme

Kurbân oluyor bir niğeh-i hışmına rûhum

Sevdâ-zededen böyle dirîg-i nazar etme

İlk şiirini Baytar Mektebi zamanlarında yazan Âkif, Mektep Mecmuası'nda bazı şiirleri yayımlandı. Sadi-i Şirâzî'den çeviriler yapmıştır. Âkif, 1908'de arkadaşı Eşref Edip ile birlikte Sırat-ı Müstakîm mecmuasını çıkarmışlardır. Daha sonra bu mecmua Sebîlü'r-reşad adıyla devam etmiştir. Yazılarının ve şiirlerinin hemen hemen tamamını burada yayımlamıştır. Âkif, Harbiye Nezareti tarafından özel görevlerle Mısır, Arabistan ve Berlin'e gönderilmiştir. Bu görevleri esnasında Avrupa ile İslâm âlemi arasındaki uçurumu açık bir şekilde görmüştür.

1920 yılında Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele hareketine destek vermek ve halkı bilinçlendirmek amacıyla vaazlar vermiştir. Millî birlik ruhunun uyanmasında Âkif'in bu vaazları oldukça önemlidir. 12 Mart 1921'de yazdığı “İstiklâl Marşı” Türkiye'nin millî marş olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda Burdur milletvekilliği yapmış olan Mehmet Âkif, 1923'e kadar bu vazifesini sürdürmüştür. Daha sonra Ankara'da Taceddin Dergâhı'na yerleşmiştir.

1926 yılından itibaren Türkiye'de yaşadığı birtakım sıkıntılar yüzünden Prens Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak Mısır'a yerleşmiştir. Mısır'da kaldığı yıllarda Kahire Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı dersleri vermiş; bir taraftan da Kur'an-ı Kerim tercümesi ile meşgul olmuştur. Hastalanınca yurdunda tedavi olma maksadıyla, daha da ötesinde vatanında vefat etme düşüncesiyle İstanbul'a gelmiştir. 27 Aralık 1936'da İstanbul'da vefat etmiştir. (Yaman, 2013).

Vefat haberi matbuat yoluyla bütün ÷lkeye duyurulmuştı. Beyazıt Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra resmî ilgi olmaksızın, bu kendisinin talebidir, bir uğurlama olmuştur. Fakat, gençlik ve geniş bir halk kitlesi kısa zamanda büyük bir kitle oluşturmuşlardır. Âkif'in naaşının üstünü Türk bayrağı ve Kâbe örtüsü ile sarılarak eller üstünde taşınmıştır. (Yetiş, 2006, s.36)

Eşref Edip bu manzarayı şöyle dile getirmiştir:

“Sabahleyin gazeteler vefat haberini şehrin her tarafına yayarken Üstat, Beyoğlu Hastanesi'ne kaldırılarak gaslediliyordu. Üstat, hayatında olduğu gibi vefatından sonra da böyle muazzam resmî alaylardan hoşlanmayacağı malûm idi. Birkaç kişinin sevgi ve samimiyet içinde birkaç dostun mezara kadar ona refakat etmesi kâfi idi.

Fakat cenaze otomobili tabutu Beyazıt Camiine getirdiği zaman Darülfünun talebesi büyük bir kitle hâlinde tabutu karşılamıştı. Hava soğuk, şiddetli bir poyraz esiyor, bütün gece kar yağmış, ortalık bembeyaz.

Tabut otomobilden çıkarılıyor. Çıplak, örtüsüz, yalnız tahtadan ibaret bir tabut! Talebeler, büyük şairin tabutunu görünce hümgür hümgür ağlamaya başladılar. Hele bazıları o kadar müteessir olmuşlar ki tabutu kucaklıyorlardı.

Bir kısım talebe etrafa dağıldılar. Biraz sonra ellerinde al bayraklar geldiler. Tabutu bu şanlı al sancaklara sardılar. Onların üzerine de Kâbe örtüldü.” (Eşref Edip, 2011, s. 361)

O, yetiştiği çevre, aldığı eğitim ve öğretim gereği geleneğe ve dine bağlı bir şairdir. Âkif, dürüst bir mü'min kimliğinin gereği olarak samimi, riyasız bir insandır. Ne yazdı ise duyarak yazmış, ne söyledi ise duyarak söylemiş, inandıklarını yapmış ve yaşamış, inanmadıklarına asla iltifat etmemiş bir insandır. Hep doğrudur ve doğruluktan yanadır. Öyle ki bu özelliğini bizzat kendisi Safahat'ında şöyle açıklar:

“Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!”

Onun şiirlerinde yaşadığı dönemde meydana gelen sosyal olaylar son derece etkili olmuştur. O hiçbir zaman yaşamadığını kaleme almamış; kaleme aldığını da mutlaka yaşamıştır. Özü-sözü bir olan, millî bir şairdir. Eseri olan Safahat'ta bütün şiirlerini toplanmış, manzum hikâyelere ve vaazlara da yer vermiştir.

Mehmet Akif'in edebî hayatının başlangıcı yeterince aydınlık değildir. Herkes tarafından bilinen şiirleri Safahat'ında toplananlardır ki bunların hepsi 1904'ten itibaren yazılmış veya dergilerde neşredilmiş olanlarıdır. "Safahat", Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerini topladığı yedi kitaplık şiir külliyyâtının adıdır. Bu kitap, milletimizin bütün değerlerini yansıtan millî bir destandır. İçinde 11.240 mısra tutan 108 şiir bulunmaktadır. "Safahat", "safhalar, devreler, dönemler" ve "görünüşler, manzaralar" demektir. Safahat yedi kitaptan oluşmaktadır. Bunların isimleri ve mısra sayıları şöyledir:

1. *Safahat*: 44 şiir, 3084 mısra.
2. *Süleymâniye Kürsüsünde*: Bir şiir, 1002 mısra.
3. *Hakkın Sesleri*: 10 şiir, 482 mısra.
4. *Fâtih Kürsüsünde*: Bir şiir, 1692 mısra.
5. *Hâtıralar*: 10 şiir, 1314 mısra.
6. *Âsım*: Bir şiir, 2292 mısra.
7. *Gölgeler*: 41 şiir, 1374 mısra.

2. DEĞERLER EĞİTİMİ KAVRAMI

a. DEĞER

Değer, sosyal bir anlama sahip olabildiği gibi bireysel anlamları olarak da kişinin kendisini toplum içerisinde bazı konumlara ve statülere koyması açısından da oldukça büyük öneme sahiptir. Değer bütün kültürel ve toplumsal unsurlara anlam veren belli bir anlayış ve anlam farklılığı kazandıran ifadeler bütünüdür.

Değer sözlükte, bir şeyin tam karşılığı, sahip olduğu yüksek vasıf, kıymet anlamında geçmektedir. Bir diğer tanımla, toplum içinde insanın insan olarak yaşamasını, toplumla ve diğer insanlarla uyumunu sağlayan, paylaşılmış, yaygınlaşmış ve netice olarak benimsenmiş tutumdur. (Büyük Türkçe Sözlük, 2008)

Değer, Örnekleriyle Türkçe Sözlük'te şöyle sunulmuştur. (Yaman, 2012)

- a. *“Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha, bedel.*
- b. *Şeref, haysiyet gibi bir kimsenin sahip olduğu üstün vasıflar; kıymet, ehliyet, kabiliyet.*
- c. *Kıymet hükmü; önem, kıymet ifade eden hüküm.*
- d. *Kıymet ifade eden, kıymetli, önemli, nesne.*
- e. *Layık, muadil, mukabil.”*

Değerler; genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. *“İlk defa Znaniğcki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı, Latince ‘kıymetli olmak’ veya ‘güçlü olmak’ anlamlarına gelen ‘valere’ kökünden türetilmiştir.”* (Bilgin, 1995)

“Değer sadece insanla ilgili, insanın başarılarıyla ilgili bir olgudur. Tür olarak insan, varlıklar içerisinde yaşayabildikleri, gerçekleştirebildikleri ile yeni boyutlar kazandırmaktadır. İnsan bu şekilde değer kazanır, yaptıkları ve gerçekleştirdikleri ile. Bu anlamda değerli olan bir şeyi değersizlerden ayıran fark budur. Belli bir amaç ve anlam katması.” (Kuçuradi, 1998, s. 42)

“Değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır.” (Erdem, 2003, s. 56)

“Değerler; genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçüt olarak kullanılan olgulardır. Değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmakla beraber, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlar olarak da gösterilmektedir. Değer, bireylerin topluma uyumunu sağlayan standartlardır. Bu bağlamda değerler, bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütü olup sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenilebilen olgu ve istekleri için temel atıf noktası görevini görmektedir.” (Özensel, 2003)

“Bireyin kendisini, toplumun ise bireyi, kontrol etmesini sağlayan unsurların başında değerler gelmektedir. Sahip olunan değerler kişinin toplum içerisindeki statüsünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu değerler sayesinde birey, diğer insanlar ile etkili iletişime geçebilir ve sosyal konumunun belirlenmesi için uygun bir altyapı oluşturabilir.” (Yazıcı, 2006, s. 499)

“Değerler hayatımıza anlam katar. İnsanı insan kılmaya hazır olan en önemli kaynaklardır. Değerler imkânsız olur hale, yapılmak isteneni ancak yapılmayanı uygun hale getirebilme gücüne sahiptir. İnsanın içindeki insan olma değerini ortaya çıkaran da yine değerlerdir. İnsanın dış çevreye tezahürünü sağlayan, anlam katan, değerlerdir. Dış dünyaya katabildiğimiz etkimizdir.” (Çağlayan, 2006, s. 91)

“Değer, arzu edilen, ilgi duyulan, ihtiyaç duyulan şeydir. Değer kavramı ‘olması gerekeni’ ifade eder, bilimin ve bilginin doğrudan konusu olan ‘olmuş olan’dan farklıdır. Dolayısıyla değer kavramı, teoriden çok ameli/ pratik değerler, insanın varlı şartıdır, demek yanlış olmaz.” (Bolay, 2007)

Bir başka tanım ise “sosyolojik açıdan genel olarak değer, kişiye ve gruba yararlı, kişi ve grup içinde istenilir, kişi ve grup tarafından beğenilen her şey”, olarak tanımlanabilir. (Aydın, 2011, s. 39)

Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlarıdır. İnsanın doğru bilmenin, doğru düşünmenin, doğru muhakeme etmenin ve doğru değerlendirip, doğru davranışlar içinde olduğunu göstermesinin yegâne yoludur, değer. Kişinin bir olay veya olgu karşısında göstermiş olduğu duyarlıktır. Sevgi, saygı, cesaret, doğruluk, yardımlaşma, temizlik, nezaket, hoşgörü vb. genel kabul görmüş toplumsal değerlerdir. Sayılan bu değerlerin merkezinde hep insan vardır. İnsan ise, fitrat üzere

yaratılmıştır. Değerlerin oluşumu ve kazandırılması “Fıtrat Kanunu”na uygun olmalıdır. (Yaman, 2012, s. 17-19)

Değerlerin işlevlerinin başında bireysel ve toplumsal huzur gelir. Bu değerler insana bir mefkûre kazandırdığı gibi olumlu istendik davranışlara da sevk eder. Tüm dünyayı kasıp kavuran, özellikle ahlakî bunalım, şiddet, çıkar ilişkileri ve menfaat odaklı ilişkiler, insanlığımızın sahip olduğu değer yoksunluklarımızdan ileri gelmektedir. İnsanın, toplumun ve dolayısıyla insanlığımızın varlığı, gelişmesi ve kemâle ermesi ancak değerlerle ve onların gerçekleşmesine bağlıdır.

b. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Değerler üzerinde yapılan araştırmaları etkili bir biçimde sürdürebilmek ve değerleri daha doğru algılayabilmek için birçok sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan en çok bilinen ve kabul edilenler; Nelson, Rokeach, Spranger ve Schwartz’a ait olanlardır. (Akt. Yazıcı, 2006)

Nelson’a göre değerler; bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler olarak üçe ayrılır. (Akt. Yazıcı, 2006)

Tablo 1

Bireysel Değerler	Bireysel değerler seçim yapmada ve satın aldığımız ürünlerde, hobilerimizde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerimizle ilişkilidir.
Grup Değerleri	Grup değerleri, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup; aile, kulüp, dini ya da politik bir grup olabilir.
Sosyal Değerler	Sosyal değerler ise adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerlerdir ve bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yarar. Sosyal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Rokeach’a göre değerler: Tablo 2’de verildiği gibi; Temel değerler (Terminal) ve Araç değerler (Instrumental) olmak üzere iki gruba ayrılır. (Akt. Yazıcı, 2006)

Tablo 2: Rokeach'a göre değerlerin sınıflandırılması

Temel Değerler	Arzu edilen nihai değerleri içerir.	Başarı, özgürce seçim, eşitlik, erdem, vb.
Araç Değerler	Temel değerlere ulaşmak için kullanılacak davranış tarzlarını ifade eder.	Cesaret, sorumluluk, gerçeklik, tutku vb.

Spranger, değerleri altı temel gruba ayırmıştır. Bunlar: estetik, teorik (bilimsel), ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değer gruplarıdır. Bu değer grupları daha sonraki yıllarda Alport ve arkadaşları tarafından bir ölçüğe dönüştürülmüştür. Tablo 3 (Akt. Yazıcı, 2006)

Tablo 3: Spranger' e göre değerlerin sınıflandırılması

Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattır. Bencil değildir.
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dini Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi fazları feda eder.

Schwartz ise değerleri; bireysel ve kültürel olmak üzere, iki düzeyde incelemiştir. Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınırlar. Değerlerin kültürel düzeyde incelenmesindeki amaç ise, toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Kültürel

düzydeki inceleme birimi kültürel grubun (ulus, etnik grup) kendisidir. Bu iki düzey arasındaki ayırımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır. Schwartz'ın birey düzeyi değer tipleri Tablo 4'de verilmiştir. (Akt. Yazıcı, 2006).

Tablo 4: Schwartz'a göre bireysel değerlerin sınıflandırılması

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç (power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerine denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, Toplumdaki görüntüyü koruyabilmek (insanlar tarafından benimsenmek)	Etkileşim Grup a
Başarı (achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, Yetkin olmak, Hırslı olmak, Sözü geçen biri olmak (Zeki olmak)	Etkileşim Grup
Hazcılık (hedonism): Bireysel zevke, hazza yönelim	Zevk, Hayattan tat almak	Organizma
Uyarılım (stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, Değişken bir hayat yaşamak, Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak	Organizma
Özyönelim (self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, Merak duyabilmek, Özgür olmak, Kendi amaçlarını seçebilmek, Bağımsız olmak (Kendine saygısı olmak)	Organizma Etkileşim
Evrenselcilik (universalizm):	Açık fikirli olmak, Erdemli olmak, Toplumsal adalet, Eşitlik,	Grup b

Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Dünyada barış istemek, Güzelliklerle dolu bir dünya, Doğayla bütünlük içinde olmak, Çevreyi korumak (İç uyum)	Organizma
İyilikseverlik (benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsaver olmak, Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak, Sadık olmak, Sorumluluk sahibi olmak (Gerçek arkadaşlık, Olgun sevgi, Manevi bir hayat, Anlamalı bir hayat)	Organizma Etkileşim Grup
Geleneksellik (tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, Dindar olmak, Hayatın bana verdiklerini kabullenmek, Geleneklere saygılı olmak, İlimli olmak (Dünyevi işlerden el ayak çekmek)	Grup
Uyma (conformity): Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü, eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, İtaatkâr olmak, Anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, Kendini denetleyebilmek	Etkileşim Grup
Güvenlik (security): Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, Toplumsal düzenin sürmesini istemek, Temiz olmak, Aile güvenliği, İyiliğe karşılık vermek (Bağlılık duygusu, Sağlıklı olmak)	Organizma Etkileşim Grup

Not: Organizma: Biyolojik organizma olarak bireylerin evrensel gereksinimleri;

Etkileşim: Uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki ön şartları;

Grup: Grupların sorunsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereklilikler.

a. Kùltürler arası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler parantez içerisinde belirtilmiştir.

b. İnsanların asıl gruplarının dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplar arası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunun farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır.

c. DEĞERLER EĞİTİMİ

Değerler eğitimi geçmişinin 1920'li yıllarda Amerika'da karakter eğitimi adı altında yapılan çalışmalara dayandığı görülür. Değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar 1970'li yılların ortalarından sonra yayımlanmıştır. Değerler eğitimiyle ilgili yapılan bu yayın ve çalışmalarda Rokeach, Simon, How, Raths, Harmin, Kirschenbaum, Kohlberg gibi isimler ön plana çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda ise toplumsal ve ahlakî değerlere verilen önem azalırken, bireysel uyum değerleri ön plana çıkmıştır. Bu dönem sonrası ortaya çıkan toplumsal sorunlar değerler ve ahlak eğitimini tekrar gündeme getirmiştir. Aileler, eğitimciler ve toplum liderleri bu olumsuz gelişmeler karşısında okullarda ahlak ve değerler eğitimini tekrar vurgulamaya başlamışlardır. (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008)

Değerler eğitiminin başlangıç noktası ailedir. İnsan bu değerleri aile çevresinde duyar ve görür. Gerek inanç sistemi gerekse değerler eğitimi aile içinde görülen modellerle yakından ilgilidir. Aile, çocuklarına sadece değerleri aktarmak sureti ile değerler eğitimini vermiş olmaz. Bu değerlerin yaşatılabilmesi için aile içinde de yaşanıyor olması yani bu konuda canlı bir modelin bulunması, çocuğun örnek alabileceği kişilerin olması gerekiyor. Çocuğun karşısında doğru bir örneğin bulunması, değeri uygulamaya canlılık katacağı gibi tazelik ve zindelik de kazandıracaktır.

Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması,

gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları hâline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine “değerler eğitimi” denilmektedir. (Yaman, 2012, s. 18)

Değerler eğitimi, değer kazandırma sürecidir. Kimilerine göre değerlerin açık ve şuurulu bir şekilde öğretilme teşebbüsüdür. Kimilerine göre ise, doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin değerler hakkındaki anlayış ve bilgisini geliştirmek, onların bireyler ve daha geniş bir toplumun üyeleri olarak belli değerler doğrultusunda davranabilmesini sağlamak için gerekli beceri ve eğilimler aşılmasıdır. (Hökelekli, 2004, s. 385)

“Değerler eğitimi manevi, ahlaki, sosyal ve kültürel eğitim; kişisel ve sosyal eğitim; dini eğitim; çok kültürcü/ırkçılık karşıtı eğitim; program ötesi temalar, özellikle vatandaşlık, çevre ve sağlık; manevi özen; okul etiği; programa ek etkinlikler; geniş toplum bağlantıları; ortak ibadet/toplantı; öğrenen bir topluluk olarak okul yaşamı gibi ortak program deneyimlerinin bir sınıflamasını yapabilmek için yeni bir semsiye terimidir”. (Keskin, 2008)

d. DEĞER KAVRAMININ ÇERÇEVESİ

Değerler; olgun, iyi bir insan, uyumlu ve üretken iyi bir vatandaş olmanın en önemli şartıdır. Değerler, insan olarak ne olduğumuz, ne olmamız ve nasıl olmamız gerektiği hususunda bizim yolumuzu aydınlatır. (Hökelekli, 2011, s. 286)

Değerler eğitiminin hedefi, insanın kendini tanımlaması, kendini anlaması gibi süreçlerden geçtiği sırada yetilerini en üst düzeye çıkarmak ve “iyi bir hayat” yaşamasını sağlamak olmalıdır. İnsanın değerini yani diğer canlılar arasındaki farkını ona hissettirecek bir değerler eğitimi, diğer insanlarla ilişkilerinde temel değerlerin (sevgi, saygı, dürüstlük, güven, doğruluk gibi) önemini vurgulayan bir eğitim olmalıdır. (Kale, 2004, s. 319)

Dolayısıyla değer, insanın yaratılanların en şerefli olarak kendisinin de bu yaratılış gerçeği doğrultusunda kişiliğini bütünüyle geliştirerek, kendini en mükemmelliğe ermesini sağlayan ve yaratıldığı üzere dosdoğru olmayı yeğleyip, bu doğrultuda hedef, gaye ve çabaların olduğu yaşayış biçimidir.

Cemiyet (toplum), gerek maddi, gerek manevî olarak, bizi kuşatan işler, fiiller, karakterler, inançlar ve değerler sistemidir. Buradan hareketle toplumun oluşumunu sağlayan

temel taşlardan biri değerlerdir denilebilir. Değerler ancak eğitimle yeni nesillere aktarılır. Böylece toplumun devamlılığı sağlanmış olmaktadır. (Ülken, 1986, s.39)

Değerler, toplum içerisindeki otokontrol sisteminin kaynağıdır. Kişilerarası bağlılığı arttığı gibi birlikte yaşamayı ve huzur, mutluluk ve başarıyı da beraberinde getirmektedir. Değer, arzu edilen ve arzu edilebilen davranış biçimi; ideal davranış biçimi ve aynı zamanda yaşam hedefleri doğrultusundaki inançlarımızın bir yansımasıdır.

Bir kişinin sahip olduğu kıymet, onun değerleriyle bilinir. Bu değerler de ancak davranışlara yansıdığı anda kıymet kazanır. Değer, kişilerin hayatını, davranışlarını, amaç ve gayelerini belirlemesi; ona uygun ve müsait davranış ve yaşama sahip olmasını sağlar. Nitekim insanın zengin ve derin bir kişilik hâline ulaşması, ancak istinat ettiği değerlerle ölçülebilir. Dolayısıyla insanı insan yapan değerleridir. Kıymetli insan, ancak sahip olduğu değerleri ile bilinir.

Toplumdaki huzurun, güvenin devamlılığının sağlanabilmesi için, değerler eğitimi olmazsa olmaz bir öğedir. Bir eğitim sürecinden söz etmek istiyorsak, bunu değerlerden bağımsız düşünemeyiz. Değerlerin her dönemde yeni nesillere aktarılması şarttır. Bir toplumdaki her zaman gelen kuşağın iyi, ahlâklı ve olması gereken insan modeline uygun bireyler şeklinde yetiştirilmesi hedefi vardır. Çünkü toplumların bekâsı bu yeni gelen kuşağın iyi olmasına bağlıdır. Karakterlerin sağlam olması için ahlaki değerlerin ne derece anlaşıldığı, içselleştirildiği çok önemlidir. Bu sağlam karakterler için de sağlam rol modellere ihtiyaç vardır. (Hökelekli, 2011) Bu da ancak değerler eğitiminin tam ve doğru bir şekilde verilmesi ve sonraki nesillere aktarılması ile olacaktır.

3. TÜRK MİLLETİNİN TARİHSEL VE GÜNCEL DEĞERLERİ

Her milletin kendine özgü değerleri vardır. Bu değerler evrensel olduğu gibi bir millete münhasır da olabilir. Nitekim Türk milletinin de iyisi – kötüsü, güzeli – çirkini ve niçin yaşanacağı ve niçin ölüneceğini gösteren değerleri vardır. İnsanın insanca yaşayabilmesi ve hayattan lezzet alabilmesi için birtakım değer ve ilkelerin olması gerekmektedir. Değer yargıları olmayan insan ve toplumların “değer”i de olmaz. Bu bağlamda Türk milletinin geçmişten günümüze ve hatta daha ötesine, geleceğe, aktarılacak pek çok değer, ilke ve yaşam anlayışı vardır, var olmaya da devam edecektir.

Türk değerlerini Prof. Dr. Mahmut Tezcan, “aile, eğitsel, ekonomik, dinsel, siyasal ve boş zaman değerleri” olmak üzere altı kısma ayırır. Ayrıca Türk değerlerini olumlu ve olumsuz olmak üzere de ikiye ayırır. Ona göre Türklerin olumlu değerleri şunlardır: “Kahramanlık, yurtseverlik, mertlik, dindarlık, kanaatlik, tutumluluk, toprağa bağlılık, misafirperverlik, saygı - hürmet, hayırseverlik, hoşgörülük, namus - şeref bilirlilik, ciddilik ve ağırbaşlılık, alçakgönüllülük ve iç temizlik.” (Arslanoğlu, 2005)

Olumsuz değerler ise; “cahillik, hilekârlık, saldırganlık, hurafecilik, bencillik, ihmalcilik, hainlik, bağnazlık, zalimlik ve intikamcılık” gösterilebilir. Ancak Prof. Dr. Tezcan’a göre “hainlik, intikamcılık ve zalimlik” araştırılma sonucu ortaya konulmuş olumsuz bir değer olmadığını savunmuştur. Almanya’daki Türklerin çalışmalarının “tembel” olmadıklarını gösterdiği gibi, Ermeni ve Yunan propagandası sonucu ortaya çıkan kalıp yargılar olduğunu bunda da siyasetçi ve papazların rolü olduğunu, Türklerin haçlı seferlerine karşı koymasından dolayı uydurulduğunu ifade etmiştir. (Arslanoğlu, 2005)

Türk değerlerinin en başında, kutsî bir yere sahip olan vatan sevgisi gelir. Onun için ölmek, mevcut duygu ve düşünceler doğrultusunda, şehitlik demektir. Bu duygu ve düşünce doğrultusunda her bir fert bu yüksek makama ulaşmak istemiştir. Dolayısıyla “vatan sevgisi” beraberinde o vatan için gerekli olan her şeyi yapmayı da getirmiştir.

Köklü bir devlet geleneğine sahip olan milletimiz, insanî değerleri tarih boyunca önemsemiştir. Bütün insanlığın ihtiyaç duyduğu “yardımseverlik, hamiyetperverlik, dürüstlük, kahramanlık, vatanseverlik, mertlik, dindarlık, kanaatkârlık, tutumluluk, konukseverlik, muhabbet, hürmet, hayırseverlik, hoşgörülülük, namus - şeref, ciddiyet ve ağırbaşlılık, çalışkanlık, sıcakkanlılık, vefa, diğergamlık, cömertlik, alçakgönüllülük ve iç temizliği” gibi

üstün hasletler, milletimizin alâmetifarıkası ve geleneksel değerleridir. (Yaman, 2012, s.223-224)

Fütüvvetnamelerin geçmişten günümüze, sosyal yaşamda maddi ve manevi birçok yararı olmakla birlikte sosyal düzeni kurma ve devam etmesinde de son derece önemlidir. “Fütüvvet” kelimesi “olgunluk, yiğitlik” anlamına gelmektedir. Fütüvvetnâmeler Arap toplumunda çok eski çağlardan başlayarak, erdemli ve bilgili kişiler tarafından toplum düzenini ve güvenini sağlamak için formüle edilmiş ahlakî öğretilerdir.

Anadolu’da yazılmış en eski, Türkçe fütüvvetnâme olarak “Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi” bilinmektedir. Anadolu tasavvuf erbabınca uygulanan Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi’nde: “...Buna uymayanlara karşı yapılması gereken engin hoşgörü ise, şu satırlarla ifade edilmektedir: Bunlar bir töredir ki fikara-i Horasan ve fikarâ-i Rûm (Anadolu) beğenmektedirler. Çoğu Irak fikarâsı, Şam ve Mağrib fikarâları bu törelere (rüsûma) itibar etmezler, uyanlar uymayanları sûfiden saymazlar. Bu iki tâife birbirini inkârda aşırı davranmaktadırlar. Çünkü bu töre şeriata aykırı değildir, aykırı olduğuna dâir bir kayıt yoktur. Belki güzel edeplerdir, fakat bu töreye uymayanları da inkâr etmek doğru değildir, zîrâ şeriatta uyulması gerekli ya da iyi törelerden değildirler.” (Anadol, 1991, s.30)

Ahilik genelde meslek kuruluşu olarak anılsa da temelinde güçlü bir ahlâk öğretisi vardır. Fütüvvet adı verilen öğretilerden esinlenen ahlâk kurallarını meslek yaşamına uygulamışlardır. Ahilere göre “doğrulukla yapılmayan iş bereket getirmez, getirse de bu sürekli olmaz.” Ahlâk ilkeleri Ahilerin toplum içinde sergiledikleri davranışları betimler. Bunlar kapalı, dışa ait ve açık, içe ait on iki temel emirle özetlenebilir.

Dışa ait, kapalı altı emir:

- * Bel, başkalarının onur ve namusuna kapalı,
- * El, hırsızlık, zorbalık, kötülük ve hırsa kapalı,
- * Dil, yalan, iftira, hakarete kapalı,
- * Göz, başkalarının hatalarını görmeye kapalı,
- * Mide, sefahate kapalı,
- * Kulak, dedikoduya kapalı,

İçe ait ve açık olan altı emirde Ahi’nin:

- * Cömert,

- * Tevazu sahibi,
- * Merhametli ve bağışlamaya açık,
- * Alçak gönüllü,
- * Bencillikten uzak,
- * Gerçekçi, olması istenir.

Fütüvvetnâmelerde yer alan bazı ilkelere göz atmamız Ahi ahlâkını ve bize o zamanlardan miras kalan değerlerimizi anlamamız için yeterli olacaktır:

- * Gelemeyene gitmek,
- * Bilginlerle dost olup dostlara danışmak,
- * Yapılan iyilik ve hayırda Tanrı hoşnutluğundan başka bir şey gözetmemek,
- * İçi dışı, özü sözü bir olmak,
- * Kötülük ve kendini bilmezliğe iyilikle karşılık vermek,
- * Zenginlere zenginliklerinden dolayı itibardan kaçınmak,
- * İnsanların işlerini içten ve güler yüzle yapmak,
- * Açıkta ve gizlide fütüvvet kurallarına uymak,
- * Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini bilmek, kendi muhtaç iken başkalarına verecek kadar cömert olmak.” (Demirez, 2001)

Fütüvvetnâmelerde Türk değerleri şöyle sıralanmıştır: Doğruluk, cömertlik, dostluk, sadakat, kanaat, takva, tefekkür, vefa, sabır, ihlâs ve samimiyet, güvenilir olma, iyiliksever olma, büyüklere saygı, ayıbı örtme, misafirperver olma, diğergam olmak; yalan söylememek, kötü söze cevap vermemek, hırsızlık yapmamak (Arslaoğlu, 1997) gibi değerlerin varlığından bahsedilmektedir.

Türk kültür tarihinde böylesine yer etmiş olan ahiliğin ana ilkeleri ise, kısaca dört maddede toplanabilmektedir:

1. Kuvvetli ve galipken affetmek,
2. Hiddetliyen yumuşak davranmak,
3. Düşmanlığı dostlukla, kötülüğü iyilikle karşılamak,
4. Kendi ihtiyacı varken, elindekini başkasına vermek.

Küfredenler, ikiyüzlü olanlar, ortalığı karıştıranlar, yalan söyleyenler, sözünü tutmayanlar, kan dökenler, başkalarına tuzak kuranlar, sattığı malda ihtikâr yapanlar, Âhi

olamazlardı. (Anadol,1991, s.64) Âhi kişi; fütüvvet erkânınca ahlâka, akıllı olmaya, en geniş anlamı ile bilime ve yararlı çalışmaya büyük değer veren kişidir. Âhi kişi aşırılıklara iltifat etmez, yüklenemeyeceği kadar büyük işlerin altına girmez. Âhi kişiler, toplumdaki yerini bulan ve haddini bilen kişilerdir. Böyle kimselerin benimseyip uygulayacakları âhilik; “ahlâklı, şuurlu, üretici ve mutlu bir orta yapı teşkil edip güçlü olmaktır.”

Bir milleti var eden ve o milleti ilelebet yaşatacak olan onun değerleridir. Değerlerini kaybeden toplumlar milli kimliklerini de kaybeder ve yeryüzünden silinmek üzeredirler. Birçok millet gibi Türk milleti olarak biz de toplumsal değerlerimizi korumalı ve korurken de zamana ve teknolojiye uyum içerisinde ve daha faydalı olacak şekilde değerlerimizi pekiştirmeliyiz. Unutmamalıyız ki, “maziye şuurlu olarak bilme, eskilerin deneyimlerinden faydalanma bize ölçülü olmayı öğretir. Bilhassa yeni olmak isteyenlerin eskiye büyük ihtiyaçları vardır. Genç nesil bu hakikati anlamaya başlamıştır.” (Kaplan, 1987,s.60)

Nasreddin Muhammed Tûsi (1201-1274) Azerbaycan bilim ve felsefe tarihinde, astronomi, matematik, tıp, mantık, psikoloji, felsefe, edebiyat, coğrafya, ilâhiyat ve güzel sanatlar gibi çeşitli alanlarda 70’den fazla eser vermiş ansiklopedist bir bilgin olarak şöhret bulmuştur. Sayısız eserleri arasında ona şöhret kazandıran eseri *Ahlak-ı Nasırî*’dir. Tûsi’nin bu eserinde “hikmet”, “ilim” ve “tecrübe”ye getirdiği tanımlar, bilimsel açıdan bakıldığında bugün bile önemini kaybetmemiştir. O dünyada beş toplumsal yapının olduğunu kabul eder ve şöyle der: “Her bir insan bir evin (ailenin) uzvu olduğu gibi, her ev bir mahallenin uzvu, her mahalle bir şehrin, her şehir bir ülkenin, her ülke de bütün dünyanın bir uzvunu oluşturur.” (Akt. Taştan, 2001) Böylece anlaşılır ki, eğer “insan” unsuru olgunlaşırsa kemalleşir ve toplumsal bir unsur olarak da “değer” kazanır. Dolayısıyla bütün dünya “değerli insan” profili ile “değerli” olur ve “değeri” artar.

Tûsi, parçayla bütün fertle dünya toplumu arasında organik bir bağlantının olduğunu açık olarak gösterir: “İnsanların toplumsal yapısı böyle bir sistem (karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma sistemi) teşkil ettiğinden kim sistemden dışarı çıkıp tek başına yaşamak, inzivaya çekilmek hayaline kapılırsa erdemlerden uzaklaşmış olur ve yalnızlık dehşeti içinde ıstırap çeker. Bazıları böyle bir hayatı erdem kabul eder, ibadet ve zühd bahanesi ile mağaralara çekilip yaşar ki, buna terk-i dünya, âbidlik ve zâhidlik adı verilir; bir kısmı gözünü halkın merhametine dikip sadece bekler, elini sıcaktan soğuğa vurmaz ve buna da tevekkül adını verirler... Böyleleri ve benzerleri başkalarının emekle ürettikleri nimetlerden karşılığında hiçbir şey vermeden istifa eder, insanlığın gelişmesi için gerekli işlerden

kaçınmak suretiyle tabiatlarında potansiyel olarak mevcut bulunan kabiliyetlerini faydalı yollarda sarf etmezler. Akılsız insanlar da böylelerinin erdem sahibi olduklarını düşünürler.” İnsanın iradi fiilleri hayır ve şer diye ikiye ayrıldığından toplumlar da hayır ve şer olarak iki kısma ayrılır. İyi toplumlara erdemli, kötü toplumlara da erdemsiz toplumlar adı verilir. Tûsi’ye göre erdemli toplumların çeşitleri birden fazla değildir. Çünkü doğru yol birden fazla olmaz. Ona göre, hayırlı işler de birden fazla olmaz. Erdemsiz toplumların ise üç çeşidi vardır: Cahil toplumlar, bozulmuş toplumlar ve zillet içinde olan toplumlar. Tûsi, bu faslın esas maksadının erdemli toplumlar olduğunu söyleyerek şöyle yazar: “Bu toplumlar içinde esas maksat, erdemli toplumların neden ibaret olduğunu izah etmektir ki, belki de bu gayretle diğer toplumlar da onun seviyesine çıkartılabilir. Erdemli toplum, insanların öyle hususi birleşmesine denir ki, onların birlikte çalışmaları iyi işler görmeye, kötülükleri ortadan kaldırmaya yönelmiş olsun. Böyle insanların arasında en az iki şeyde işbirliği olur. Birincisi mesleki işbirliği, diğeri ise çalışma işbirliğidir.

Tûsi’nin fikrine göre, devlet yalnızca adalet esasına dayanırsa uzun müddet yaşayabilir. Adalet ise birçok şartları vardır. Bunlardan birincisi halkın bu dört tabakası arasında uyumu sağlamaktır.

Bu dört tabaka ya da sınıf:

1. Aydınlar (kalem ehli)
2. Askerler (kılıç ehli)
3. Bürokratlar (muamele ehli)
4. Çiftçiler (ziraat ehli) den ibarettir.

Tûsi, bu dört sosyal sınıfı tabiattaki dört unsurla mukayese ederek âlim ve aydınları suya, askerleri ateşe, muamele ehlini havaya, çiftçileri de toprağa benzetir ve şöyle der: “Bu dört grup birlikte elbirliği ile ahenkli bir şekilde faaliyet gösterirlerse medeniyet ve insanları mutlu eden bir sistem ortaya çıkar.” (Akt. Taştan, 2001) Tûsi’nin dünya görüşünde insan, merkezi bir yer tutar. O çalışmalarında insani davranışın temel kriterlerini belirlemeye çalışır. Bu maksatla o, *Ahlaki Nasiri*’de ideal insan, ideal aile ve ideal toplum yaratmak problemlerini ele alır ve toplumların ana unsurları olan birey, aile, devlet ve diğer toplumsal alt birimlerin temel yapılarını çözümlene yoluna gider.

Bilindiği üzere, İlkçağ doğa filozofları evrenin arkesini araştırmışlardır. Buna karşılık Sokrates, "evrenin arkesini bilemeyiz, hem bilsek bile bunun bize bir faydası yoktur. Fakat biz, kendimizi bilebiliriz, demiştir. Delphi tapınağının kapısında yazılı olan “kendini bil”, sözü hem felsefenin hem de psikoloji biliminin başlangıcıdır. Kendini bilmek bir ahlak felsefesidir. Bu düşünceleri ile Sokrates, ilk defa insan konusunu felsefeye getirerek felsefenin kurucusu kabul edilmiştir. (Çavdarıcı, 2002) Anadolu kültüründe de ahlak felsefesinin öncüsü Yunus Emre, kendini bilmekle ilgili şunları söylemiştir:

İlim, ilim bilmektir,

İlim, kendini bilmektir.

Sen kendini bilmezsen,

Bu nice okumaktır.

Eğer insan “ne” olduğunu bilir, değerlerine sahip çıkar ve “değerli” olma yolunda azmederse; o nice okumalar boş, malayani değil; okumanın derinliklerindeki o cevher su yüzüne çıkacak ve insan kazanması gereken “değer”e ulaşmış olacaktır.

Bu “kendini bilme” süreci içerisinde kişi öncelikle ailesini nasıl seviyorsa vatanını da öyle sevmelidir. Vatan bir toprak parçası olmaktan öte bir anlam taşır.

“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,

Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır.”

Mithat Cemal KUNTAY

Vatan, bir milletin değerlerinin yaşatıldığı yerdir. Milletimizin ezelden beridir hâkim olduğu bir değer olarak vatanseverlik, mutlaka fedakârlık gerektirir. Milletin mutluluğu için kendinden bir şeyler vermeyi gerektirir ki bunu, şanlı tarihimizde defalarca şahit olunmuştur.

Bir toplumda huzurun şartı, adaleti sağlamaktır. Bunu tüm hayatı boyunca idrak etmiş atalarımız “Adalet mülkün temelidir” anlayışını kendilerine rehber edinmişlerdir. Bu anlayışı sadece devlet yönetiminde değil, sosyal her alanında görmek mümkündür. Âdil olma hem toplum huzurunu hem de güçlü bir millet olmanın temel şartıdır. Türk milletinde bu değer

yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Türk milleti aldıkları ülkelerde uyguladıkları adalet, hoşgörü ve anlayış ile birçok yabancıyı hayranlığını ve sempatisini kazanmıştır. Bu da tarihte birçok milletin Türk egemenliğini isteyerek kabullenmesinde etkili olmuştur; İstanbul'un fethi buna en açık delildir. Büyük fetih sonrasında gösterilen adalet ve özellikle hoşgörü, buradaki milletin takdirini ve desteğini beraberinde getirmiştir.

Toplumların en önemli kaynağı insandır. İnsana duyulan saygı, sevgi, hoşgörü daima insanî bir görevdir. Nitekim "insanı yaratandan ötürü sevme" anlayış ve yaşam tarzımız milletçe hep var olmuştur. Eğer insan birbirlerini sever, karşılıklı olarak kusur ve yanlışlıklarını görmezlikten gelir veya düzeltir, daima değerlerine sahip bir fert olursa o millet de, devlet de güçlenecek ve yarınları güvenle bakabilecektir.

SAFAHAT'TA DEĞERLER EĞİTİMİ UNSURLARININ TESPİTİ

ADÂLET

- *Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:*

Vebâli kendine âiddir İbni Hattâb'ın.

Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?

Yarın huzûr-i İlâhi'de, kimseler, Ömer'in

Şerîk-i haybeti olmaz, bugünlük olsa bile;

Evet, hilâfeti yüklenmiyeydi vaktiyle.

Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırса bir koyunu,

*Gelir de **adl-i İlâhî** sorar Ömer'den onu!*

(s.194)

Âkif, Hz. Ömer'in adâlet timsali bir şahsiyet olduğunu ifade eder ve Koca Karı'ya hitaben söylediği bu dizelerde Dicle'nin kenarında dahi olsa bir kurt koyunu yese, bundan Hz. Ömer sorumludur ve ilâhi adâlet bunun hesabını halifeden sorar, diyerek herkesin adil, kendisinin de herkese adâletle hükmetmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Öğle geçmişti, çıktı geldi kadın.

- *Galiba, teyze, uykusuz kaldın!*

İşte bağlanmak üzredir nafakan,

Alacaksın her ay gelip buradan.

Şimdi affyledin değil mi beni?

- *Böyle göster fakat **adaletini**.*

(s. 198)

Tüm dünyaya adâleti ile tanınan ve öyle olan bir halife olarak Hz. Ömer, Koca Karı'nın kendi raiyetinde olduğu, ona gerekli adâleti gösteremediğini düşünen teb'asından "adâlet" bekliyor. Kendisince hatalı olduğunu düşündüğü Hz. Ömer, Koca Karı'dan adâletini göstermesini temenni ediyor.

*Görmekteyiz ey **Emîr-i âdil**,*

- İnkârı bunun değil ya kâbil-

Yok sendeki ihtişâma pâyân;

Bizlerse alay alay sefilân ;

Bir yanda demek ki fazla var çok;

Hayfâ ki öbür tarafta hiç yok.

(s. 224)

Yoksulluk içindeki halk, konuşma yeteneği ile meşhur Dirvas ile, dönemin halifesine giderek âdil ve adâletli olmasını, yaşının küçük olmasına rağmen Dirvas'tan dinletir Âkif. "Emir-i âdil" diyerek sefil durumlarına karşılık Hz. Ömer'in adâletle hükmetmesini, âdil davranmasını istemektedirler. Halife de üzerine düşen vazifesini en âdil bir şekilde yerine getirilmesi için emreder. Halife, halife olduğu için kibirlenmeden, hakkın tecellî etmesi için adâletle hükmetmektedir. Dolayısıyla "adâlet mülkün temelidir" düsturu benimsenmiştir.

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!

Diyorduk: "Bir buçuk milyar!" Meğer tek bir nefer yokmuş!

Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş!

***Adâlet** şöyle dursun, böyle birşeyden haber yokmuş!*

Bütün boşlukmuş insanlık: Ne istersen, meğer yokmuş!

(s. 386)

Burada şair “sessiz kubbe” derken dünya semâsından bahsetmektedir. Bu kubbenin altındaki bir buçuk milyar insan, aslında bir yok hükmündedir yani, aslında sadece Allah’ın istediği şeyler olur. Bu dizeler Âkif’in içinde bulunmuş olduğu durumu, bir nebze, Allah’a sunuştur, arzdır. Artık bu hissiz toprağın üstünde adâletin esamesine dahi yer verilmediğinden şikayetçidir. Bir dua mâhiyetinde “adâlet” terennüm eder.

Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?

*Ağzım kurusun... Yok musun ey **adl-i İLÂHÎ!***

(s. 410)

Acılarla, ıstıraplarla bunalan ruh, sanki miracının eşiğinde ilâhî kapıyı zorlarcasına İlâhî adâletin tecellisi için müracaatta bulunuyor.

Adaletin aslında nasıl olması gerektiği anlatılıyor:

Fetvâyı veren mahkeme, yanlış, gerçek

İki da'vâcı ne söylese bütûn dinliyecek.

O zaman kestiği parmak acımaz, âmennâ...

Ama hep bir tarafın ağzına bakmak o fenâ.

(s. 758)

Şair gerçek adâletin her iki tarafın da dinlenmesi şartı ile gerçekleşeceğini ifade eder. Adâlet-i mutlak her iki tarafın da dinlenmesi esasına bağlıdır. Ancak, bu esas doğrultusunda verilen hüküm, her iki tarafı da tatmin edecektir. Aksi halde, tek tarafı dinlemek, işte o zaman fena bir iş olmuştur ki adâlet orada tecellî etmeyecektir.

- "Eyyühe'n-nâs, ederim taptığım Allâh'a kasem,

Yoktur aslâ şu cemâ'atte ki hiçbir âciz,

Benim indimde sizin olmaya en kâdiriniz,

Bir kavînizde olan hakkını kurtarmam için.

Bir kavî kimse de yoktur ki bu ümmette, bilin!

En zaîf olmaya nezdimde, tutup kendinden,

Âcizin hakkını ısrâr ile isterken ben... "

(s. 814)

Bu dizelerde Hz. Ömer, hutbe irâd ederken; her kimin- ister güçlü olsun, ister zayıf olsun; ister zengin olsun, ister fakir olsun- hiç kimsenin hakkı kimsede kalmaz. Her haklı karşısında kim olursa olsun hakkını alır, der. Adâlet timsali Ömer, bunu tüm hayatında da göstermiştir, der. İşte böyle bir emsal ile tüm insanlık kendine bu adâleti örnek almalıdır.

Şair Mısır Firavun'unun bulunduğu yerde şunu ifade eder:

Adâletin ne şehâmetli bir tecellisi,

Şu, leş görür gibi görmek İkinci Amnofis'i!

(s. 934)

Onu leş gibi görmenin aslında adâletin bir tecellîsi olarak değerlendirmektedir. Mısır Firavun'u yaptıklarının cezasını yaşadığını bizlere ifade etmektedir.

Sonuç olarak âdil-i mutlak olan Yaratan bizleri en mükemmel bir varlık olarak yaratmıştır. Biz de, bize düşen vazifeleri hakkıyla yerine getirmek zorundayız. Bu vazifelerden birisi de âdil olmak, adâletle hükmetmektir. Adâlet timsali Ömer'i örnek veren Âkif, hayalindeki ideal nesle, Asım'ın nesline ulaşmakta da bir araç olarak, adâleti, adâletli olmayı görmektedir. "Adâlet mülkün temelidir."

ADAMLIK

Heyhât, onu idrâk için i'mâl-i hayâle

Yok vakti: Bütün demleri mevkûf cidâle!

İnsan ki onun rûh ile insanlığı kâim,

Dâim oluyor cisminin âmâline hâdim;

Gelseydi eğer rûhunu i'lâya da nevbet,

Anlardı nedir, belki, hayâtındaki gâyet.

(s. 76)

Her gün yeni bir kazanç peşinde koşturan insan, bunu anlamak için, insanlığın kâim olabilmesi için cismânî her türlü isteklerini yerine getirir. Oysaki, insanların bir de manevî boyutu vardır. Aslında hayatın gâyesini anlayabilseydi insan, manevî boyutunu da hiç ihmâl etmezdi. İnsanlık adına yapması gereken her şeyi de yapardı. İnsan sadece mideden ibaret olmayıp, insanlık yönünün de olduğunu bunun terakkîsinin de ancak “insanlık ruhu” ile olabileceğini ifade eder, Milli Şairimiz.

Dinledin, gördün a oğlum. Ne bozuk terbiyemiz!

*Ne yapıp yapmalı, **insanlığı** öğretmeliyiz.*

(s. 256)

Şâir, boşanma düşüncesinde olan bir aileye nasihat ettikten sonra Köse İmam, terbiyemizin kalmadığını ifade eder. Çünkü aile reisi aslında zevcesinin, istemediği takdirde, çocuğunu emzirmek için dahi bir sütanne tutmakla mükelleftir. Ancak aile reisi tembellik etmektedir. Değil bu tür ihtiyaçları, günlük ihtiyaçlarını bile karşılamada zayıf ve âcizdir. İşte bu noktada terbiyemizin bozuk olduğunu ve her ne olursa olsun “insanlığı” tüm dünyaya öğretmemizin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu insanlık artık bir “adamlık” kazanmıştır.

Nasihatim sana: Herzeyle iştigâli bırak;

***Adamlığın** yolu nerdense, bul da girmeye bak!*

***Adam mısın:** Ebediyyen cihanda hürsün, gez;*

Yular takip seni bir kimsecik sürükleyemez.

***Adam değil misin, oğlum:** Gönüllüsün semere;*

Küfür savurma boyun kestiğın semercilere. "

(s. 776)

Âkif, Asım ‘a nasihat eder. Saçma sapan işlerle uğraşmayı bırak, asıl önemli iş “adam” olabilmek olduğunu ifade eder. Zira bunu başarabildiği takdirde sonsuza kadar hür yaşayabileceğini, kimsenin seni yönlendiremeyeceğini anlatır. Eğer adamlıktan uzak isen yönlendirilmeye, “bir yulara tabiisin” demektir ki böyle durumda da yular sahiplerine kötü söz söylemeye hakkının olmadığını ifade eder. Ona göre iş “adamlıkta” bitmektedir. O yolu da bulmakla mükellef olduğunu ifade etmektedir. Bahsedilen yolu da Âkif şöyle özetler:

Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,

*Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum **insanlık**.*

(s. 812)

Başta îman, zira iman insanı âlâ-yı illiyîne ulaştırır. Bu iman yolunda da insan, o yolun içinde olmanın gerekliliklerini yerine getirmelidir. Namaz, hakka riayet ve bu uğurda sebat... İşte bunların hepsi “insan” olmanın gereğidir.

İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum, Nevruz?

Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işde gerek.

Lâfi bol, karnı geniş soyları taklîd etme;

*Sözü sağlam, özü sağlam **adam ol**, ırkına çek.*

(s. 1014)

“Nevruz’a” adlı şiirinde Âkif, insan olarak nasıl olmamızı, hangi değerlere sahip bulunmamızı dile getirmiştir. Hiçbir zaman büyük söylememeyi, az ve öz söylemeyi, başkalarını taklit etmemeyi, sözü-özü bir olan ırkına benzemeyi öğütlemektedir.

Sonuç olarak dava ve İslâm insanı olan Âkif, insanların, eşref-i mahlûk olarak en üst seviyede yaratılmış olmanın bir gereğinin de “adamlık”tan geçtiğini ifade etmektedir. İnsanların yalnız maddî boyutu değil, manevî boyutunun da olduğunu ve bu boyutunda da “adamlık” bulunduğunu bildirmektedir. Asım’ın nesli olacıklara hitaben de bu adamlıktan

yoksun olmamak gerektiğini belirtir. Bu adamlığın ilk basamağını da iman, namaz, hak ve bu uğurda sebat olduğunu belirtmektedir.

AHLÂK

Nâgehânî lâfzının ma'nâsı yoktur, herzedir.

En beyinsizler bu istikbâli zîrâ kestirir.

Gökten inmez bir de hiçbir şey... Bütün yerden taşar;

*Kendi **ahlâkıyla** bir millet ölür, yâhud yaşar.*

(s. 592)

Mehmet Âkif, dünyada her şeyin bir nizam ve plân dâhilinde olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla, onun yaşamında, tesadüflere yer yoktur. “Ansızın” kelimesinin mânâsının yaşamında yerinin olmadığını ifade eder. Hatta daha da ileri giderek bunu en beyinsizlerin dahi anlayacağını vurgular. Hiçbir şeyin gökten inmeyeceğine hatta her şeyin kaynağının yer olduğunu ifade eder. Dolayısıyla insan önce kendini bilmeli ve bu uğurda yaratılış üzere davranmalı; milleti millet yapan bir özelliğin de insanın ahlâkı olduğunun unutulmamasını istemektedir.

Hâlimiz bir inhilâl etmiş vücûdun hâlidir

*Rûh-i izmihlâlimiz **ahlâkın** izmihlâlidir.*

Sâde bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:

Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli

Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrânımız...

Çünkü, hem dünyâ gider, hem din, eğer yapmazsanız.

(s. 594)

Toplumun genelinde bir güzelliklerden uzaklaşma, yozlaşma görmektedir, Âkif. Bu inhilâl etmişliğin içinde çözümü ahlâkta bulmaktadır. Yozlaşmaktan ancak ahlâklı bir insan,

ahlâklı bir millet olmak kaydıyla uzaklaşabileceğini vurgular. Aksi hâlde değil bir yükseliş, mevcutların korunması dahi zorlaşacaktır.

“Bağımsız, hür olmanın yolu ahlâktan geçer” der, Âkif:

Ne din kalmış, ne îman, din harâb, îman türâb olmuş!

Mefâhir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...

*Bu izmihlâl-i **ahlâki** yürürken, durmaz istiklâl!*

(s. 888)

İnanan insanların başına gelen belaların, takva ehli olmamaktan ileri geldiğini ifade ederek, kurtuluşun ahlâk ve takva olduğunu belirtmektedir. O zaman ancak bağımsızlık sağlanacak o da ahlâkın şahlanmasıyla gerçekleşecektir.

Sonuç olarak Allah, insanların yaratılışları doğrultusunda dosdoğru olmasını istemiştir. Dünya üzerinde yaratılanların hepsinde bir nizam ve güzellik vardır. İnsanlar da bunu bozmadan ahlâkı doğrultusunda davranmak zorundadır. Âkif'e göre bir milleti yüceltecek olan değer, o milletin ahlâk anlayışı ve ahlâk yapısıdır. Gelen belaların, ayrılıkların telâfisi ve def'i; milletin terakkîsi ve vatanın tekrar bağımsızlığına kavuşması ancak “ahlâk” ile olacaktır.

AZİM

Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;

Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!

***Merd-i sâhib-azm** için neymiş uzak, neymiş yakın?*

Hangi müşkildir ki himmet olsun, âsân olmasın?

(s. 62)

Mehmet Âkif, çalışkan olmanın en önemli ve vazgeçilmez düsturu olarak azimli olmayı görür. Ancak bu azimde de sabırlı olmayı yineler. Özellikle azimli insanın üstesinden

gelemeyeceği hiçbir işin olmadığını belirtir. Bu zor işler, ancak azimle kolaylaştığını bizlere her fırsatta söyler. Bunu, hayatının her alanında rehber gördüğü Sadi-i Şirazî'den aktararak bizlere sunmaktadır.

Azminde fütûr eylemedim, ye'si bıraktım...

Mâdâm ki dünyâdadır elbet bulacaktım...

Kumlarda yüzüp, zulmetin a'mâkına daldım;

Hep rûh kesildim... Ne boğuldum, ne bunaldım.

Tevfik-i İlâhî edip en sonra inâyet,

Gördüm gözümün nûrunu karşımda nihâyet. "

(s. 134)

“Azim” adlı şiirinde şair, azminden dûr olmayan, vazgeçmeyen ve bu azminden bıkmayan kişi Allah’ın tevfik ve yardımıyla hedefine ulaşacağını ifade etmektedir. Azmin sonu, Tevfik-i İlâhî ile muvaffakiyet doğuracaktır. Başarılı olmak için, “azim” denen cevherde kararlı olunmalıdır. Bu şiirin devamında şunları söylemektedir:

Azmin de emel lâzımıdır, gayr-ı müfârık.

*Olsun da emel **azm** ü taharrîye mukârin;*

Tevfik zuhûr eylesin sonra... Ne mümkün!

Ba'zen iki üç haybet olur rehzen-i ümmîd...

*İnsan o zaman etmelidir **azmini** teşdîd.*

Ye'sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen

Hüsrâna düşersen; Çıkamazsın ebediyyen!

Mahkûm olarak ye'se şu bîçâre peder de,

Evlâdını şâyed o karanlık gecelerde,

Vaz geçmiş olaydı aramaktan, ne bulurdu?

Elbet biri candan, biri cânandan olurdu.

(s. 136)

Sadi-i Şirazi'den bir olay aktaran şair, çocuğunu kaybeden bir adamın azim ve gayretinden bahseder. Çabaları neticesinde çocuğuna kavuşmasını anlatmaktadır. Âkif, bazen yaşanan ümitsizlik verici hâdiselerden sonra, aslında, kişinin daha fazla azme sarılmasını ve azmini güçlendirmesini söyler. Aksine hiçbir zaman aramaktan vazgeçmeyen babanın azmi karşısındaki mutlu sonu anlatmaktadır. Âkif azmin sonunda mutlak bir başarı ve galibiyet olduğunu belirtmektedir.

Burada ferdî plandaki çalışmanın ve azmin yanında cemiyet plânındaki azim de söz konusudur. Âkif'in yaşadığı yıllarda çöküşe hızla giden devletin durumu karşısında milletin “artık bizim kurtuluşumuz mümkün değildir; Batı son sürat gidiyor, ona yetişemeyiz” şeklindeki psikolojisine karşı bir çıkış da söz konusudur. Azmedilirse ve çalışmaya devam edilirse, çöküş değil, kurtuluş mümkün olacaktır... (Yetiş, 1992 s. 105)

Dayanmaz pîş-i ikdâmında mâni'ler müzâhimler;

*Kaçar, sen **rezm-gâh-ı azme** girdikçe muhâcimler.*

(s. 148)

Şair azmin elinden hiçbir şeyin kurtulamayacağından bahsederken, bütün engeller, sıkıntılar, olumsuz durum ve kötü şartlar azim ile bertaraf olacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla ye'se düşmeden yapılacak şey, ne yapıyorsa “azim” ile yapmaktır.

*Evet, her türlü ma'nâstyle irfan durdurur **azmi**...*

Fakat, insanlığın ma'nâsı olsun öğrenilmez mi?

(s. 290)

Âkif, *atâlet isyandır*, der ve tüm insanları çalışmaya yönlendirir. Azim ile çalışmanın neticesinde de her şeyin bilinemeyeceğini ancak hiç olmazsa insanlığın anlamını öğrenmek gerektiğini vurgulamaktadır. İnsanlığın anlamının “azim”le öğrenilebileceğini öğütlemektedir.

*Yürü, **azminde** devâm et... " diye vermezdi aman,*

Bir sadâ benliğimin fıskırıp a'mâkından.

(s. 320)

Bir ses ki, o sesin, “din duygusu” olduğunu ifade etmektedir. Âkif, o din duygusunun kendisinin tetiklediğini, üzerinde bulunduğu yolda azimle devam etmesi gerektiğini belirtir. Din duygusu, onun azmini şahlandırmakta, arttırmaktadır.

Bırakın mâtemi, yâhu! Bırakın fedyâdı,

Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı

Gözyaşından ne çıkarmış? Neye ter dökmediniz?

*Bâri müstakbeli kurtarmıya bir **azm ediniz.***

Ye'se hiç düşmiyecek zerrece îmânı olan;

Sâde siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.

(s. 364)

Âkif, babasının vefatından sonraki yapılan ağıtların bir fayda vermeyeceğini; eğer bir faydası olsaydı, babasının kalkacağını ifade eder. Eğer geleceğin terakkîsi, bekâsı ve kurtulması isteniyorsa “azim” gösterilmelidir. Zaten zerre imanı olan kişi hiçbir zaman ye'se düşmemelidir, düşmeyecektir. Önemli olan derdin tespitidir. Derdin tespitinden sonra ise insanın azmetmesi ve neticesinde de mutlak bir başarı doğacaktır.

*Âtîyi karanlık görerek **azmi** bırakmak...*

Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.

Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümle:

Îmânı olan kimse gebermez bu ölümlle.

Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir"

Davransana... Eller de senin, baş da senindir!

His yok hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?

Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.

*Kurtulmaya **azmîn**, niye bilmem ki, süreksiz?*

Kendin mi senin, yoksa, ümidin mi yüreksiz?

Âtîyi karanlık görüvermekle apıştın?

Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!

Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,

Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.

Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,

*Varken, hani herkes gibi **azminde** sebâtın?*

(s. 404)

Âkif'e göre, geleceği karanlık görüp azmi bırakmak, olsa olsa "alçak bir ölüm"dür. İnanan bir insanın, böyle bir ölümlle "gebermesi" kabul edilebilecek bir netice değildir. Aksiyon adamı olan Âkif, hareket etmesi için her türlü imkân sağlandığı hâlde, ölü gibi cansız yatan insana, "Leş mi kesildin?" sorusunu yönelterek, insanı ayağa kaldırmak ister.

"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.

Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

(s. 406)

“Her şey bitti, buraya kadarmış” denen zamanda, sabrın tükendiği noktada bile olsa, hiçbir zaman ye'se kapılmadan, azimle çalışmak gerektiğinden bahseden Âkif, “ey millet-i merhûme” sakın ümitsizliğe düşme, azme sarılırsan muvaffakiyeti elde edersin, der.

"Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

Olmaz ya... Tabî... Biri insan, biri hayvan!

Öyleyse, "cehâlet" denilen yüz karasından,

*Kurtulmaya **azmetmeli** baştan başa millet.*

Kâfi mi değil yoksa, bu son ders-i felâket?

(s. 412)

Âkif'e göre insan ile hayvan arasındaki, belki de en önemli özellik, bilme yeteneğidir. Şair çok ağır ifadelerle eleştirdiği “bilmeyen kişi”ye hayvan benzetmesinde bulunur. Çünkü insanlığımızın gereği, bilmeye aç olduğumuzdan dolayı, bilgi ve araştırma yolunda azmetmeliyiz. “Cehalet” denen utanç tablosunu yıkmanın ve bu cehâlet çukurundan kurtulmanın yolu “azim” ve gayret göstermektir. O aslında bu doğrultuda gösterilen azim ve gayreti de yetersiz görmektedir. Onun mefkûresinde azmetmenin sınırı yoktur. Her zaman en iyisine, en üstününe, en güzeline talip olmak üzere azim ve gayretin de en üst seviyede olması gerekmektedir.

*Bu **azm-i kâhiri** nevmîd eder mi bir hâil?*

Yolun uzunluğu zîra, vazîfesinde değil!

(s. 472)

Bir dâvâ adamı olan Âkif, hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş, hiçbir engelin azmin karşısında direnemeyeceğini söyler. Yol ne kadar uzun, ne kadar sarp ve ne kadar zor olursa

olsun azmin karşısında bunların, dayanamayacağını ifade etmektedir. Aslında millete düşen vazifenin de yalnız azim ve kararlı olmaktan geçtiğini ifade etmektedir.

*Önünde **azmine** hâil ne varsa, hep aşıyor.*

Demek ki: Şimdi bu taş canla, başla, uğraşıyor.

(s. 480)

Bir taş parçacığının bile zamanı geldiğinde, sele karşı azimle direndiğini ifade eden şair, önümüze çıkabilecek, muhtemel engellerin azim sayesinde aşılabileceğini belirtmektedir. Nitekim bu dizelerde bir taşın bile sel karşısındaki, kendisini ona teslim etmeme azmini örnek vermektedir.

*Tevekkül olmaya görsün yürekte **azme** refik;*

Durur mu şevkine pervâne olmadan tevfik?

...

*Verip karârı da **azm** eyledin mi... Durmayarak*

Cenâb-ı Hakk'a tevekkül edip yol almaya bak.

(s. 506)

Şaire göre, tevekkülün yanında bir yâren, bir refik olarak “azim” de bulunursa, işte o zaman, başarı da gelecektir. Ancak azim ile tevekkül ayrılmaz iki arkadaş olduğunda muvaffakiyet kaçınılmaz olacaktır. Önce azim, sonra tevekkül der, Âkif.

İnsanlar da, Hz. Peygamberimizin görevi olduğu gibi, azm etmekle görevlidir. Eğer azim ve tevekkül olursa başarı olur. (Esen, 2011, s.278)

*Demek ki: **Azme** sarılmak gerek mebâdide;*

Yanında bir de tevekkül o azmi teyide.

*Hülâsa, **azm** ile me'mûr olursa Peygamber;*

Senin hesâbına artık, düşün de bul, ne düşer!

Şeriatin ikidir en muazzam erkânı;

Kimin ki öyle müzebzeb değildir îmânı;

Ayırılmaz onları, bir addedip tevessül eder...

*Açıkça söyleyelim: **Azm** eder, tevekkül eder.*

Ne din kalır, ne de dünya bu anlaşılmazsa...

(s. 508)

Azmetmek sonrasında tevekkül etmek... Âkif şiirinde, “Peygamber de böyle yaparsa; sana ne yapmak düşer,” der. Azim ve tevekkül; bu iki şey anlaşılmazsa din de dünya da kalmaz, der. İnsanların henüz zayıflamamış, imanlı kişilere özgü bir nitelik ve davranış olarak, bu iki değer de birbirinden ayrılmaması gerektiği, ancak böyle olduğunda hem bu dünyada hem de ebedî dünyada mutlu ve mesut olunacağını ifade etmektedir. Yoksa “ne din kalır, ne dünya bu anlaşılmazsa”.

*Neden **azmin** süreksiz, yok mudur Allah’a îmânın?*

(s. 590)

Allah’a inanan, iman etmiş kişi, azmi hiçbir zaman elden bırakmamalıdır. Çünkü O, Allah ki, her şeye kâdirdir, her şey de O’na muhtaçtır. Dolayısıyla O vermeyi yeğlemeseydi, istemeseydi, istemeyi de vermezdi. Azmimizde süreklilik olmalı ki, o azim gösterdiğimizize kavuşalım, elde edelim. O’nun kapısı ümitsizlik kapısı değildir. Sürekli o yolda azim gösterilmelidir.

O, çünkü, âleme hâkim yegâne kudret iken,

*Bir inkulâb ile mahrûm olunca **azminden**,*

Esâretin ne kadar şekli varsa katlandı...

Vatanlarında garib oldu kendi evlâdı!

O azmi sen vereceksin ki eylesin sereyan,

Suluk benizlere kan, inleyen göğüslere can.

(s. 672)

Şair bu mısralarda bir yakarıшта bulunmaktadır. Tüm dünyaya hâkim iken azimden geri kalındığı, azmi unuttuğu, bu nedenle de esaretin her şekline mahkûm olunduğu ifade edilmektedir. Mevcut düzenin, onu getirdiği noktada, öz vatanında garip kalmasına neden olmuştur. Âkif yine Yüce Yaratıcı'dan eskiden var olan ancak günümüzde hasret kalınan o "azmi" yine talep etmektedir. Bu azim sayesinde eskisi gibi kana kan, cana can katacağını ifade etmektedir.

Ne kadar benziyoruz şimdi sakat bir duvara...

Vahdetin tertemiz alnında ne çirkin bu yara!

Hadi iş gör bakalım, var mı ki imkân? Nerde!

*İkilik **azmine** hâil kesilir her yerde.*

(s. 754)

Birlik ve beraberliğin bozulmasından sonra Âkif, kendilerini sakat, ayakta zor duran bir duvara benzetiyor. Malum o duvara güven olmaz; her an kendisine zarar verebileceği gibi, etrafına da zarar verebilir. İşte bu duvar, bir yara mâhiyetinde, birlik ve beraberliğin yanı başındadır. İş böyle olunca, azmin önü de kesilip iş yapamaz hâle geliriz, diyor. Âkif'e göre başarılı ve mutlu olmanın yolu, "azmin" önünü kesmeden, birlik ve beraberliği sağlayarak terakkî etmektir.

*Ye'si ezber bilirim, **azmi** yüzünden tanımam;*

Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi İmam?

(s. 788)

Aslında bizi okutanların bu zamana kadar, sürekli bir ümitsizlik üzerine okutmuştur, diyerek şair bir serzenişte bulunuyor. İmama, bu zamana kadar okutanlar da böyle

okutmuşlar, demektedir. Bunun aslında, yanlışlığından bahsederek, azmin hiçbir zaman terk edilmemesi, elden bırakılmaması gereken büyük bir cevher olduğunu ifade etmektedir.

*Ah o din nerde, o **azmin**, o sebâtın dîni;*

O yerin gökten inen dîni, hayâtın dîni?

...

*Şimdi kurtarmak için **azmedelim**, kurtarıyoruz:*

Verelim gel de şunun kalbine bir canlı ümid.

(s. 792)

İslâm dini azim ve sebat dinidir. O, hayat dinidir. Ümitsizliği din ile bağdaştırmak mümkün değildir. İşte bu dinin mensupları olarak milletimizin de ümitsizliğe düşmeden “azim” göstermelidir.

Sarılır, indirilir mevki'i müstahkemler,

*Beşerin **azmini** tevkîf edemez sun'-i beşer;*

(s. 828)

Âkif, insanın azmi karşısında hiçbir şeyin duramayacağını savunmaktadır. Bu benzetme ile en sağlam, dimdik duran yerler bile alaşağı edilebilir, der. Yani azmeden insan en sağlam yapıları bile yerle bir edebilen bir güç ve kuvvete sahiptir.

Devletin batmayacağından ancak ye'si kaldırıp azme sarılmalı, der.

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmıyacaktır;

*Tek sen uluyan ye'si gebert, **azmi** uyandır:*

(s. 900)

Şair, ye'si bir uluyan varlığa benzetmektedir. Devletin batmayacağından bahsederek, bunun için sadece ye'si kaldırıp, azme sarılması gerektiğini savunmaktadır. Ye's, ümitsizlik,

karşısında azmi uyandırıp, onun şahlanması sağlanmalıdır. Millet ve devletin bekâsı, mevcut düzen ve refahın devamı için “azim” şarttır ve gereklidir.

"Dünya koşuyor" söz mü? Berâber koşacaktın;

*Heyhât, bütün **azmi** sen arkanda bıraktın!*

Mâdem ki uyandın o medîd uykularından,

Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kımıldan.

(s. 904)

Tüm dünya koşarken bizim yürümemiz karşısında, Âkif, devletler muvazenesindeki yerimizi ve millet olarak tekrar terakkîmizi müşahede edip, o günleri yaşayana kadar, bu uğurda koşmaya azmetmeyi; dünya koşarken, ilerlerken bizim ümitsizliğe düşmeden, azme sınıksız çalışmayı sürdürmemiz gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanın içinde kalan en ufak bir azmi de harekete geçirmek için, elden gelen her şeyin yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Azmi hiçbir zaman elden bırakmamalı, arkada bırakılan azimden fayda gelmediği anlatılmaktadır.

En korkulu günlerde o müdhiş kaleminle...

Takdîs ederiz nâmını... Lâkin, beni dinle:

***Azmin**, emelin heykel-i zî-rûhu iken, dün,*

Bilmem ki, bugün, ye'se nasıl oldu da, düştün?

(s. 910)

Herkesin korktuğu, çekindiği günde bile adının saygı ve hürmetle anılacak olanların ancak azmini ve emelini dipdiri, canlı tutanlar olacaktır. Zira bu kişilerin ye'se nasıl düştüklerine hayretle bakmaktadır, Âkif. Şaire göre, azmi ve emeli olanlar yıpranmaz, yorulmaz ve özellikle hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmazlar ve kapılmamalıdır.

Sonuç olarak Mehmet Âkif Ersoy'da, Müslümanlığın da bir vasfı olarak, azim ve gayreti en umulmadık anda bile görebilmekteyiz. Allah'ın bizlere ihsan etmiş olduğu çeşit

çeşit nimetler karşısında biraz azim ve gayret istediğini her fırsatta dile getirmiştir. Milletimizin içinde bulunduğu zor anları ancak ve sadece azim ile aşılabileceğini, eski milletlere medeniyeti öğretmiş olan, o ihtişamlı günlere ancak bu azim ile ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Bu anlamda başta kendisine olmak üzere, etrafındaki herkese bu azim ve kararlılıkta olmayı telkin etmiştir. Nitekim azim olmadan hiçbir şey olmayacaktır. Azimle her badireden aşılabileceği ifade edilmiştir.

BİRLEŞTİRİCİLİK

Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;

İlhâd ile tevhîd nedir? Menşei hep bir.

Öyleyse nedendir bu tefâvüt ara yerde?

Esbâb-ı tehâlûf nedir efkâr-ı beşerde?

(s. 50)

Şair, Allah'a yakarışında, "iman eden de etmeyen de kulundur Senin varlığına inanmak ile inanmamak nedir?" diyerek yakarıшта bulunur. Oysaki her şeyin kaynağı bir iken ayrılığın mânâsını anlayamamaktadır. Ayrıca hayretler içinde kalan şair, ayrılığın sebebini sorarak, aslında her şeyin membaı bir olan kaynaktan iken ayrılığın sebebini anlayamamaktadır. Birlik ve beraberliğin sağlanması gerektiğini ifade etmektedir.

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti Şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyetir:

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...

Son siyâsetse bu, hiç böyle siyâset yürümez.

Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;

Kaldırım ayrılık esbâbını artık aradan.

(s. 356)

Özellikle Peygamberin tel'in ettiği "fıkr-i kavmiyyet" insanların ve özellikle milletimiz için kaybetme nedeni olmuştur. Âkif'e göre İslâmiyet, birlik ve beraberlik dinidir. Milletin ve insanlığın kavmiyetçilik ve tefrika fikirleri ile felakete uğrayacağı ve sonra da Allah'ın ikram ve inayetinin kesileceğine işaret etmektedir. Bin bir türlü milliyeti tek bir sancak altında tutan İslâm sancağı ile yine ancak bu sancak altında birlik ve beraberliğin kurulabileceğini savunur. Âkif, aslen Arnavut olmasına rağmen hiçbir zaman kavmiyet davası gütmemiştir. Aslında ona göre her şeyi kökten yıkacak olan düşünce ve davranış kavmiyetçiliktir. Bunun unutulması ebedî bir yıkılışın habercisi olarak değerlendirmektedir. Nitekim Balkan Savaş'ında yenilmemizin sebebini de yine bu bahsedilen tefrika olarak görmektedir. İşte bugün İslâmiyet'in özü de olan "tevhid" fikrinden uzaklaşıldığından zayıflamış ve nitekim ayrılıklar, tefrikalar baş göstermiştir. Bizleri binlerce ortak paydada yaratmış olan Yüce Yaratıcı da bir ve beraber olmamızı istemektedir. Öyleyse ayrılık sebeplerini ortadan kaldırmak gereklidir ve bununla da mükellefizdir.

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;

Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

(s. 358)

Bir milletin yok olmasının en önemli nedenlerinden birini de, o millete tefrikanın girmesi olarak değerlendiren Âkif, birçok ortak değerlere, ortak dine, ortak vatana, ortak dile... sahip olan milletin, ancak bu ortak noktalar çevresinde bir bütün olduğu takdirde hiçbir güç, hiçbir entrika onu sindiremeyecek, yok edemeyecektir. Yeter ki bu ortak noktalarda buluşulmuş olsun.

Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!

Sarılp sınımsız dursaydın a milliyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı şeriatte yeri?

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!

Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;

Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!

Müslümanlık'ta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.

(s. 402)

Mehmet Âkif, dönemin şartlarına göre, içinde bulunulan durumu bir an önce düzeltebilmek için ortak bir değer etrafında toplanmak, topyekûn birlik ve beraberlik sağlanması için İslâm'ı öngörmüştür. O nedenle İslâm'ın tüm kavmiyetçiliğin önüne geçerek, sağlam ve kuvvetli bir millet hâline getireceğini ifade etmiştir. Şair, "birlik"i bozacak kavmiyetçiliği şiddetle kınamış ve bunun bir nevi küfür olduğunu dile getirmiştir. Nitekim böyle bir ırkçılığı zaten Peygamber de lânetlemiştir.

Hükümetin, o henüz payidar olan arşın

Sukutu müdhiş olur... Düşmesin aman, yapışın!

***Nedir bu tefrika, yahu!** Utanmıyor musunuz?*

Geçen fecayi'e hala inanmıyor musunuz?

Gömülmek istemiyenler boyunca hüsrana;

Nifakı gömmeli artık mezar-ı nisyana.

Unuttunuz mu ne korkunç edepsiz olduğunu?

Eşip de geçmişi hortlatmayın şu mel'unu!

(s. 532)

Şair, bu ayrılığın, tefrikanın sebebini anlayamamaktadır. Çünkü geçmişte yaşanan olaylar, çoğunlukla ayrılıktan, tefrikadan, kavmiyetçilikten öne geldiğini söylemektedir. Bu zamana kadar süregelen belâ ve musibetlere inanmıyor musunuz, diyerek hayretlerini dile getirmektedir. İşte bu belâ ve musibetlere gömülmek, kaybedenlerden olmak istemiyorsak “ayrılık” düşüncesini bir an önce toprağın altına gömmeli; birlik ve beraberlik fikrini inşa etmeli, benimsemeli ve benimsetilmelidir.

Ki dinlemezseniz, elbette mahvolur millet:

Sizin felâketiniz: Târumâr olan "vahdet".

Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;

Eğer o his gibi tek bir de gâyeniz varsa;

Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...

*Demek ki **birliği** te'min edince kurtuluruz.*

*O halde **vahdete** hâil ne varsa çiğneyiniz...*

Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?

Ne firka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;

Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!

(s. 536)

Bu mısralarda Âkif, başka milletleri bir birlik ve beraberlik içinde hareket ettiğini, bizde ise “Sizin felâketiniz: Târumâr olan *vahdet*” diyerek birlikteliğin olmamasını ifade eder. Bu durumun izalesi ise oldukça basittir. Ortak birçok noktalarımız olan, düşünce ve hislerimiz, ideallerimiz doğrultusunda bir araya gelmekten ibarettir. İşte o zaman birleştiricilik duygusuyla ayrılıkların ortadan kalkacağını ve birlik beraberliğin sağlanacağını ifade etmektedir.

Hesâb edin ne kadar bîgünâhın aktı kanı...

Beş on vatansız için nâra yakmayın vatani!

Hudâ rızâsı için kaldırın nifâkı... Günah!

(s. 538)

Şair burada, adeta, iç feryadını dile getirmiştir. Nice günahsızın kanının aktığını, artık buna bir son verilmesi gerektiğini dile getirerek “Allah rızası için bu nifakı kaldırın,” der. Aslında bu günahsızların kanı akarken, bir oyun oynandığını da ifade etmektedir. “Beş on vatansız için...” diyerek aslında samimi olmayanların işin içinde olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bunun önüne geçebilmek için birlik ve beraberlik sağlanmalıdır.

"Beyin "le "kalb "i hem-âheng edip de işleteli,

Atıldı vahdet-i milliye sakfının temeli.

O vahdet işte bütün ihtişamınızdaki sır,

Cihâna ra'se veren ses onun sadâlarıdır.

(s. 640)

Âkif bir övgüden bahsederek beyinle kalp uyum içinde olduğundan beri millî birliğin temeli atıldığından bahsetmektedir. İşte tüm dünyayı titreten ses de bu “birlik”teki ihtişamın sesidir. Ancak akıl ve kalp izdivacıyla “birlik” doğacak ve tüm dünyada da onun sesi duyulacaktır.

Şair aslında Napolyon’a Almanya’nın yenilmediğini; Almanya’nın “birlik ve beraberlik” bilinci içerisinde “Sedan”da yapılan savaşta da, aslında, galip çıktığını ifade ediyor:

Zafer değil de nedir öyle bir perişanlık

Ki buldu verdiği gayretle vahdet Almanlık?

"Sedan "da hârikalar gösteren bu vahdettir;

Demek, o kanlı hezîmet de bir sa'âdettir.

(s. 650)

Âkif, birlik ve beraberlik sayesinde Almanya'nın Fransa'ya karşı, aslında, zafer elde ettiğini söylemektedir. Bu "birlik" için gösterilen çabaların sonuçsuz kalmadığını ifade etmektedir. Yine Sedan'da da bu gösterilen "birlik" sayesinde galip olduklarını iletmektedir. Bir yenilgi gibi, hezîmet gibi görünse de millet bazında bir toparlanma, bir "birlik ve beraberlik" içinde hareket etme ve bu bilincin tekrar kazanılması yönüyle bir başarı, galibiyet ve saadet vesilesi olmuştur. Şair için önemli olan aslında bu birlik ve beraberlik ruhu ile milletin tekrar birleştiricilik değeri kapsamında hareket etmiş olmasıdır.

Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;

Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;

Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,

Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;

Değil mi cebhemizin sînesinde îman bir;

Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, vicdan bir;

Değil mi sînede birdir vuran yürek... Yılmaz!

Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cephe sarsılmaz!

(s. 658)

Millî birlik ve beraberliğimizi bozmaya çalışan yığınların kuduracak derecede çıldırmış olsalar da, hatta denizler ordu, bulutlar donanma yağdırıp, yanardağlar taşsa, yine de birçok ortak "bir"lerimiz olan; iman birliği, duygu düşünce birliği, gâye ve vicdan birliği ve yürek birliği sayesinde tüm dünya yıkılsa bile, bu cephe yıkılmayacak ve sarsılmayacaktır. Yeter ki bu "bir"lerimizin farkında olup, ona göre birliğimizi tesis edip onu koruyalım.

Ezelde kaynaşan ervâha ayrılık var mı?

Cihan yıkılsa bu vahdet yerinden oynar mı?

Olunca minberimiz, Arş'ımız, Hudâ'mız bir:

Benim de beklediğim nûr onun da gâyesidir.

(s. 672)

Ezelde birbirleriyle kaynaşmış olan ruhlarımız ki, elest meclisinde ruhlarımız yan yana birbiriyle bütünleşmiş ve bir olmuşlardır, aynı soruya, aynı cevapla mukabelede bulunmuşlardır. İşte bu kaynaşan ruhlara ayrılığın tesir etmeyeceğini ifade eden şair, cihan yıkılsa bile bu birlik ve beraberliğe herhangi bir zarar veremeyeceğini söyler. Çünkü ortak noktalarda birleşmenin verdiği güç, özellikle de iman ve itikat birliği noktasında bir olması, bu “birlik”in daha da güçlenmesini sağlayacaktır.

Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...

Yoksa millet değil ancak dağınık bir sürüsün...

(s. 850)

Âkif'e göre birlik ve beraberliğin tesisi için gücün, kanuna ve hukuka verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Aksi halde, millet olunamayacağını, olsa olsa, ağır bir ifade ile “sürü” olunacağını ifade etmektedir. Millet olmak için herkese gerekli olan kanun ve hukukun güçlü olması gerekmektedir. Böylece “birleştiricilik” değeri de yaşam bulacaktır.

Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister:

*Nedir üç dört alın? **Bir yurdun alnından boşansın ter.***

(s. 884)

Bağımsızlığını ilân etmiş aziz milletimizin, bu hürriyetin bekâsı için birkaç kişinin değil; tüm insanların birlik ve beraberlik içinde çalışması gerekmektedir. Bağımsızlığımızın devamı için çalışmakta da bir bütünlük sergilenmelidir.

*Sen! Ben! Desin efrâd, aradan **vahdeti** kaldır;*

Milletler için işte kıyâmet o zamandır.

Mâzilere in, mahşer-i edvârı bütün gez:

Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.

(s. 892)

Burada şair, milletleri yok eden ve yok olmaya sürükleyen düşüncenin, “sen, ben” diyerek ayrılıkların araya girip, vahdetin kaldırılması olarak görmektedir. Nitekim bu hususta geçmişteki yaşayan milletler örnektir. Eğer insanlar bu bencilliği, enaniyeti yenebilirse işte o zaman güçlü bir millet olmaya adaydır. Kanun-i İlâhî de şudur ki: Birlikten kuvvet doğar. Bu birliği sağlayan milletler de, geçmişte olduğu gibi, bütün güç ve ihtişamıyla yaşaya gelmişlerdir.

Kıyılmaz lâkin Allah'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...

*Bırak, "hilkat"le olsun varlığım **yek pâre** bir secde!*

(s. 958)

Şair burada içinde bulunduğu hoş ortamdan dolayı Allah’a dua etmektedir. Çünkü Allah’a olan aşktan dolayı vecde gelmiş insanlar ile kendi varlığının yekvücut olarak, o şekilde secde etmeleri karşısında böyle yakarıшта bulunmaktadır. Bu birlik ve beraberliğin sürmesi adına da dua mahiyetindedir.

Sonuç olarak Âkif’in birlik ve beraberlik adına olan hülyasının hakikate dönüşmesi yönünde, aslında, pek büyük bir engel görmemektedir. Çünkü bu milletin geçmişinde gördüğü ve yaşadıkları bunun öyle olduğunun en açık ispatıdır. Bu milletin din, iman, mihrap, ezan, vatan, gâye-i hayal, bayrak vs. birçok ortak “bir”leri varken, bu birlik ve beraberliğin sağlanması da çok zor değildir. Nitekim bu his ve duygu, geçmişte sağlanmış ve en çetin ordular bir bir yerle yeksan olmuşlardır. Âkif, her defasında millet olarak birlik ve beraberliği sağlamak adına âdetâ kendini yırtarcasına haykırmıştır. Özellikle milletimizin içine atılmış tefrika tohumlarının bir an evvel çürütülmesini, onun şehbal açmasına hiçbir zaman ortam oluşturulmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Birçok “bir”imiz varken ve ezelden beri de bu birler etrafında yekvücut olmuşken aramıza atılan ayrılık tohumlarına izin verilmemelidir. Eğer tekrar, tüm dünyada şehbal açmak istiyorsak, milliyetine, ırkına, cinsine, rengine... bakmaksızın birlik, beraberlik tesis

edilmelidir. Ancak o zaman millî bir huzura kavuşacak ve bu içinde bulunulan çıkmazdan rahatlıkla çıkılacaktır. Âkif, bunu her seferinde, defalarca dile getirmektedir.

ÇALIŞKANLIK

Hangi bir derdim için ağlayayım, bilmiyorum.

Döktüğüm yaşları çok görmeyiniz: Mağdûrum!

O kadar sa'y-i belîğın bu sefâlet mi sonu?

Biri evvelce eğer söylemiş olsaydı bunu,

***Çalışıp** ömrümü çılgınca hebâ etmezdim,*

Ben bu müstakbele mâzîmi fedâ etmezdim!

Merhamet bilmeyen insanlara bak, yâ Rabbi,

Kovuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi!

(s. 40)

Âkif bu mısralarda bir yakınma niteliğinde, bunca zamandır sa'y ve gayretleri neticesinin boşa gittiğini dile getiriyor. Bu kadar çabalarının sonucunun bir sefalet olacağını bilemediğini ifade ediyor. Ancak biri ihtar etseydi, bütün bir ömrünü hebâ etmeyeceğini, boşa yaşamayacağını, tüm dikkat ve gayretini çalışarak güzel bir istikbâl elde edebileceğini söyler ve halini Allah'a şikâyet eder. Görüldüğü üzere Âkif, geleceğini hebâ etmemek için çalışmayı öğütlemektedir.

*Kuzum, ayıp mı **çalışmak**, günah mı yük taşımak?*

Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.

(s. 54)

Babası öldüğü için hamallık eden ancak böylece anne ve kardeşine bakmaya çalışan bir çocuğun sesi olan Âkif, önemli olan çalışmaktır der ve çalışmanın şekli şemali mühim değildir. Aksi halde dilencilik yaparak, ter dökmeden, çalışmadan elde edilenlerin ayıp olduğu

ve haksız kazanç olacağını ifade etmektedir. Ona göre “çalışmak”; nasıl, ne şekilde olursa olsun, büyük bir değerdir.

Tuttuğın yollar tükenmekten muarrâ olsa da;

Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!

Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?

Hangi müşkildir ki himmet olsun, âsân olmasın?

(s. 62)

O, her türlü zorluğun üstesinden gelme yolunun, “çalışmak” ile olduğunu söylemiştir. Bu “çalışma” ancak durmaksızın, sürekli olması gerekmektedir. Her türlü müşküller ancak çalışmadaki gayret ve devamlılığa bağlı olarak aşılacaktır. Ona göre kişileri ve milletleri ayakta tutan da çalışma azmi ve gayretidir.

Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!

Mahv olursun bir dakîkan geçse hattâ böyle boş.

...

Asümânî, hâkdânî cümle mevcûdât için

Kurtuluş yok sa'y-i dâîmden, terakkîden bugün.

Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!

Bunların hakkında bilmem bir bahânen var mı? Dur!

Mâsivâ birşey midir, boş durmuyor Hâlik bile:

Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile.

Ey, bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken; yatan!

Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan.

(s. 64)

Şair, Batı milletleri karşısında geri kalışımızın sebebini boşa geçen zamana bağlamıştır. Yer gök çalışadururken insanın âdetâ bir “leş gibi” bir şey yapmadan durması karşısında, hiçbir şey yapmadan duran kişinin Allah’tan utanmasının bir gereği olarak da ifade etmektedir. Bir terakkî bekleniyorsa, onun ancak sa’y-i dâimden, çalışmaktan ileri geleceğini hatırlatmaktadır.

Âvâre beşer işte bu bâzâr-ı cihanda,

Her gün yeni bir kâr peşinden cevelânda.

Maksad bu kadar dağdağadan bir yaşamaktır...

Lâkin bunun altında ne maksad olacaktır?

(s. 74)

Şair bu dünyayı bir pazar yeri olarak görmektedir. İnsanların her gün yeni bir kâr peşinde koştuğunu bu uğurda çalıştığını ifade etmektedir. Bu kadar çalışmanın ise tek amacı yaşamaktır, der. Anlaşıyor ki yaşayabilmenin önemli bir basamağı da “çalışmak ve gayret” etmektir. Âkif, bunun altında başka bir gâye ve maksadın aranmasının boş ve mesnetsiz olduğunu ifade etmektedir.

Hayat geçim alanı, cihan ise savaş alanı derken hayatın ve dünyanın bir hareketlilik ve çalışma gerektirdiği yerler olarak hatırlatır:

Hayât, ceng-i maîşet; cihansa ma'rekedir;

(s. 114)

Dolayısıyla, dünya ve hayat dinlenme yeri, miskinlik yeri değil; “çalışma” ve gayret gösterme yeridir. Eğer hayatta çalışma olmazsa, geçim sıkıntısı yanında, körelmişlik de yaşanır; savaş alanında sa’y olmazsa, hayat ebedî bir zindana dönüşür.

Tevfik, taharrîye, taharrî ona âşık;

Azmin de emel lâzımıdır, gayr-ı müfârik.

Olsun da emel azm ü taharrîye mukârin;

Tevfik zuhûr eylesin sonra... Ne mümkün!

(s. 136)

Burada şair, araştırmanın yardımıyla ilgisine dikkatleri çekmektedir. Azim ile emel ayrılmaz ikilidir. Bunlar araştırma ile de birleşince sonuç olarak Allah yardımını gösterecektir. Dolayısıyla başarı sağlanmış olacaktır.

İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.

Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?

Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?

Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:

Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası!

(s. 144)

Şair bu mısralarda “çalışma”nın gereğini açıkça belirtmektedir. Bir ekmek dahi getireninin olmadığı durumlarda hiç çalışmadan o bir ekmek bile gelmeyeceğinden bahsetmektedir. Çalışmayıp başkasına bel bağlamayı doğru ve ahlâkî görmemektedir. Bu nedenle çalışılmalı, hiç kimseden yardım beklentisine girilmemelidir. Yoksa “dostunun yüz karası, düşmanın maskarası” olmak kaçınılmaz bir sondur.

Koşarsın bunların sevdâ-yı idrâkiyle durmazsın,

Hakîkatten velev bir şemme duymazsan oturmazsın.

Serâir perde pûş-i zulmet olsun varsın isterse...

(s. 150)

İnsanın en önemli özelliklerinden biri de bilinmeyenlere duyduğu ilgidir. İnsana bilinmeyen daha çekici ve cazip gelir. Bu çekicilik de insanı, onu araştırmaya ve çalışmaya sevk eder. Bu uğurda insan gerçeğe ulaşana kadar çalışır, çabalar. Zaten bir kez hakikatin

tadına varan da bir daha durmak bilmez; daima çalışır. Ne kadar esrarengiz sırlar kendini gizlemeye çalışırsa çalışsın kendini örtemez. Dolayısıyla en bilinmeyenler bile “çalışma” ile bilinir hale gelir, insanlar da hakikate ulaşmada “çalışmanın” önemini anlarlar.

Bu günlük iş bugün lâzım yapılmak, yoksa ferdâya

Bırakmışsan... O ferdâlar olur peyveste ukbâya!

Benim on beş yıl evvelden kalan işler durur hâlâ;

Yarın bir başlayıp yapsam demiştim, bak demin hattâ!

Müsevvipler için dünyâda mahvolmak tabî'îdir.

(s. 288)

Bugünün işini yarına bırakmadan bugün yapılması gerektiğini söyleyen şair, yarına bırakılan işlerin ta öte dünyaya uzanacağını ifade etmektedir. Yani, tehir edilen işler tamama erdirilemez. O nedenle bugünün işini yarına bırakmadan, çalışmaya özen göstererek yerine getirilmelidir. Çalışmayıp, tembellik yapılırsa, dünyada mahvolmak tabiidir.

Âkif, atâletten uzak kalmayı öğütler ve atâlet, isyandır der; çalışmaya yönlendirir:

Atâlet fitratın ahkâmına mâdem ki isyandır;

Çalışsın, durmasın her kim ki da'vâsında insandır.

Zuhûr etmekle her ma'lûma karşı bir alay meçhûl?

Neden olsun o ma'lûmâtı idrâk eyleyen medhûl?

Evet, ma'lûm olanlar olmayan şeylerle bir nisbet

Edilmiş olsa, gâyet az çıkar evvelkiler elbet;

(s. 290)

Âkif, burada insanlık davasında olanın, kendisini insan olarak görenin ve dolayısıyla, aslında, insanlık vasfı taşıdığını iddia eden herkesin çalışmak zorunda olduğunu bildirir.

Dünyada henüz bilinmeyenlerin, bilinenlerden daha fazla olduğunu ifade eder ve bunların su yüzüne çıkartılması gerekmektedir bu da çalışmakla mümkündür. Tembellik ise insanın kendi kendini inkâr etmesinden başka bir şey olmadığını söylemektedir.

Şairimize göre çalışan insan; kendini, dünyayı daha iyi tanımak için keşiflerde bulunacak, medeniyet yapısına yeni taşlar koyacaktır. Bu insanın en tabii hak ve vazifesidir. Bunun için de câhille âlim mukayese bile edilemez. Câhil, dünya veya çevresi karşısında kördür. Burada şairin kullandığı sıfat son derece mânâlıdır. Kör bir insan dünyaya âit hiçbir şeyi görüp tanıyamaz, bu bakımdan da tanımadığı bu dünyanın mahkûmu olur. (Yetiş, 1992, s. 108)

İşte biz böyle didinmekte, çalışmakta iken,

(s. 332)

Şair, “işleyen demir pas tutmaz” atasözümüzde denildiği gibi, sürekli çalışmak gerektiğini anlatıyor. Hatta bu çalışmanın da pür dikkat etmek ve çok didinmek şeklinde olması gerektiğini nakletmektedir. Görülüyor ki Âkif, sürekli çalışmış ve sonraki nesillere de örnek teşkil etmesi yönüyle bunu her fırsatta bizlere sunmuştur.

Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene;

Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.

Aşılarken de vurun kendine kendinden aşı.

Şâyed isterseniz ağacın donanıp üstü, başı,

Benzesin tâze çiçeklerle bezenmiş geline;

Geçmesin, dikkat edin, balta çocuklar eline!

İşte dert, işte devâ, bende ne var? Bir tebliğ...

Size âid sizi tahlîs edecek sa'y-i belîğ.

(s. 378)

Âkif burada aslında her şeyin ilacı kendi cinsindedir demektedir. Millet içinde bulunduğu durumu yine milletin kendisinin çalışmaları düzelterek. Yani çözüm işin ehillerine teslim edilmesidir. Sonrasında da yine çalışmak, çalışmak, çalışmak...

Sus ey dîvâne! Durnaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.

Ne sandın? Fitratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?

Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;

Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.

Cihan kanûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!

Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â"¹¹ vardı!..

(s. 388)

İnsan ne yaparsa yapsın, kendisinin cüz'î gücü kadar yapar. Dolayısıyla kâinatın gidişine müdahale edemez. Evet, insan, yaratılış itibariyle âciz ve ihtiyaçları çok olan bir varlıktır. Ancak Allah insanları bir "çalışma" kanunu içerisinde var etmiştir. Bu çalışma kanunu içinde, her şey çalışarak, sebepler çerçevesinde bazı şeyleri elde etmektedir. İnsanlar da ancak bu "çalışma" sayesinde ihtiyaçlarını giderecek ve gelişme sağlayacaktır.

Hüsrâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

(s. 406)

Telafi edilecek bunca zarar varken, feryadı bırakıp, kendine gelme zamanıdır. Bu zaman ki çalışma ve azmi gerektirir. Aksi halde, sahipsiz kalan memleketin batması içten bile değildir. Nitekim kurtuluşun bir yolunu da Âkif, süreklilik arz edecek bir yangın yerine ölümü bile göze almak düşüncesi olduğunu ifade etmektedir.

Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir

¹¹ Necm sûresi, 39. ayet meali: "Şüphesiz insana kendi emeğinden başkası yoktur."

Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir.

s. 468

Âkif, caminin toplanma anlamına uygun olarak bir araya ancak bu şekilde gelen halka, çalışmanın önemine vurgu yapmak için iki mısrayı vaize sürekli² tekrarlatır.

Konulsa rahle-i tedkîke hangi bir mevcûd;

Olur tekâsüfû bir sa y-i dâimin meşhûd.

Ademle karşılaşan zıd vücûd olur, demeyin;

Onun mukâbil olan kutbu sa'ydir. Sa'yin

Gezip dolaştığı ıssız, çorak fezâ-yı adem;

Bakarsınız ki: Çıkarmış vücûda bir âlem.

Tevakkuf ettiği hestî-serây-ı dûra-dûr,

Görürsünüz ki: Ademdir... Ne bir ziyâ, ne de nûr!

Kulak verin de neler söylüyor bakın idrâk:

Bu, lücce lücce tekâsüf, bu sa'y-i dehşet-nâk

Belîğ sa'yidir ummân-ı kudretin, ezeli;

Hurûş-i feyz-i ezel her kutayresinde celi.

Mükevvenâtı ezelden halâs edip ebede

Sürükleyen; onu hayret fezâ hüviyyette

Tekallübât ile bir müntehâya doğru süren;

Hem istikameti dâim o müntehâya veren,

² Altı kez kullanılmıştır. Bkz. Ersoy, Mehmet Âkif, Safahat (Haz. A. Vahap Akbaş), Beyan Yayınları İstanbul, 2007. s.468, 470, 478, 482, 484, 486.

İrâde hep ezeli sa'yidir, bakılsa, onun;
Kimin? O kudret-i mahzın, o sırr-ı meknûnun!
Ne dinlenir, ne de âtil kalır, velev bir an,
Şu'ûn-i hilkatî teksîf edip yaratmaktan.
Tasavvur eyleyelim şimdi başka bir kudret,
Ki hep kuvâyı doğurmuş, esâsı madde... Evet!
Nedir bu? Başka değil, aynı cilvenin işidir:
Bütün ezeldeki sa'yin tekâsüf etmişidir.

(s. 468)

Şair burada, her varlığın mâhiyetinde sürekli bir “çalışma”nın söz konusu olduğunu ifade etmektedir. İnsanın var olduğunun bir ispatının da çalışmak olduğunu dile getirmektedir. İşte, kâinata bakıldığında her şey çalışma ile birlikte rengârenklik ve canlılık kazanır. Hiçbir yaratılarda durağanlıktan söz edilemez. Ne zaman durağanlık, çalışmazlık yüz gösterirse, insan için, işte o zaman bir kayıptır, hezeyandır, yokluktur. Dünyada olan biten her şey Allah'ın izniyle, bir tekâmül yaşamaktadır. Bu düzen ve gelişim mutlaka bir gayret ve çalışma sonucudur. Bu O'nun kudret denizinin bir coşkusudur. O'nun yarattığı her şeyde bir gayret ve çalışma vardır. Âkif'e göre, çalışmaya bağlı bir yaratılış, yine yaratılış üzere olması gereken bir hayat; dolayısıyla çalışma istek ve gayreti olan bir ömre sahip olunmalıdır. Çalışma tüm yaratılanlarda olduğu gibi insanlarda da vazgeçilmez olmalıdır.

Maddenin, İlahî iradenin ezeldeki çalışmanın yoğunlaşmış hâlidir, diyerek dikkatleri maddenin esasındaki sa'ye, çalışmaya çeker. Dolayısıyla Âkif'e göre insan, bu İlahî iradenin yoğunlaşmış halidir ki, çalışmak esas ve en fitrî harekettir. O halde hiç durmadan çalışmak gerekir.

Şu madde yok mu ki almakta birçok eşkâli,
Onun da varmadadır sa'ye asl-ı seyyâli.

Neden mi? Çünkü bütün kudretin tekâsüfüdür.

Zaman da sa'ye çıkar: Çünkü hep onunla yürür.

Mekân da sa'ye varır: Sa'yi sıfıra indiriniz,

Mekân tasavvur edilmez, muhâl olur hayyiz.

(s. 470)

Âkif, zaman, mekân ve maddenin de sa'ye bağlı olduğunu düşünür. Sa'y yoksa mekân da yer de yoktur, der. Çünkü onların hepsi de kudretin yoğunlaşmış şeklidir. Dolayısıyla her şey; varlık, zaman ve madde çalışmaya bağlı ise insanlar da bir çalışma ve gayret içinde olmalıdır. Bu yine İlahî kudretin tecellîsidir.

Kamer, Güneş ve yıldızların da lisan-ı hâlleriyle çalıştıklarını ifade sadedinden Âkif, vaize şöyle söyler:

Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır

Güneş çalışmada, seyyâreler çalışmadadır.

Didinmeden geri durmaz nücûm-i gîsû-dâr;

Bütün alın teridir durmayıp yağın envâr!

Yabancı sanmayınız seyredip de ecrâmı...

Bir eski âiledir, gökyüzünde ârâmı.

Şu var ki, merkezi tâ âsümanda olsa bile,

Gelip gelip bizi besler kemâl-i minnetle.

(s. 470)

Şair ısrarla çalışmanın ehemmiyeti ve faydaları üzerinde durmaktadır. İnsan ancak çalışarak yaratılanların mâhiyetini anlayabileceğini vurgular. Aslında her şeyi tam ve doğru olarak anlamamızı sağlayacak şeyin "çalışmak" olduğunu vurgulamaktadır. Nasıl ki kâinatta

yaratılan her şey çalışmaktadır; Güneş, Dünya, Ay, çiçekler, böcekler... biz de çalışmakla mükellefiz, der. O nedenle durmak bilmeksizin, her yerde ve her zaman çalışmalıyız.

Nücûm-i nâ-mütenâhî bütün çalışmakta...

Sükûn tasavvurcu kâbil mi bu'd-i mutlakta?

Bu mevkibin, gece gündüz koşan bu kâfilenin

Mürettebâtı, birer saltanatlı ailenin

Reîs-i dâimidir; vâkıâ bu âileler

Görünmüyor bütün eb'âdı yoklasak yer yer;

Fakat delâlet-i nûruyuyla gezseniz ilmin,

Vücûdu anlaşılır her adımda bin necmin.

Bu âilât-ı semâviyye ittihâd ederek

Doğar ki sîne-i mînâda bir kabîle, gerek

Serîr-i şânı, gerek zâtı dâimâ mestûr

Kalan reîsine münkâd olup, sürekli, vakûr,

Fakat sevimli bir âheng-i tâm-ı vahdetle,

Çalışmadan geri durmaz, o muhteşem kütle.

(s. 474)

Mehmet Âkif, bu mısralarında, kâinatta her şeyin daima çalıştığını ifade etmektedir. Dünya, Güneş, Ay, yıldızlar vs. hiç durmak ve yorulmak bilmeden çalıştığını dile getirir. Bu hareketlilik bilim ışığı altında bir incelendiğinde birçok şeyin anlaşılacağını ifade etmiştir. Bu muhteşem hareketliliğe şahit olan, aynı zamanda bu kütlelerin ahenk ve düzenine de hayran kalacaktır. Âkif, bu ihtişam karşısında insan çalışmaktan kendini alamaz; çalışmaya daha da bağlanmalıdır, der.

Geçin nücûmu... Sehâbiyyeler de, hakkıyla

Tekâmül etmek için uğraşır, döner, didinir,

Birer kabîle, birer kâinât-ı vâsi'dir.

Bu kâinât-ı semâviyyenin - ki bir takımı

Deminki âile şeklindedir- kalan kısmı,

Henüz meşîme-i hilkatte saklı efrâda

*Hayât vermek için muttasıl **çalışmakta.***

(s. 476)

Âkif, kâinattaki her şeyin çalışmakta olduğunu bu mısralarda yinelemektedir. Yıldızlar bulutlar hakkıyla gelişmek için çalışırlar, didinirler, dönerler. Şair, göklerdeki âlem böyle didinip çalışırken insanoğlunun daha gayret ve çalışma sergilemelidir, düşüncesindedir.

Yine, yeryüzü ve gökyüzünün karşılıklı etkileşiminden söz ederek, gök gürültüsü ve sonrasındaki yağmur ve bunun sirkülasyonu içindeki durmaksızın sa'y ve çalışma anlatılır:

Zemin semâya alev püskürür içinden tâ;

Mukâbilinde sağar yıldırım, zemine semâ.

Duyup hurû,sunu cevvin hurûş eder enhâr

Köpük saçar bunu gördükçe bâd-ı velvele-dâr!

Nedir bu gökteki sesler? Nedir bu yerdeki cûş?

Evet, kuvâ-yı tabî'iyyenin bu dûşa-dûş

Mücâhedâtı ki bir bî-nihâye silsiledir,

Tezâhumuyle yerin sînesinde, yükseltir,

Hayâtın ismini te'bîde bir büyük timsâl,

Ki cebhesinde tecellî eder durur şu meâl:

"Bekâyı hak tanıyan sa yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir: "

(s. 484)

İnsanlar, milletler, ebediyeti arzulayanlar ancak bunu çalışmakla elde edebilir. Çalışmak aslında aynı zamanda fitrî bir davranıştır. İnsanlar sadece fitratına uygun hareket etmek ile yaratılış gereğini yerine getirmiş olacaktır. İnsan sadece kendisi için değil, gelecek nesli için de çalışmak zorundadır. Ölümsüzlük şerbetini içmek için "çalışmak" esastır.

Çalışmanın gerekliliğini anlatan Âkif şiirlerinde şöyle ifade eder:

Nedir murâdı, bilinmez, fakat Hakîm-i Ezel,

Cihânı ma'reke halk eylemiş, hayâtı cedel.

*Kimin kolunda **mesâî** denen vefâlî silâh*

Görölmüyorsa, ümit etmesin sonunda felâh.

Gerek hücumu geçilsin, gerek müdafâ'aya;

Müsellâh olmalı mutlak giren münâzâ'aya.

(s. 486)

Âkif'e göre Allah, cihanı savaş yeri, hayatı da kavga / savaş yeri olarak yaratmıştır. Bunun böyle yaratılmasının sebebi hikmeti bilinmez. Ona göre bu savaşların içinden tabii ki kurtulmak ümidi vardır, olmalıdır. Zira "çalışma"yı burada vefalî bir silaha benzeterek, her kimin elinde bu vefalî silah varsa, korkmasın. Bu savaştan mutlaka galip çıkacaktır. Anlaşıyor ki, "çalışmak" denen o silahı, en çok ve en uzun soluklu tutan muvaffak olacaktır.

Görün birer birer efrâdı: Muttasıl çalışır;

Bakın ki âileler durmayıp nasıl çalışır.

(s. 488)

Âkif, örnek teşkil etmesi için sürekli çalışan aile fertlerini göstermektedir. Bakın, görün, nasıl durmayıp, çalışıyor! demektedir. İşte milletimizin terakkîsi, vatanımızın istiklâl ve istikbâli bu çalışmaya; ancak, sürekli çalışmaya bağlıdır. Bunu gerçekleştirebilecek nesil de bu değerleri idrak etmiş olmalıdır.

Garbı ve şarkı karşılaştırmak sûreti ile garbdaki çalışmanın şarkı çok geride bıraktığını ifade ederek, bunun nedenini de “çalışmaya” bağlamıştır. Âkif, daha sonra şunu der:

Hülâsa, hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkînin,

*Bütün tekâsüfüdür toplanan **mesâinin**.*

(s. 488)

Âkif, kısaca, bu muhteşem eserlerin hepsinin bu çalışmaların neticesidir, der. Yine anlaşılıyor ki, çalışma neticesinde, Batı gibi, bir gelişmeye aday olunabilir. Hatta Batı’yı bu çalışmanın sürekliliği nispetinde geçilebileceğini de bizlere sunmaktadır.

Mutluluğun formülünü de veren Âkif, saadet ve huzurun da “çalışma”da olduğunu ifade eder:

Refâh içinde ömür sürmeler, meserretler;

Huzûr-i hâtıra makrun büyük sa'âdetler;

Te'eyyüd etmiş emeller, nüfûzlar, şanlar;

Küçülmiyen azametler, sürekli umranlar...

*Eder netîcede **sa'yin** tecessümünde karâr.*

(s. 490)

Şair, ancak çalışma sayesinde refah ve huzur içinde yaşanabileceğini ifade etmektedir. Milletimiz de böyle bir “çalışma” sayesinde eski huzuruna kavuşacaktır. Mazideki o büyük

ihtişamlı ecdadımızın, emellerine ulaşmasının bir vesilesi, geniş topraklara ve milletlere nüfuzları, elde ettikleri şân ve şöhretleri... hep “çalışma” ve gayretleri neticesinde olmuştur. Milletimizin ve insanlığın tekrar böyle bir neticeye ulaşmasının tek yolu “çalışmak”tır.

Nedir bu meskenetin, sen de bir kımildasana!

Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?

Niçin mi? "Çünkü bu fânî hayâta yok meylin!

Onun netîcesidir sa'ye varmıyorsa elin. "

(s. 492)

Şair bu tembelliğin, miskinliğin, vurdumduymazlığın sebebini soruyor. Yine cevap olarak, fânî, geçici dünyadayız, dünyaya meyil etmemeliyiz, der. Ancak Âkif ileriki mısralarda: “Şeref mi, şan mı, şehâmet mi, din mi, îman mı? / Vatan mı, hiss-i hamîyyet mi, hak mı vicdan mı? / Mezar mı, türbe mi, ecdâdının kemikleri mi? / Salîbi sîneye çekmiş mesâcidin biri mi? / Ne kaldı vermediğin bir çürük hayâtın için?” (s. 494) diyerek bu tembelliğin bize verdiği zararları sıralamış. Ve hiç olmazsa şu andan itibaren bu miskinliği, tembelliği bir an önce bertaraf edip, çalışmaya ve gayrete sımsıkı sarılmanın gerektiğini ifade etmektedir.

"Çalış!" dedikçe şerîat, çalışmadın, durdun,

Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,

Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!

(s. 496)

Burada şair, dinimizin durmadan “çalışma”yı öğütlemesine rağmen bunu tam mânâsıyla yerine getirilemediğini ifade etmektedir. Ayrıca birçok bahaneler uydurularak tembellik ve tevekkülü birbirine karıştırıldığına da dikkat çekerek büyük bir yanlışlığa gark olduğunu ifade etmektedir. Din “çalışma”yı emrediyor. Biz de elimizden geldiği kadarıyla

bu emri yerine getirmek durumundayız. Öyleyse tembellik be tevekkül karıştırılmamalı, daima “çalışma” gayreti içinde olunmalıdır.

"Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!

Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?

*Elin, kolun tutuyorken **çalış**, kazanmaya bak,*

Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak. "

(s. 510)

Âkif, tembele, miskine hitap etmektedir. Önceki mısralarda³ Sa'di'den bir hikâye sunmuştur. Bu hikâyede, kör, topal bir tilki, açlığı nedeniyle aslandan kalan artıkları yemek durumunda kalmıştır. Bu durum karşısında tembel de şöyle düşünür: “Öyleyse çalışmak boşuna, tevekkül etmek yeterli...” bu son derece yanlış bir düşüncedir. Burada şair, bu kötürüm tilki gibi olmak istemiyorsan; elin, kolun sağlam iken çalışıp kazanmaya gayret etmek gerektiğini ifade eder. Belki de muhtaç durumda olana yardım eden sen olursun. Dinimizde de önemli bir yere sahip olan “veren el olmak” için “çalışmak” önemli bir vazife ve değerdir.

Eğer vücûdunu bir parçacık gözetseydin;

Eğer tehâret-i vicdâna dikkat etseydin;

Bu hâle gelmeye kalmazdı orta yerde sebep.

Batak da, bit de o murdar atâletinden hep!

Zavallı milletin idrâki târumâr olalı:

Muhît-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı;

Sanâyi'in adı batmış, ticâret öylesine,

Zirâ'at olsa da... Adem nebî usûlü yine!

³ Sa'di'nin nazım hikayesi için bkz. Safahat, s.508.

*Hülâsa, hepsi **çalışmak** yorulmak istiyecek.*

*Fakat **çalışmak** için önce şart olan: İstek.*

O yoksa, hangi vesîleyle biz ilerliyelim?

(s. 516)

Burada Âkif yine fen ve bilimde, sanayide, ticarete ve daha birçok alanda ilerlemek istiyorsak, millette bir terakkî bekliyorsak, tek çözüm yolunun “çalışmak” olduğunu belirtmektedir. Ancak, insan, bir şeyi istediği ölçüde elde eder. Dolayısıyla da “çalışma”yı önce istemek lazımdır. Bu istek neticesinde ilerleme, terakkî sağlanacaktır.

“Esas insanın hayatına tesir eden istektir. İstek ise, oturup sözle bir şeyi talep etmek değil, fiiliyatta çalışarak arzuladıklarını elde etme yollarını aramaktır. Bu bakımdan Âkif, gerçek talebin çalışmak olduğunu özellikle söyler.” (Yetiş, 1992, s. 122)

Yığın yığın sakatâtıyla geçmiş edvârın,

Yıkılmış olsa da bir hayli kısmı dîvârın.

Binâ-yı milleti i'lâ eden temel sağlam.

Demek ki kurtuluruz biz bugün olursak adam.

*Onun da çâresi elbirliğiyle **gayrettir**.*

Çalışmanın** o kadar feyzi var ki: **Hayrettir!

Hezîmetin sonu ölmek değildir elbette.

Düşenler oldu zamânıyla aynı âkıbete.

(s. 524)

Âkif çalışmanın pek çok feyzi olduğundan bahsederek, çalışma ile mevcut sıkıntıların ortadan kalkacağını, milletin terakkî edeceğini düşünmektedir. Âkif'e göre milletin sağlam bir mâzîsi olduğundan temel de sağlamdır, geriye kalan tek bir husus vardır: O da milleti çalışmaya sevk etmektir.

Tevekkülün yalnız başına yeterli olmadığı, aslında çalışmak esaslı olması gerektiğini ifade eder:

Yıkılsa arş-ı hükûmet, tıkılsa kabre vatan,

Vazifesinde değil: Çünkü, "hepsi Allah'tan!"

Ne hükmü var ki esâsen yalancı dünyânın?

Ölürse, yan gelecek cennetinde Mevlâ'nın.

Fena kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana:

"Kabûl ederse Cehennem ne mutlu, amca, sana!"

(s. 540)

Çalışmadan, çaba göstermeden değil Cennet'e; Cehennem kabul ederse bundan mutluluk duyulmasını ifade eden şair, çalışmadan, emek sarf etmeden hiçbir şey elde edilemez olduğunu dile getirmiştir.

*Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp **ikdâm**.*

Neden geçsin sefâletlerle, haybetlerle, ezmânın?

Neden azmin süreksiz, yok mudur Allah'a îmânın?

Çalış dünyada insan ol, elindeyken henüz dünya;

Öbür dünyada insanlık değilmiş yağma, gördün ya!

(s. 590)

İnsanlığın bir beşaretinin de çalışmak olduğunu ifade eden şair, insanın boşa geçecek zamanının olmadığını da ifade etmektedir. Özellikle Allah'a iman etmiş birinin vazifesi olarak da yerine getirmek zorunda olduğu bir davranıştır. Dünya ömrü içinde bu bir fırsattır ki ebedî âlemde bu fırsat olmayacaktır. Öyleyse şu anda bu fırsatlar değerlendirilip, çalışılmalıdır.

Tevekkül zaten, çalışmaktan sonraki ilk adım olan Allah'a havale etmektir...

Önümde yükseliyor bînihâye çıplak alın,

Ki her birinde yazılmış görün de ibret alın.

Cihâna karşı cidâlin meâl-i gâlibini.

O i'timâd ile millet bütün metâlibini

Bugün değilse, yarın çâre yok halâs edecek.

***Mücâhedeyle** tevekkül... Ne kahraman meslek!*

(s. 628)

Bilindiği üzere dünya hayatı bir işleyiş, hareketlilik, mücahede yeridir. Bu mücahede yerinde galip gelmenin sonucundaki güvenle, insan, istediğini elde edecektir. Ancak mücahededden sonra tevekkül gerekmektedir. Bu iki değer birleşmesiyle, büyük bir kahramanlığın doğacağı kesindir. Bu kahramanlığı sergileyen millet de emellerine, gâyelerine ulaşacağı muhakkaktır.

Hem neden benzemedin, dersen, efendim, sorma,

*O ne hiddet, o ne, şiddet! **Çalışıp** benzesene!*

İlme vakfettiği dirsek babanın: Elli sene.

(s. 688)

Şair, “ideal bir nesil” olarak gördüğü Asım’a nasihat etmektedir. Asım’ın hiddet ve şiddetli olması karşısında çalışıp, çaba gösterip, babası gibi ilim, irfan sahibi olmasını öğütlemektedir.

-Keşke zihninde kalaymış, ne kadar lâzımmış;

*Beni dinler misin evlâd? Yine kim bilse **çalış**:*

Çünkü, bir tecrübe etsen senin aklın da yatar,

Bize insan hekiminden daha lâzım baytar.

(s. 694)

Âkif, Köse İmam'a: Kişi "unuttum" dediğini çalışıp, çabalarsa yine hatırlar, yeter ki biraz çalışsın, dedirtir. Demek ki insan bilmediğini öğrendiği gibi, unuttuğu, hatırlayamadıklarını da "çalışarak" elde eder.

Yaşamak hakk-ı sarîhim mi? Evet. Bir mantık,

Bunu inkâr edemez, Çünkü, bedîhî artık.

*Bir bedâhet de bu öyleyse: "**Çalışmak** borcum. "*

(s. 790)

Yaratılan her varlığın, kendisine verildiği süre kapsamınca, yaşamak en doğal hakkıdır. Öyle de çalışmak, insanın üzerine düşen bir borçtur. Bu yaşam hakkı karşısında "çalışmak" bir insanlık borcudur. Zaten yaşamak için de çalışmak zarurî bir durumdur.

*Oturup dil dökecek yerde **gidip döksene ter!***

*Bin **çalış** gâyen için, bir kazan ömründe yeter.*

(s. 794)

Boş boş konuşacak yere gâye-i hayal için ter dökülmesi gerektiğini ifade eden şair, bin çalışılsa da, sonucunda "bir" elde edilse bile, onun kıymetli olduğunu söyler. Bir kazanmak bile insan ömrünce yeter nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Bunu bir değer kapsamında nitelendiren Âkif, çalışmanın önemini sunmuştur.

Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;

Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.

Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;

O zaman varmanın imkânı olur gâyenize.

(s. 868)

Âkif, Batının ilmini biran önce alıp; Anadolu’da ve Doğu’da ivedi bir şekilde uygulamaya koyulmasını telkin eder. Bunun için de bir an önce harekete geçerek çalışmayı ve bunun gerekliliğini ifade eder.

Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa’y ister:

Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.

(s. 884)

Bağımsızlığını ilân etmiş aziz milletimizin, bu hürriyetin bekâsı için birkaç kişinin değil de tüm insanların birlik ve beraberlik içinde çalışması gerektiği ifade edilmektedir. Bağımsızlığımızın devamlılığı için bu çalışmanın da süreklilik arz etmesi gerekmektedir.

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

(s. 900)

Şair bu dizelerde kurtuluşun reçetesini sunmuştur. Başta Allah’a dayanmak, iman etmek; sonra çalışıp, gayret etmek esastır. Son olarak da “her şey O’ndan” diyerek hikmete teslim olmaktır.

Ne odunmuş babanız: Olmadı bir baltaya sap!

Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.

Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;

Gelen incelmış adam devri, hemen yontulunuz.

Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak;

Sakin aldanmayın: İncelmeye gelmez kolunuz!

(s. 980)

Bu mısralarda Âkif'in tutumunu anlayabilmekteyiz. Âkif, dönemin samimi olmayan, sahtekâr insanlardan, hilekâr ve düzenbaz dostlardan(!) sıkılmıştır. Dönemin şartları içinde Batı ile arada kalmış, hiçbir tarafa yâr olamamış, nerede, nasıl duracağını bilmeyen kişiler artık kimliğini de yitirmişlerdir. Şair dönemin gerekleri doğrultusunda çalışmayı yeğlemiş ve öğütlemiştir. Bunu gerçekleştirirken de kimliğimizden ödün vermemesi gerektiğini söyler. Ancak böyle gerçekleştirenler, vatani ve milleti yükseltecek olanlardır.

Mehmet Âkif, kendi memleketinin değerlerine sahip çıkmayan özellikle Batıcı geçinen ve Batı kültürünün de tam olarak ne olduğunu bilmeyenlere ateş püskürmektedir. (Karataş, 2014)

Sonuç olarak çalışmamak, çaba göstermemek insanın fitratına aykırıdır. Evren ve içindekiler devamlı olarak bir çaba ve çalışma hâlidir. Çalışma dünyanın işleyişinde vardır. Bu işleyişin bir parçası olarak insan da çaba göstermeli, çalışmalıdır. Ne olursa olsun çalışmak, yaşamımızda bir esas olmalıdır. İnsan, hedef ve gâyelerine ancak çalışarak ulaşır. Bir insanı, milleti, vatani kalkındıracak, yükselişe götürecektir, milletimizin şanlı tarihinde yaşadığı o şahlanışı yeniden yaşatacak olan güç yine milletimizin çalışma azmidir. Ancak bu çalışmanın bir özelliği de süreklilik arz etmesidir. Sürekli ve gayretli bir çalışmanın neticesi her zaman müspet olmuştur.

DİĞERGAMLIK

*Mü'minlere imdâda yetiş **merhamet**inle,*

*Mülhidlere lâkin daha çok **merhamet** eyle:*

Gümrâhlarındır ki karanlıklara dalmış,

Bir rehber olur necm-i emel yok da bunalmış!

Sensin bu şebistâna süren onları elbet,

Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet.

(s. 50)

Burada şair, Allah'a dua ederken, kendisinden önce mülhitlere, iman etmeyenlere merhamet etmesini istemektedir. Çünkü onlar şaşırmiş, karanlıklara dalmışlardır. Âkif'teki diğergamlık tüm insanlara örnek olmalıdır. Bu diğergamlık ile birlik ve beraberlik, huzur sağlanacak ve ebedî dünya için bir kurtuluş vesilesi olacaktır.

Sabahleyin dili, baktım, biraz ağırlaşıyor...

Melil melil bakıyor şimdi bülbül evlâdım!

Ne zâlim illet imiş: Bir çocukla uğraşıyor...

O olmasaydı da ben keşke hasta olsaydım.

Şikâyet olmasın amma tahammülüm bitti...

Günaha girmedeyim durmuşum da bak şimdi!

(s. 118)

İnsan evladı karşısında nefisini de unutacak derecede bir his ve duyguya sahiptir. Şair, bu mısralarında evladı karşısında, şikâyet etmeden, onun yerine ben hasta olsaydım diyecek kadar diğergamdır.

-Ne yaptı, teyze, Ömer, böyle inkisâr edecek?

-Ya ben yetim avuturken Emîr uyur mu gerek?

(s. 190)

Diyerek “Kocakarı ile Ömer” adlı şiirinde Kocakarı, bir emîrde bulunması gereken değeri âdetâ haykırmaktadır. Ömer'in bir emîr iken yapması gereken diğergamlığı ifade etmektedir.

Kadın getirdi beş on parça yaş diken Ömer'e;

Ömer de yakmak için büsbütün serildi yere.

Ocak tüter, Ömer üfler zefir-i hârıyla;

Zemîni lihye-i beyzâ yı târumârıyla,
Sücûd tavr-ı huşû'unda, muttasıl süpürür;
İçinde rûhu yanar, cebhesinde ter köpürür!
Döner muhît-i nigâhında tûde tûde duman;
Bulut geçer gibi necmin hıyat-ı nurundan!
Ocak tutuştu, yemek pişti;
- Var mı teyze kabın?
Getir de indirelim...
- Var büyükçe bir kap, alın.
Yemek sıcaktı, fakat kim durup da bekliyecek!
Ömer çocuklara bir bir yedirdi üfliyerek!
Kesildi haymede mâtem, uyandı rûh-i süüür;
Çocuklar oynaşıyorlar, kadın ferîh ü fahûr.
Ömer bu âlemi gördükçe gaşy içindeydi...

(s. 196)

Ömer kuru ekmeğe muhtaç olan Koca Karı ve çocukları karşısında kendinden de geçerek yaptıkları anlatılmaktadır. Bütün çabaları sonucu aç ve susuz o aileye sıcak bir yemek ve erzak temin etmedeki çabasını görmekteyiz. Emîr olarak, Ömer önce halkını düşünmektedir.

Şiirde geçen kızına, “diğergamlık”ın ne ve nasıl olduğunu öğretmektedir:

Ferîde kaldı bebensiz, Cemile'ninki fakat

Güzel güzel duruyor olmuyor ne kör, ne sakat.

Günün birinde berâberce oynuyorlarken,

Alıp Ferîde hazin bir niyâz tavrı hemen,

- Bebeğni ver, acıcık oynayım, kuzum abla...

Demez mi? Kız ne diyor?.. Galibâ: “Înâyet ola!”

- Verir miyim sana ben hiç bebeğmi, yağma mı var?

- Hasislik etme kızım, ver...

-Alırsa sonra kırar.

-Nasıl kırar a canım? Etme oynasın, veriver!

-Olur mu beybaba?

- Elbet olur:

- Kırarsa eğer?

- Yarın sabah sana ben başka bir bebek alırım.

(s. 296)

Âkif burada diğergamlığın, kendisinin en sevdiği hatta çok da gereksinim duyduğu bir şeyi, başkasına verecek kadar mert olmak, fedakâr olmak, veren olmak olduğunu anlatmaktadır. Böyle olduğunda yükselişin ve iletişimin de etkili ve hızlı olacağını anlatmaktadır.

Yeri gelsin, gülerek oynayarak terk-i hayat;

İhtirâsât-ı husûsiyyeyi söyletmeyerek

Nef’ -i şahsîyi umûmunkine kurbân etmek.

(s. 340)

Âkif, bu mısralarda, tam bir dâvâ adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeri ve zamanı geldiğinde, gerekirse kişisel çıkarlarımızı vatan ve millet çıkarları karşısında kurban ederek, hayatı güle oynaya terk etmeyi de bilmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Hüsârâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

(s. 406)

Telafi edilecek bunca zarar varken, feryadı bırakıp, kendine gelme zamanıdır. Aksi halde, sahipsiz kalan memleketin batması içten bile değildir. Nitekim kurtuluşun bir yolunun da başkasının nefsinin kendi nefsimizin yerine saymaktır. Kaldı ki bu vatan evlatları, birer kardeş mesabesinde. Âkif, süreklilik arz edecek bir yangında başkası yerine, ölümü bile göze almak düşüncesindedir.

Bulunur pek çok adam cenge koşup can verecek

Harbin en müşkili haysiyyeti kurbân etmek...

Bu fedâîliği bir biz göze aldirmıştık.

Ama Hâlik biliyor, bilmesin isterse balık.

(s. 822)

Vatan uğruna kendinden, onur ve itibardan da vazgeçmek; bunu başaran ender şahsiyetleri, insanlar bilmese de, Yüce Yaratıcı'nın biliyor olması kâfidir. Vatan için her şeyden vazgeçmek şeklinde diğergamlık karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak muhatap ile hemhâl olma ve ayrı vücutlarda aynı ruhu taşır hâle gelme ve başkasının nefsinin, kendi nefesine tercih etme gibi anlamları olan diğergamlık değeri, Âkif'te farklı bir yere sahiptir. İçimize atılan tefrika ve hileleri bertaraf etmekte çok önemli bir yeri olan “diğergamlık” a çok ihtiyaç vardır. Bunu sonuna kadar iyi bilen Âkif, her defasında vatani, milleti, bayrağı için, birlik ve beraberliği yeniden inşa etmek ve yükselişte bulunmak için kendinden de geçilebileceğini ifade etmiştir. “Diğergamlık” ı insanlığın bir gereği olarak

da gören Âkif, birlik ve beraberliğin kısa sürede inşası ve milletin tekrar terakkîsi için en tesirli ve kısa yol olarak da yine “diğergamlık”ı görmüştür.

DOĞRULUK

Bu müdhiş velvelen İrân'ı dâim inletir sanma.

"Muzaffersin!" diyen sesler bütün hâindir, aldanma.

Zafer yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre, millet mi?

Adâlet isteyen bir kavmi vurmak gâlibiyyet mi?

Nasîbin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten?

Nasıl aldırmyorsun yükselen feryâda milletten?

Emîn ol bunca mazlûmun yüreklerden kopan âhı,

Tependen indirir elbette bir gün lâ'netu'llâhı!

(s. 164)

Âkif, adâlet bekleyen bir millet karşısındaki galibiyet, gerçek kabiliyet olmadığını, bunun insanlık dışı bir tutum olduğunu ifade etmektedir. Bu adâlet bekleyen mazlumların âhı, bir gün gökleri inletir. İşte o zaman bu durum galip için mağlubiyete dönüşür. Âkif doğru bildiğini her yerde söyleyen bir şahsiyet olarak, yardım bekleyenlere yapılması gerekenleri ifade etmiştir.

Livâü'l-hamd-i hürriyyet iken İslâm için gâyet,

Nedir pââmâl-i istibdâdın olmak öyle bir râyet?

Kazak celbeyleyip tâ Rusya'dân sâdâtı çiğnettin;

Yezîd'in rûhu şâd olsun... Emînim Çünkü, şâd ettin!

Şehâmet gösterip binlerce Beytullâh'ı bastırdın;

Şecâat arz edib birçok ricâlullâhı asturdın!

Ne Allah'tan hayâ ettin, ne Peygamber'den âr ettin:

Devirdin kâ'be-i ulyâ-yı dîni, hâk-sâr ettin!

Hamâset perverân-ı kavmi tuttun bir bir öldürdün,

Umûmen Şark'ı ağılattın, umûmen Garb'ı güldürdün...

(s. 166)

Âkif, yine yanlış gördüğü şeyler karşısında doğruluğu savunarak, korkmadan ve sözlerini esirgmeden yalnız doğruları ifade etmiştir. Dine, Kur'an'a, kutsal yerlere saldırılar karşısında saldırganlara hitaben, Allah'tan korkmayıp Peygamberden de utanmadıklarını açıkça ifade etmiştir.

O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet

Çıkarılmış, bir zaman dünyâyı lertzân eylemiş millet;

Zaman gelsin de görsün böyle dünyâlar kadar zillet,

Otuz üç yıl devâm etsin, başından gitmesin nekbet...

Bu bir ibrettir ammâ olmıyaydık böyle biz ibret!

(s. 168)

II. Meşrutiyet döneminde II. Abdülhamit'e yazdığı şiirinde, dönemin halifesini, sultanını, hiç korkmadan eleştirmiş ve doğruları, belki, canı pahasına dile getirmiştir.

Âkif mahalle kahvesi için şunları söyler. Söylerken de tamamen doğruluk içinde sunar:

Girince nûr-i nazar simsiyâh olur da çıkar!

Yatarzemîn-i sefilinde en kesîf eşbâh,

Yüzer havâ-yı sakîlinde en habîs ervâh.

Dehân-ı lâ'nete benzer yarıklarıyle tavan,

Kusar içinde neler varsa hâtırâtından!

0 hâtırâtı sakın sanmayın: Meâlîdir;

Bütün rezâil-i târîhimizle mâlîdir.

Neden mefâhir-i eslâfa kahr edip, yalnız,

Mülevvesâtına mâzîmizin sarılmadayız?

Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdâdın?

Hayır, o nesl-i necîbin, o şanlı evlâdın

Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;

Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.

Fakat biz onlara âid ne varsa elde, yazık,

Birer birer yıkarak kahvehâneler yaptık!

(s. 230)

İnsanların boş boş oturup zaman ve daha birçok şeyi israf eden mahallelinin, mahalle kahvesindeki ortamın kötülüğünden bahseden Âkif, bu bahsinde de doğruluktan hiç sapmamıştır.

Doğru bildiğini en açık biçimde ifade etmiştir:

-Zâten ne kaldı? Hiçbirşey.

- Mahalle mektebi lâzımdır eski yolda bize;

Sülüs, nesih bitiyor yoksa hepsi... Keyfinize!

-On üç yaşında idim aldığım zaman ketebe.

Geçende, sen ne bilirsin? demez mi bir zübbe?

Dedim, oğlan seni gel ben bir imtihân edeyim,

Otur da yap bakalım şöyle bir kıyak temmim.

-Nasıl, becerdi mi?

-Kâbil mi! Rabbi yessir'i ben,

Tamam beş ayda değiştimdi kalfamız sağ iken.

-Nedir elindeki yâhu?

-Ceride.

-At şu pisi.

-Neden?

-Yalan yazıyor, oğlum, onların hepsi.

-Ya doğru yazsa asarlar... Ne oldu Volkan'cı,

Unuttunuz mu?

-Bırak boşboğazlık etme Hacı?

(s. 244)

Âkif, eski eğitim sisteminin yine devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Şu an elde bir şeyin kalmadığını, her şeyin de ellerinden çıktığını ifade etmiştir. Bu ifadelerinde korkmadan, kendisince doğru bildiklerini ifade etmiştir.

Bunların hepsini yapmak sana âid "şer'an!"

Çocuk emzirmeye hattâ olacak bir süt anan!

Boşarım, evlenirim bahsini artık kapa da,

Hak ne verdiyse yiyip hoş geçinin bir arada.

(s. 254)

Basit şeylerden dolayı eşini boşamaya karar veren birine Âkif, boşanmak için saydıkları sebepler karşısında kocaya der ki: Bunların hepsini yapmakla zaten mükellefsin. Hatta eş, çocuğunu emzirmek istemediğinde, bir de sütanne tutmak da mükellef olduğunu hatırlatır. Ayrılık yerine hoşça hayat sürmelerini en açık ve doğru şekilde ifade etmiştir.

Bu cehâlet yürümez; asra bakın: Asr-ı ulûm!

Başlasın terbiyeniz, âilelerden oğlum.

Sâde hürriyyeti i'lân ile birşey çıkmaz;

Fikr-i hürriyyeti hazm ettiriniz halka biraz.

(s. 260)

Köse İmam, II. Abdülhamit'i eleştirir. Hürriyetin sadece ilân edilmesi ile olmayacağını uygulamayla da bu hürriyetin yaşanılması, uygulanması gerektiğini söyler. Ayrıca eğitimin de aileden başlaması gerektiğini düşünür.

-Demin de aldı, hemen verdi, içlenir, yapma!

Sen ablasın ne kadar olsa...

-Başka vermem ama,

Çabuk verirsen eğer al da oyna kız, haydi..

Ferîde'nin bu sefer keyfi pek yolundaydı.

Epeyce dandiniler yaptı, hayli hoplattı;

Bebek kolunda, hasırlarda bir zaman yattı.

Fakat ne çâre! Gelip çattı vakt-i istirdâd,

Kızın nazarları beyhûde etti istimdâd.

Cemîle istedi isrâr edip emânetini,

Çocuk da verdi, fakat görmeliydi, hiddetini!

Büyük kızın eziyordu gurûr-i ma'sûmu,

Bebek elinde gezerken, şu tıfl-ı mahrûmu.

Ağır gelir ona elbette karşıdan bakmak.

Sokuldu bak yine, hiç şüphe yok ki: Yalvaracak,

"Bebeğni ver" diye, lâkin ben eylemem ibrâm.

Hayır, değil bu edâ, bir edâ-yı istirhâm:

"Bebeğmi ver!" demesin mi üçüncüsünde kıza.

Meğer hukuk da bilirmiş bakın şu saygısız!..

(s. 298)

Şair "Hakk-ı karar" kazandırıcı zaman aşımını çok veciz bir hikâye ile âdeta gözümüzde canlandırmış ve sonunda "duyarlık" içinde davranmış olduğu durum karşısında aynı zamanda "doğruluğu" da yansıtmıştır.

Safahat'ımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz;

Yalnız, bir yeri hakkında "Hazin işte bu!" der.

Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?

Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!

(s. 302)

Âkif, açık ve net bir şekilde kendisini eleştirel bir bakış çizerek, doğruluk âbidesi olmuştur.

*Bu güher pârenin eb'âd-ı semâvîsinde,
Yorulan didelerin hânedan insin de,
Levse dalsın yeniden? Etme, yazıktır, olmaz;
Garba tevcîh ediver, gel onu sen şimdi biraz:
Dur da Ma'bûd'una yükselmek için ilme basan
Ma'bedin hâlini gör, işte serâpâ iman!
Yüce dağlar gibi, âfâka döşerken sâye,
O, bekâdan daha câzib kesilen, âbideye,
Bir nazar, zevk-i bedi'ini yeter tatmîne...
Durma öyleyse, urûc et o ziyâ âlemine.
O ziyâ âlemi bilmez ki karanlık ne demek?
O semâvî yuva kirlenmedi, kirlenmeyecek.
Onu i'lâ eden etmiş ebediyyen i'lâ.*

(s. 310)

Bu şiirde Âkif'in Süleymaniye Camii'ne bakışını anlıyoruz. Muhteşem gördüğü bu mabet bir ışık âlemidir. Yorgun ve tâkâti kalmamış insanımızın pisliğe yeniden dalmayacağını ifade ederek bu muhteşem eserin dine ve ilme ettiği hizmetleri dile getirmiştir. Tüm dünya kirlense bile bu camiinin eteğine bile bulaşamayacağını, bir deprem, âfet olsa bu camiinin etkilenmeyeceğini ifade etmektedir. Zira onu yükseltmiş olan yine onu koruyacaktır. Dolayısıyla anlaşılıyor ki, Allah, dinine hizmet etmiş kişilerin yanında olacaktır. Kim ne düşünür, ne yaparsa yapsın bu değişmez ve kat'i bir hakikattir.

Hakkı son sadme-i kahrıyle bitirsin isyan;

Edebin şimdiki ma'nâsına densin "hezeyan";

Kalmasın, hâsılı, altüst olarak hissiyyât,

Ne yüreklerde şehâmet, ne şehâmette hayât;

Yine kürsî-i mehîbinde Süleymâniyye,

*Kalacak **doğruluğun** yerdeki tek yurdu diye.*

(s. 312)

Âkif, son demleri yaşatmış âdeta. Artık yeryüzünde isyan hükümferma sürse de, edep ve hayâsızlık diz boyu olsa da yiğit de yiğitlik de artık dünyada kalmasa da, doğruluğun tek yurdu olan Süleymaniye dimdik ayakta duracaktır, der. Sözüünü hiçbir zaman esirgemeyen Âkif, yine doğruları haykırmıştır.

O, doğru bildiğini canı pahasına da olsa direk ifade eder:

Saltanat nâmına; din nâmına bin maskaralık...

Ne felâket, ne rezâletti o devrin hâli!

Başta bir kukla, bütün milletin istikbâli

İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş.

Bir siyâset ki didiklerdi, emînim, Karakuş!

Nerde bir maskara sivrilse, hayâsızlara pîr,

Haydi Mâbeyn-i Hümâyûn'a!... Ya bâlâ, ya vezîr!

Ümmetin hâline baktım ki: Yürekler yarası!

Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.

Kışla yok dâire yok, medrese yok mektep yok;

Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!

(s. 322)

Dönemin halifesini, hiç korkmadan, çekinmeden eleştirmektedir, Mehmet Âkif. Çünkü o doğru bildiğini korkusuzca dile getirmiş ve savunmuş bir kişiliğe sahiptir. Millet hâline bakıp, acıyan ve üzülen şair, gördüğü ve yaşadığı doğruları direk söylemiştir.

Kalmamış terbiye askerde. Nasıl kalsın ki?

Birinin ömrü mülâzımlıkta geçerken öteki,

Daha mektepte iken tayy-ı merâtible ferik!

Bir müşirlik mi var? Allâhu veliyyü't-tevfik!

Hele ilmiyye bayağıdan da aşağı bir turşu!

Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ümmî koğuşu.

Anne karnından icâzetlidir, ecdâda çeker;

Yürüsün, bir de sarık al sana kâdiasker!

Vükelâ neydi ya? Curnalcı, müzevir, âdî;

Ne Hudâ korkusu bilmiş, ne utanmış ebedî,

Güç okur, hiç yazamaz bir sürü hırsız çetesi...

Hani, can sağlığıdır doğrusu bundan ötesi!

(s. 322)

Askerin eğitimi, hiyerarşi ve ilmiye sınıfının da bozulduğunu dile getirir. Herkes babadan oğla geçmek kaydı ile bir yerlere gelir. Âkif daha birçok gerçeği de canı pahasına ifade etmiştir.

Hüsn-i zanneylediğim bir iki fâzıl hocanın,

İstedim fikrini açmak; dedim: "Artık uyanın!

Memleket mahvoluyor, din de berâber gidiyor;

Size Kur'an, bakınız sâde uzaktan mı diyor?"

- Memleket mahvolacak olmayacak... Baştakiler,

Düşünürler ona mevcûd ise bir çâre eğer.

Gelelim dîne: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?

Bede'e'd-dînu garîben.. sözü elbet çıkacak. "

Dediler: Yoklyayım şimdi avâmın da biraz,

Nedir efkârı, dedim. Hey gidi vurdum duymaz!

Öyle dalgın ki, meğer sûrunu İsrâfil'in.

İşitip, yattığı yerden azıcık silkinsin!

(s. 324)

Âkif bu mısralarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarını yaşarken, ortaya çıkmış fikir ayrılıklarına dikkati çekmiştir. Memleket mahvolurken, din de beraberinde gitmektedir. Tek kurtuluşun İslâmiyet'te olduğunu korkusuz ve açıkça ifade eder. İçinde bulunulan durumu da en doğru ve net bir şekilde dile getirmiştir.

Âkif, doğru bildiğini korkmadan ifade eder:

Göz yılar önce, fakat, sonra kanıksar ölümü.

Saniyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle,

Fikr-i hürriyyet ölür. Hey gidi şaşkın hazele!.

Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak:

Ekilen gövdelerin hepsi yarın fişkıracak!

Hangi ma'sûmun olur hûnu bu dünyâda heder?

Yoksa kânûn-i İlâhîyi de yırtar mı beşer?

(s. 326)

Şair, içinde bulunduğu ortamı eleştirmektedir. Ölümden korkutarak, kafa kesip, beyin ezerek hürriyet fikrinden soğutamayacaklarını dile getirmektedir. Bunları yapanlara “aşağılıklar” diyerek bunları aslında daha da kuvvetlendiriyordur. Her bir karışı kanla sulanmış topraklar ve akan masumun kanının ziyan olmayacağını da açıkça dile getirmektedir. Âkif, doğru bildiğini açık ve net bir şekilde dile getirmiştir.

Fukarânız kılıyor, aklına geldikçe namaz;

Ağniyânızda da, hiç yoksa, zekât olsa biraz.

Şöyle dursun bu temennîye kulak vermeleri,

Sadr-ı a'zam paşanız fitre alır, sunsa biri!

Sonra zenginlerimiz: "Haydi gidin, fen getirin. "

Diye, her isteyenin şahsına bilmem kaç bin

Ruble tahsis ile sevkeylediler Avrupa'ya;

Pek fedâkâr idi hemşehrilerim doğrusu ya.

Bu giden kâfileden birçoğu cidden tahsîl

Ederek döndü. Fakat geldi ki üç beş de sefil,

Hepsinin nâmını telvîse bihakkın yetti...

Gönderenler ne peşimân oluyorlar şimdi!

Hiç unutmam ki, cömerdin biri, hem zengin adam,

Beni yüzdürdü nihâyette şu sözlerle: "İmam,

Günde on kere gelip istediniz, hep verdim.

Yine vermezsem eğer millet için, nâ-merdim.

Yalnız, ehline gitsin bu emekler... Olur a,

İş bizim Avrupa yârânına benzer sonra!

Hâli ıslâh edecekler, diyerek kaç senedir,

Bekleyip durduğumuz zübbelerin tavrı nedir?

Geldi bir tânesi akşam, hezeyanlar kustu!

Dövüyordum, bereket versin, edebsiz sustu.

Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş: Mutlak,

Dîni kökten kazımak sonra, evet Ruslaşmak!

O zaman iş bitecekmiş... O zaman kızlarımız

Şu tutundukları gâyet kaba, pek mâ'nâsız

Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,

Analık ilmini tahsil edecekmiş... Zâten,

Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş:

Ki kadın "sosyete" bilmezmiş, esârette imiş!

Din için, millet için iş göreceğ alçağa bak:

Dîni pâmâl edecek milleti Ruslaştıracak!

Dönemin devlet erkânını ağır eleştiren Âkif, “sadrazam paşanız fitre alır...” böyle devlet reislerinin bulunduğu halkın da, fakirin aklına geldikçe namaz kıldığını, zenginın zekâtı vermediğini, düzgün olmadığını açıkça ve korkusuzca dile getirmektedir. Daha sonra o dönemdeki yanlış bulduğu bir durum olarak da, Avrupa’ya her alanın en iyilerinin gönderilmesidir. Gidenlerden hakkıyla dönenler oldu, ancak kendini unutanların da olması, şairimizi derinden yaralamıştır. Çünkü bazılarının kafalarının değişmesiyle hülyaları da değişmiştir. Onların bu yanlış düşüncelerini de net olarak aktaran Âkif, geri kalmışlığın sebebinin din olmadığını, tam tersine insanın kendini unutup, ne olduğunun farkına varamamasıdır. Bunu en açık ve kuvvetli bir şekilde savunmuştur.

Bırakın söylenemez: Mevki'imiz câmi'dir;

Başka yer olsa da tafsile hayâ mâni'dir.

Ya ta'assubları? Hiç sonra, nasıl maskaraca?

O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,

Hem bakarsın eşi yok dîne teaddîsinde,

Hem ne söylersen olur dîni hemen rencîde!

Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid'at:

Şer'i tagyîr ile terzîl ise -hâşâ- sünnet!

Ne Hudâ'dan sıkılırlar, ne de Peygamber'den.

Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,

Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşüntün!

Sayırsız medrese var gerçi Buhârâ'da bugün...

Okunandan ne haber? On para etmez fenler,

Ne bu dünyâda soran var, ne de ukbâda geçer.

Üdebâ doğrusu pek çok kimi görsen: Şâir.

(s. 334)

Şair, bu mısralarda hurafelere, hurafelerin bir neticesi olan cehâlete ve körü körüne tutuculuklarına eleştirel bir bakış sunmuştur. Cehâletin en büyüğü zaten, bilmişlik taslamak, “yalnız benim doğrularım var” düşüncesidir. Böyle insanların olduğu müddetçe memleketin düzelmeyeceği ve onlardan çok şey çekileceği vurgulanmıştır. Ayrıca eğitimi de ciddî eleştiren Âkif, medreselerin çokluğundan ziyâde nitelikli insan yetiştirmesi gerektiğini söyler. Ayrıca niteliksiz şairlerin de çokluğundan yakınan şair, doğru bildiğini hiç sakınmadan ifade etmiştir. Dolayısıyla Âkif’in hayatı boyunca yaptıklarından ve yazdıklarından anlaşılıyor ki, beklediği o nesil de doğruyu sakınmadan ifade etsin ya da ifadeleri yalnız doğru olsun.

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!

Bu havâlîdekiler pek yaya kalmış dince;

Öyle Kur'an okuyorlar ki: Sanırsın Çince!

Bütün âdetleri âyîn-i mecûsiye karîb;

Bir şehâdet getirirler, o da oldukça garîb.

Yalnız, hepsi de hürmetle anar nâmınızı.

Hiç unutmam, sarılıp hırkama bir Çinli kızı,

Ne diyor anlamadım, söyledi birçok şeyler;

Sonra me'yûs olarak ağladı... Bîçâre meğer,

Bana Sultân'ı sorarmış da, "nasıldır?" dermiş;

Yol yakın olsa imiş, gelmeyi isterlermiş!

(s. 338)

Âkif, Müslümanların hem sosyal hem de dinî hayatları itibariyle Kur'an ve sünnetin amaç ve hedeflerinin tam tersi doğrultusunda yaşayış sergilediklerini ifade etmiştir. Cehâletin boyutunu gözler önüne seren Âkif, Kur'an'a bakış açısının da yanlış olduğunu ifade ederek, “mezarlıkta okunmak” veya “fal bakmak için” olmadığını söyler. Ayrıca dinî mukaddesata gereken ihtimamın verilmediğinden şikâyet etmektedir. Hatta bazı değerlerimize Çinli bir kız kadar dahi sahip olamadığımızı, küçük bir hikâyeye ile özetlemiştir. Görülüyor ki Âkif'e göre doğruluk her yerde ve her zaman olmalıdır. Eğer doğru olursak yaşamımız da duygu ve düşüncelerimiz de gelişecek, güzelleşecek ve beklenen o nesil gelecektir.

***Doğruluk** ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;*

Âcizin hakkını i'lâya samîmî gayret;

En ufak şeyle kanâ'at, çoğa kudret varken,

Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;

Kimsenin ırzına, nâmûsuna yan bakmıyarak,

Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;

(s. 340)

Süleymaniye Kürsüsü'nde bütün Asya'yı gezip görmüş Vâiz Abdürreşit Efendi'nin ağzıyla konuşan Âkif'e göre, Japonya'da İslâm pek yaygın olmamasına rağmen, oradaki yaşamda, doğruluk başta olmak üzere, İslâm kriterlerini görmek mümkündür. Ayrıca onlar kadar bile olamamanın ıstırabını da duyan Âkif, “doğruluk” değerine dikkatleri çekerek, ne olmamız gerektiğini de anlatmaya çalışmıştır.

Üdebânız hele gâyetle bayağı mahlûkat...

Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhât!

Kimi Garb'ın yalnız fuhşuna hasbî simsar;

Kimi, İran malı der; köhne alır, hurda satar!

Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab;

Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebab?

Serserî: Hiç birinin mesleği yok meşrebi yok;

Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok!

Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver.

Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!

O benim en ebedî hasmım olan Rusya bile,

Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.

Mütefenninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;

Edebiyyâtı anıldıkça zemin çalkanıyor.

(s. 368)

Şair hiç korkmadan, yılmadan doğru bildiğini korkusuzca ifade ederken haklıya hakkını vermeyi de öğretir. Edipleri eleştiren Âkif, onların yetersiz ve yersiz olduklarını düşünür. Çünkü artık kendi kimliklerinden uzaklaşmış hatta kimliklerini unutmuş şahsiyetlerdir. Bu insanların millete katabilecekleri bir şeylerin olmadığını dile getirmiştir. Bin bir türlü sapıklık ve insanlığa sığmayan davranışlar karşısında Âkif, Rusya'nın bile bu kadar olmadığını "*hakkı teslim edelim*" diyerek ifade eder. Hatta bilim adamlarının icat ve buluşları ile edebiyat alanındaki eserlerle dünyaca tanındıklarını ifade eder. Dolayısıyla, aslında, Rusya'dan daha fena; ahlâkî, dinî, ilmî ve fennî alanlarda daha kötü olduğumuzu ifade etmektedir. Âkif dönemin insanlarına, doğru olarak bildiklerini, gördüklerini kaleme almıştır.

O, sözünü esirgmeden, korkmadan söyler; yeter ki söz hak olsun, doğru olsun:

Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!

Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!

Tükürün Ehl-i Salîb'in o hayâsız yüzüne!

Tükürün onların aslâ güvenilmez sözüne!

Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:

Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!

(s. 394)

Âkif, bu mısralarda “medeniyet”i eleştirmektedir. Medeniyetin yanlış anlaşıldığını da ifade eden şair, yapılan darbeler karşısında, bunları alkışlayarak ortam hazırlayanlara, Haçlılar’a ve onların sözlerine “tükürün” diyerek tepkisini göstermiş ve medeniyetin bu olmadığını haykırmıştır.

Mehmet Âkif, insanlığın coşkun bir ırmağı andıran gelişmişlik seviyesi ile Osmanlı Devleti arasında bir tahlil yapar. Ona göre insanlık coşkun koca bir sel gibi, müstakbele doğru seyrine şiddet vererek koşmaktadır. Dağlar, uçurumlar ona yol vermemek istediği halde o, ne yüksek, ne de alçak demeden her engeli aşmaktadır. Kavimler ise o büyük nehre katılmış birer ırmaktır. Hiçbir millet, bu muazzam akışa kayıtsız kalmazken, bizler ki bu müthiş, bu muazzam cereyanla, uğraşmadayız... Bu da bizim ne kadar çılgın olduğumuzun bir göstergesidir. Bu durum, kurşun gibi süratli, denizler gibi taşkın bir çağlayanın dehşet verici membana doğru yüzerek tırmanmaya benzer. (Öztürkçü, 2011, s. 55.) Daha sonra, cehaletinin kurbanı olan milleti uyandırmak için doğruları seslendirir:

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık

Silkin de: Muhîtindeki zulmetleri yak yık!

Bir baksana: Gökler uyanık yer uyanıktır;

Dünyâ uyanırken uyumak maskaralıktır!

(s. 414)

Asırlarca süren uykudan uyanma vaktidir artık. Bu yaşanan zulme, dur deme vaktinin de geldiğini söyler, Âkif. Her şey canlı ve uyanırken, insanın özellikle milletimizin bu uyuşukluğundan, bu vurdumduymazlıktan uyanmak vaktinin geldiğini ifade etmektedir. Evet,

sözünün doğru olduğuna inanan Millî Şairimiz, aksinin “maskaralık” olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Bir de halkın dîni var, sık sık ta'arruzlar gören.

Hâle bak: Millette hissiyyâtı oymuş öldüren!

Dîni kurbân etmeliymiş, mülkü kurtarmak için!..

Tut da, hey sersem, bu idrâkinle sen âlim geçin!

Her cemâatten beş on dinsiz zuhûr eyler, bu hâl

Pek tabî'îdir. Fakat ilhâdı bir kavmin muhâl.

Hangi millettir ki efrâdında yoktur hiss-i din?

En büyük akvâma bir bak: Dîni her şeyden metin.

Düşme ey avare millet, bunların hızlanına;

Vakıfız biz hepsinin pek muhtasar irfanına:

Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vayesi;

Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermayesi.

(s. 422)

Mehmet Âkif'e göre aile ile birlikte milletin taarruza uğrayan bir kutsalı daha vardır: Din. Mehmet Âkif, milleti ifsat eden alçakların dine bakışını anlattıktan sonra dünyada dinsiz bir milletin yaşayamayacağını, en büyük kavimlerin dini her şeyden üstün tuttıklarını en vazih şekilde korkmadan, doğru bir şekilde hatırlatmıştır.

Değil hakaikî şer'in, bugün, bedîhiyyât

Bilâ-münâkaşa, ikrâr olunmuyor... Heyhât!

Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp artık;

Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.

Yıkıp ,serîati, bambaşka bir binâ kurduk;

Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!

(s. 512)

İçinde bulunulan o acı tabloyu gözler önüne sermiştir. Burada artık şeriat gerçeklerinin, açık ve net doğruların bile tartışılır olduğunu dile getirmiştir. İçine düşülen girdabı anlatmıştır. Kitap, sünnet, icmayı yok sayarak, halkın aldatıldığını, aslı olmayan, hurafeler uydurduklarını ve tüm insanlığı kandırmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Görülüyor ki Âkif, doğru olarak bildiklerini söylemekten geri kalmamış ve bir değer aktarımı olarak gelecek nesillere örnek olmuştur.

Nasılmış, anlayınız iddiâ-yı kavmiyyet?

Ne yolda mahvoluyormuş bakın ki bir millet!

Siz, ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler!

Kaçıp da kurtuluruz sandınız... Fakat, ne gezer!

Bugün belânızı bulmuş değilseniz, mutlak,

Yarınki sâikalar beyninizde patlayacak!

(s. 558)

İrzimizdir çiğnenen, evlâdımızdır doğranan!

Hey sıkılmaz ağlamazsan, bâri gülmekten utan!

(s. 584)

-İzinnâme mi? Hay hay, lâzım...

Evlenen hangisi? Beyler mi, kerîmen mi, paşa?

-Onların vakti değil.

-Kim ya?

-Benim.

-Sen mi? Yaşı!

Tam da vaktin, hani gün geçmeye gelmez, davran!

-Hoca, eğlenme hemen yazmana bak işte paran!

Ay o murdar kâğıdın pek mi büyük hâtırı ki,

Beni ürker diye tutmuş sayıyorsun bir... iki?..

Kaç paran varsa büküp katla da indir cebine,

Yazamam nâfile.

-Elbet yazacaksın, sana ne?

-Hiç adam hâline bakmaz mı be? İnsâf azıcık!

-Çok, şükür hâlime... Nem var? Yüzüm ak alnım açık...

İyi bak sen bana bir kerre!

-Hayır, kendin bak;

Bence bir kellen açık, bir de sakal diplerin ak.

Ama sen halt ediyorsun! Sakalımdan sana ne?

-Ne mi? Ondan beleş eğlence mi var seyredene?

Gülüyor kahvede el, çarşıda bakkal, akkal;

Olma beyhûde, ağızlarındaki bir parmak bal;

Çatlasan sofracı Rumdan kan olmaz adama.

(s. 700)

Âkif, Köse İmam'ı hiç korkmadan, belli bir yaşa gelmiş (65 yaş) paşaya dahi doğruları söylemekten alıkoymamıştır. Ayan beyan, doğru bildiği her şeyi dile getirmiştir. Yaşına bakmadan çocuğu yaşında biri ile evlenmek isteyen paşanın durumunu anlatır. Âkif, yine doğru bildiklerini, karşısında bir paşa bile olsa dile getirmekten geri kalmamıştır. İşte Millî Şairimiz'deki doğruluk değerinin tecellîsini görmekteyiz.

Herifin hâlini gördün ya, bugün millet de,

Aynı meslekte, o fitratte, o mâhiyette.

Tanımaz bindiği mahlûku, sürer kör körüne;

Tanımaz gittiği yer hangi taraf, gördüğü ne?

Fikri yok duygusu yok, sanki yürür bir kötürüm.

Bu da sağlıksa eğer bence müreccahtır ölüm.

Üç beyinsiz kafanın sevkine şaşkın gibi râm;

Kırbaç altında bütün gün ne tezallüm, ne kıyâm.

(s. 744)

Şair, görülen bir rüyadan sonra, aynı o görülen rüyanın günümüzde yaşandığını ifade eder. Günümüzde de rüyadaki adam, aynı bu zamanın adamı gibidir. Âkif, ne yaptığını, neye hizmet ettiğini bilmeyen, hedefi, gâyesi, fikri, duygusu olmayan, âdeta bir kötürüm gibi, ne yaptığı belli olmayan, bilinmeyen, anlaşılmayan bir yaşamın yerine, ölüm daha iyidir, der. Mantığı ve muhakemesi olmayan “üç beyinsiz kafanın” yönlendirmesine uyulmayacağını, zorla hiçbir işin yaptırılmayacağını haykırmıştır, Âkif.

İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,

Mutlaka, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e,

Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;

Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.

Meselâ bûdce hesâbâtını yoktur çıkararan...

Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.

Hani tezgâhlannız nerde? Sanâyi' nerde?

Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!

Biz ne müftî, ne imam istemişiz Avrupa'dan;

Ne de ukbâda şefâ'at dileriz Rimpapa'dan

Siz gidin bunları ıslâha bakın peyderpey;

Hocadan, medreseden vazgeçiniz, Vâlî Bey!"

(s. 752)

Milletin paralarıyla açılan okullarımız, mülkiye, tıbbiye, bahriye, mühendislik, ziraat acaba ne derece yeterli oldu; yeterli oldu mu? Buralardan yetişen insanımız hangi derde derman oldu? Nitelik yönünden yeterli olabildi mi? Yoksa biraz sıkışınca, İngiliz'e, Belçika'ya, Berlin'e, Brüksel'e veya başka bir ülkeye mi koşuldu? Âkif, daha sonra Vali Bey'e hitaben; Avrupa'dan talep edilen şeylerin bunlar olduğunu beyan edip, aslında medrese ve hoca yerine buların, bu okulların ve ilmin sorgulanması gerektiğini söyler. Âkif'in ya söylediği doğru olmalıdır ya da Âkif sadece doğruyu söylemelidir.

Ne kadar benziyoruz şimdi sakat bir duvara...

Vahdetin tertemiz alnında ne çirkin bu yara!

Hadi iş gör bakalım, var mı ki imkân? Nerde!

İkilik azmine hâil kesilir her yerde.

(s. 754)

Âkif yine doğru bildiğini ifade etmekten geri durmaz: Şu anda sağlam olmayan bir duvar gibi olduğunu, içinde bulunulan durumun birlik ve beraberlik içindeki millet için büyük bir yara olduğunu ve böyle bir ortamda iş görülmez olduğunu ifade eder. Tefrikanın azmin ve çalışmanın önünü kestiğini söyler.

*En büyük tâli'i Mevlâ size ihsân etmiş,
Hem de ta olduğunuz mevkie göndermişken;
Teptiniz kendi gelen ni'meti sersemlikten!
Çok zaman geçmiyecektir ki bu nankörlüğünüz,
Ne felâketlere meydan verecektir görünüz!
Köylerin yüzde bugün sekseni, hattâ, hocasız;
Siz de onlar gibi câhil kalarak anlayınız!
Bir hatâ oldu, deyip şimdi peşîmansınız a...
Ne çıkar? Gitti giden, kıydınız evlâdınıza...*

(s. 756)

Muallimi kovan köy ahalisine öğüt vermektedir, Âkif. Köylerinden kovdukları muallimin aslında Allah'ın onlar için gönderdiği büyük bir nimet olduğunu, şimdiden sonra felaketlere hazır olmaları gerektiğini söyler. Artık pişman olunsa da bir faydası olmayacağını, “gitti giden, kıydınız evladınıza” diyerek dosdoğru ve korkmadan ifade etmiştir.

*Bileydim, ey koca Mısır'ın ilâh-i üryânı!
Mezâra, heykele âid bütün bu velveleler,
Bekân için mi hakikat? Merâmın oysa, heder:
Evet, bütün beşerin hakkıdır bekâ emeli;
Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten istemeli!*

(s. 940)

Şair, Mısır'da meşhur Firavun'a doğru bildiklerini haykırır. Ebediyet duygusu her canlıda olan bir duygudur. Ancak bunu istediği yer itibariyle yanlış ve sapıklık olduğunu ifade eder. İstenilen yer makam, taş, heykel değil; onları da yoktan var eden, İlahî bir kudret olmalıdır, der. Bunun yanlışlığını Firavun'un yüzüne söyleyecek kadar doğruluktan yana olan Mehmet Âkif, yine söylediği doğru ya da doğruyu söylediğini görüyoruz. İdeal neslin de bu doğrultuda yetişip, "Asım'ın Nesli" olması için gayret etmesini istemiştir.

Sonuç olarak Âkif ömrü boyunca doğruluktan ayrılmayan bir şair olmuştur. Söyledikleri ya doğrudur ya da sadece doğruları söylemiştir. Hatta "*Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek: / Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!*" mısralarını da hayatı boyunca düstur edinmiştir. Çok önemli bulduğu ve yaşam felsefesi olarak da bir değer olan "doğruluk" ile insan iki dünyada da mesut olacağını belirtmiştir. Neticesinde hayatına mâl olsa da doğruyu söylemekle kalmamış çoğu kez, âdeta haykırmıştır. En üst yetkiliden, padişaktan, halifeden; en haşin ve gaddar olana kadar, herkese ya doğruyu söylemiştir ya da söyledikleri zaten doğrudur. Millet olarak böyle bir "doğruya" muhtaç olduğumuz o günlerde Âkif çıkmış, yalnız doğruları söylemiş ve gelecek neslin ıslah ve terakkîsi için, bu değerın benimsenmesi, hayatta tatbik edilmesi gerektiğini göstermiştir.

DUYARLIK

Ey şâir-i râzdân-ı mülhem,

Ben râzına olmasam da mahrem,

Hayrân-ı kemâlinim... Beyânın

Gûyâ ki hitâbıdır Hudâ'nın!

(s. 108)

Şair burada, sırrını bilmediği, ilham yoluyla çözdüğü sırlara hayranlık duyduğunu ifade etmektedir. Bu söyleyiş Allah'ın insanlara söyledikleriyle uyumludur. Âkif, bu söyleyişteki "duyarlılık"a dikkati çekmiştir. Söylenenlerin hepsinde, ifade edilenlere göre "duyarlı" olunmalıdır.

- Nerde kaldın? Beni hiç yoklamadın evlâdım!

Haklısın, bende kabâhat ki haber yollamadım.

Bilirim çoktur işin, sonra bizim yol pek uzun...

Hele dinlen azıcık anlaşılın yorgunsun.

Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...

Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın.

(s. 142)

Şair, Seyfi Baba şiirinde, hastalanmış olan Seyfi Baba'ya ziyarete gider. Seyfi Baba, hasta olmasına rağmen, ziyaretine gelene duyduğu “duyarlılık”, onun hassas olduğunun delilidir. Gelen misafirin yoğunluğundan dolayı ona haber vermemesi yine bu hassasiyetin belirtisidir. Görülüyor ki, hasta da ziyarete giden de birbirlerine karşı çok duyarlı kişilerdir. Âkif'e göre eğer bu duyarlılık ve hassasiyet vatana, millete ve tüm insanlığa duyulursa, işte o zaman millet olarak, terakkî kaçınılmaz olacaktır.

Nasılsa bedrin o akşam nigâh-ı sîmîni,

Tarassud etmek için sanki evlerin içini;

Dikildi safha-i mînâda semt-i re'simize.

Tavansız evlere, yâ Rab, ne hoş bir âvîze!

Dur ey sirâc-ı ezel, gitme olduğun yerden:

Biraz şu sahne-i deycûru okşasın şu'len.

Şu'â-i muhriki altında, gündüzün, şemsin

Yanan altınlar için bir hayât olur lemsin...

(s. 172)

Âkif bu mısralarda, dolunayın o muhteşem görüntüsüne olan duyarlılığı dile getirmiştir. Bir avizeye benzetilen dolunaya olan his ve duyguları en içten duygularla dile getirmiştir. O, karanlıklarda güzel bir aydınlatıcı olduğunu ve özellikle güneşin kavurucu sıcaklığına karşılık, gecenin karanlığında âdetâ alnın okşayıcısı olduğunu dile getirmiştir. Buradan anlaşılıyor ki Âkif çevresine, tüm yaratılana oldukça duyarlı bir kişidir.

Çocukları hakkında hemfikir olmayan ebeveynlerin karşısında, çocukların yıprandığını, telef olduğunu söyler:

Başlattığı gün mektebe, duydum ki, diyordu,

Rahmetli babam: "Âdem olur oğlum ilerde."

Annemse, oturmuş, paşalıklar kuruyordu...

Âdemliği geçtik! Paşalık olsun, o nerde?

Âmâli tezâd üzre giderken ebeveynin,

Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde!

(s. 268)

Kişinin geleceğine daha çok anne ve babanın karar vermesini eleştirmiştir. Aslında bir karar verilirken çocuklara çok duyarlı olmak gereklidir. Bu durumu anlatan Âkif, anne babanın çocukları hakkındaki uyuşmayan fikirleri nedeniyle çocukların telef olduğunu anlatır. Çocuklara dolayısıyla gelecek nesle gereken duyarlılık ve özen gösterilmelidir.

-Demin de aldı, hemen verdi, içlenir, yapma!

Sen ablasın ne kadar olsa...

-Başka vermem ama,

Çabuk verirsen eğer al da oyna kız, haydi..

Ferîde'nin bu sefer keyfi pek yolundaydı.

Epeyce dandiniler yaptı, hayli hoplattı;

Bebek kolunda, hasırlarda bir zaman yattı.

Fakat ne çâre! Gelip çattı vakt-i istirdâd,

Kızın nazarları beyhûde etti istimdâd.

Cemîle istedi isrâr edip emânetini,

Çocuk da verdi, fakat görmeliydi, hiddetini!

Büyük kızın eziyordu gurûr-i ma'sûmu,

Bebek elinde gezerken, şu tıfl-ı mahrûmu.

Ağır gelir ona elbette karşıdan bakmak.

Sokuldu bak yine, hiç şüphe yok ki: Yalvaracak,

"Bebeğni ver" diye, lâkin ben eylemem ibrâm.

Hayır, değil bu edâ, bir edâ-yı istirhâm:

"Bebeğmi ver!" demesin mi üçüncüsünde kıza.

Meğer hukuk da bilirmiş bakın şu saygısıza!..

(s. 298)

Şair "hakk-ı karar" kazandırıcı zaman aşımını çok veciz bir hikâye ile âdeta gözümüzde canlandırmış ve sonunda "duyarlık" içinde davranmış olduğu durum karşısında aynı zamanda "doğruluğu" da sunmuştur.

"Gönül incitme de keyfîn neyi isterse becer!

Urefâ mesleği; a'lâ, hem ucuz, hem de şeker!

Şu kadar var ki şebâbında ufak bir gayret

Başlamış... Birgün olup parlıyacaktır elbet.

O zaman işte şu toprak yeniden işlenerek,

Bu filizler gibi binlerle fidan besliyecek!

(s. 336)

Gönül kırmama hususunda hassas ve duyarlı olan Mehmet Âkif'e göre insan, ne isterse yapmalı, ancak gönül kırmamalıdır. Gelecekte neslin yeniden, her yerde şehbal açması isteniyorsa, gönül kırılmamalıdır. Şair buna çok dikkat etmektedir.

Vatanı teslim etmiş ecdada karşı şunları söyler:

Bırakın eski hükûmetleri meydandakiler

Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.

İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!

İşte İrân'ı da taksîm ediyorlar şimdi.

Bu da gâyetle tabî'i, koşanıdır meydan;

Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Yaradan.

Müslüman, fırka belâsıyla zebun bir kavmi,

Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?

Ey cemâat, yeter Allâh için olsun, uyanın...

Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!

Arzı oynattı yerinden yıkılırken İrân...

Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!

Hiç sıkılmaz mısınız Hazret-i Peygamber'den,

Ki uzaklardaki bir mü'mini incitse diken

Kalb-i pâkinde duyarmış o musîbetten acı?

Sizden elbette olur rûh-i Nebî da'vâcı.

Ey cemâat, uyanın! Yoksa, hemen gün batacak.

Uyanın! Korkuyorum: Leyl-i nedâmet çatacak!

(s. 358)

Bu dünyada daha çok çalışıp, çabalayan bahtiyar olacaktır. Vatanın elden gitmesine, milletin bozulması karşısında hassas davranan Âkif, “*Ey cemaat, yeter Allâh için olsun, uyanın...*” diyerek vatanın, milletin bağımsızlığı için olan duyarlılığı görmekteyiz. Ayrıca kardeşine gelen herhangi bir belâ ve musibet karşısında olması gereken hassasiyeti, duyulması gereken duyarlılığı dile getirmiştir. Yine Âkif’in beklediği neslin hangi duyarlılıkta olması gerektiği görülmektedir. Ayrıca içinde bulunulan durumdan bir an önce uyanılmasını istemektedir. Peygamberin davacı olmaması için düşmeden uyanılması gerektiğini ifade etmektedir.

Başı boş kaldı mı, zîrâ, şaşırıp ber-mu'tâd,

Bulamaz kendiliğinden yolu aslâ efrâd.

Yalnız gösterilen yol tutacak yolsa gider;

Hissidir Çünkü, onun azmine dâim rehber.

(s. 370)

Âkif, bir mürşidin gerekliliğinden bahsederek, eğer yol gösteren olmazsa insanlar, kendiliğinden yolu bulamazlar, der. Ancak burada bir duyarlılık sunar. Gösterilen yol, tutulacak yolsa eğer, diyerek insanın azminin bu his ve duygu olduğunu ifade eder. Dolayısıyla tutulan yol hakkında oldukça dikkatli ve duyarlıdır. Gelecek nesil de bu duyarlılıkta olmalıdır.

Artık ey millet-i merhûme, sabâh oldu uyan!

Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?

Ne Araplık ne de Türklük kalacak aç gözünü!

Dinle Peygamber-i Zîşân'ın İlâhî sözünü.

(s. 402)

Mevcut durumdan mülhem, gelecek hakkındaki endişeleri ve onun milletini uyarmada ve uyandırmadaki duyarlılığını görmekteyiz.

"Son ders-i felâket" ne demektir? Şu demektir:

Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!

Zira, yeni bir sadmeye artık dayanılmaz;

Zirâ, bu sefer uyku ölümdür: Uyanılmaz!

(s. 412)

Burada şairin vatan ve milletin kurtuluşu için gösterdiği çaba ve hassasiyeti görüyoruz. Milletin kendine gelip yapması gerekenler hususundaki duyarlılık son derece önemlidir. Eğer bu hususta duyarsız olunursa “*bu sefer uyku ölümdür,*” der.

Duygusuz olmak kadar dünyâda lâkin derd yok;

Öyle salgınmış ki mel'un: Kurtulan bir ferd yok!

Kendi sağlam... Hissi ölmüş, rûhu ölmüş milletin!

İşte en korkuncu hüsrânın, helâkin, haybetin!

(s. 426)

Duygusuzluğun, vurdumduymazlığın, “bana ne”ciliğin çok mel’un olduğunu anlatan şair, bu his ve duygudan sıyrılmadıkça yükselmenin, yeniden kendine gelip toparlanma yolunun kapalı olduğunu ifade eder. Âkif, böyle bir hüsrân ve helâkin üstesinden gelmek için gösterdiği duyarlılık ile tüm milletine mesaj verir. Yapılması gereken ne ise çok hassas olunmasını telkin etmiştir.

Delirmedikçe bir insan nasıl varır eli de,

Kıyar şu mahfile, yâhud şu muhteşem geçide?

"Bizim de var medeniyetle âşinâlığımız...

Hem eskidir... " diyebilmek için dayandığımız,

Yegâne hüccet-i sengîni yırtacaklar da,

Sıklımadan gezecekler "geniş"sokaklarda!

(s. 448)

Mehmet Âkif, dine, Kur'an'a, mukaddesata son derece hürmetli, onları koruyup kollayan ve yaşamında da onları tatbik etmede hassas olan birisidir. Bu mısralarda, yıkılması gündemde olan camiye dikkatleri çeker. "Onların yıkılıp geniş sokaklar elde edip oralarda gezilecek(!)" diyerek bunun yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Dile karşı duyarlılık açısından:

Tasarrufâtını aynen alırsak İngilizin,

Fransızın, ne olur hâli, sonra, şîvemizin?

Lisânın olmalıdır bir vakâr-ı millîsi,

O olmadıkça müyesser değil teâlîsi.

(s. 452)

Âkif, taklidin her türlüsüne karşıdır. Bir dilin gelişmesi için millî onurun gerekli olduğunu ifade eden Âkif, yabancı devletlerden dillerine ait ne varsa alınır bu gelişimin olamayacağından bahsetmektedir. Ona göre, dile gösterilen bu duyarlılık, onurlu bir millet olmanın da sonucudur.

Bugün, bizim tepemizden bakan şu âsârı,

Siyânet eylemeden âciziz, değil yapmak...

- *Hakikat öyle! Şu ma'bed nedir? Şu haşmete bak!*

- *Bırak ki câmi'i, dünyâda olmaz öyle eser.*

(s. 454)

Korumaktan bile aciz olunan camilerin, dünyada emsalinin olmadığını dile getirmiştir. Âkif, hem ecdattan kalmış olması yönüyle hem de mukaddes bir yere sahip olması itibariyle, onlara karşı son derece duyarlı davranmaktadır.

Müstakbel için sîne-i millette emel yok!

Bir ukde var ancak, o da: "Tevfik-i ezel yok!"

Sensin edecek "var!" diye vicdanlan tatmîn.

Çok görme, İlâhî bize bir nefhanı...

-Amin!

Kur'ân ayak altında sürünsün mü, İlahi?

Ayatının üstünde yürünsün mü, İlahi?

Haç Ka'be'nin alnında görünsün mü, İlahi?

Çöksün mü nihayet yıkılıp koskoca bir din?

Çektirme, İlahi, bu kadar zilleti...

-Amin!

(s. 564)

Can-ı gönülden edilen bir dua ki, Din-i mübin-i İslâm'ın karşısındaki tehlike ve tehditlere karşı duyarlılık dile getirilmiştir. Âkif, millî duygulara olduğu gibi maneviyata da dikkat eden, duyarlı bir ediptir.

O dönemde, İslâm'ın ve Müslümanın halinden dolayı Âkif'in duyarlı olduğu görülür:

Dikkat et: 1000 senesinden beri, a'sâbı harâb,

Yatıyor koskoca bir âlem-i îman, bîtâb.

Pıhtı halinde yürekler, cevelânsız kanlar;

Çevirip yastığı tekrar uyuyor kalkanlar!

(s. 792)

O dönemde, İslâm âleminin ve Müslümanların halinden dolayı Âkif, mustarıptır. Uzun yıllardan beri İslâm âleminin uyumakta olduğunu ifade ediyor. Müslüman'ın böyle olmaması gerektiğine inanan Âkif, tekrar uykuya dalmanın olmaması için çok çaba sarf etmektedir. Bu duyarsızlığın tekrar yaşanmasını istememektedir.

İslâm ve Kur'an'a olan hassasiyet ve duyarlılık sadedinde Âkif:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.

(s. 810)

Diyerek her döneme hitap etme özelliği ve özellikle geri kalmışlığın önüne geçebilecek nitelikte olan İslâm'a gereken duyarlılığın gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir.

İslâm'ın tam ve doğru yaşanmaması karşısında, Âkif'in dine olan duyarlılığını şöyle duyarız:

Umar mıydın ki: Ma'betler, ibâdetler yetîm olsun?

Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me'yûsun?

Umar mıydın: Cemâ'at bekleyip durdukça minberler,

Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş bir yığın mermer?

Umar mıydın: Tavanlar yerde yatsın, rahnedan bîtâb?

Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrâb?

Umar mıydın: O, taş taş devrilen, bünyân-ı mersûsun,

Şu vîran kubbelerden böyle son feryâdı dem tutsun?

(s. 886)

Sonuç olarak Mehmet Âkif, başta dine, Kur'an'a, vatana, milletine, özellikle geçmişinde bu milletin, her yönüyle şahlanmış ecdadının, o ibretâmiz yaşayışına duyarlı ve itina gösteren bir şairdir. Onun hülyasında, yine o dönemleri yaşatacak gençliğin gelmesi yatmaktadır. Nitekim bu, bazı değerlerin yaşaması ve yaşatılması ile mümkündür. Bu değerlerden biri de o kaybedilen duygu ve düşüncelere "duyarlık" göstermekle kazanılacaktır.

EDEP

Dinledin, gördün a oğlum. Ne bozuk terbiyemiz!

Ne yapıp yapmalı, insanlığı öğretmeliyiz.

(s. 256)

Bir edep insanı olan Mehmet Âkif, bozulmuş olan terbiyeden ne olursa olsun kurtulmalıdır, der. Bu yolda yapılması gereken şeylerin başında ise insana insanlığı öğretmektir. İnsanlığı öğrenen de "edep"li olmak durumundadır.

"Muallimim " diyen olmak gerektir îmanlı;

***Edebli**, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.*

(s. 528)

Âkif, kendisinin muallim olduğunu iddia edenin mutlak surette öncelikle imanlı, sonra edepli, sonra o mesleğe liyakatli ve son olarak da vicdan ehli olması gerektiğini ifade eder. Demek ki, öğretmenler edep ehli olmalı ki, tesir alanı genişlesin; "Asım'ın Nesli'nin yetişmesinde yardımcı ve model olsunlar.

FEDAKÂRLIK

Fakat bu maskaralıklar devâm edip gitmez

"Adam benim neme lâzım!" demekle iş bitmez.

Tecellüd eylesinden yılıp da zındığın,

Ağırca alması, bir fitnedir ki, siddîkın:

Cenâb-ı Hakk'a sığınmış o heybetiyle, Ömer

Emîn olun, bizi me'yûs eden felâketler,

Vazife hissine bîgânelik belası bütün.

Küçük, büyük "ne vazîfem!" desin de iş yürütün!

O hâle geldi ki millet vazîfesizlikten:

Vazîfe hissi de kâfi değil, bugün, cidden.

Evet, onun daha fevkinde ihtiyâc artık...

*O ihtiyâc ise: Milletçe bir **fedâkârlık**.*

(s. 522)

Bütün yaşanan sıkıntıların sorumlulukların yerine getirilmemesinden kaynaklandığını ifade eden Âkif, "Bana ne" ciliğın oluşturduğu durumdan şikâyetçidir. Aslında bu sorumluluğun da çözüm için yeterli olmadığını söyleyen şair, bunun da üstünde bir değerden bahsetmektedir. O da, "fedakârlık"tır. Millet bu değer ile değerlenecek ve nesillere de yansıtılabildiği sürece onlar da bu değeri anlayacak ve "değerli" insan, "değerli" millet olmaya hak kazanacaklardır.

HAKKÂNİYET

Senin en son serîrindir şu bî-pervâ uzanmış taş;

Ki nermin hâb-gâhından çıkar, bir gün vurursun baş!

Elinden yok halâs imkânı, mādâme'l-hayât uğraş...

O, mutlak sedd-i râhındır, aşılmaz.. Muktedirsen aş!'

(s. 274)

Âhirete inanmış, dindar biri olan şairimiz, ölümün hak olduğunu ve bununla insanlığın asıl hak ettiği yere ulaşacağını ifade etmekte ve ölümü bir araç olarak görmektedir.

Üdebânız hele gâyetle bayağı mahlûkat...

Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhât!

Kimi Garb'ın yalnız fuhşuna hasbî simsar;

Kimi, İran malı der; köhne alır, hurda satar!

Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab;

Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebab?

Serserî: Hiç birinin mesleği yok meşrebi yok;

Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok!

Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver.

Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!

O benim en ebedî hasmım olan Rusya bile,

Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.

Mütefenninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;

Edebiyyâtı anıldıkça zemin çalkanıyor.

(s. 368)

Âkif, hiç korkmadan, yılmadan doğru bildiğini korkusuzca ifade ederken haklıya hakkını vermeyi de öğretir. Edipleri eleştiren Âkif, onların yetersiz ve yersiz olduklarını düşünür. Çünkü artık kendi kimliklerinden uzaklaşmış hatta kimliklerini unutmuş şahsiyetlerdir. Bu insanların millete katabilecekleri hiçbir şeyin olmadığını dile getirmiştir. Bin bir türlü sapıklık ve insanlığa sığmayan davranışlar karşısında Âkif, Rusya'nın bile bu kadar olmadığını "*hakki teslim edelim*" diyerek ifade eder. Hatta bilim adamlarının icat ve buluşları ile edebiyat alanındaki eserleriyle dünyaca tanındıklarını ifade eder. Dolayısıyla aslında, Rusya'dan daha fena; ahlâkî, dinî, ilmî ve fennî alanlarda daha kötü olduğumuzu ifade etmektedir. Âkif dönemin insanlarına, hakkaniyetin ne olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Alın sırayla cemâ'âti, sonra akvâmı;

Aceb cidâl-i maişetten ayrılan var mı?

Nizâm-ı kevne nigezbân o sermedi kânun,

Bütûn cihânı tutarken tahakkümünde zebun,

Garîb olur beşerriyet çıkarsa müstesnâ.

Hayır! Adâlet-i fitratta yoktur istisnâ.

(s. 488)

Mehmet Âkif, Allah'ın herkesi eşit olarak yarattığını ifade etmiştir. Bu, insanlar için hakkaniyet içinde davranmanın, yaşamının, hayatı ona göre idame etmenin vazgeçilmez bir sebeplerindedir. Dünyada düzeni sağlayan o kanun, insanlar için de geçerlidir. Anlaşılıyor ki, kâinat için olduğu gibi insanlar için de bir hakkaniyet söz konusudur. Bundan hareketle insanlar da bu hakkaniyet değeri çerçevesinde hareket etmeli ve öyle davranmalıdır ki, insan "kendini bilme" ölçüsünde değerlidir.

"Vebâyâya karşı gidilmek mi, gitmemek mi iyi?"

Muhâcirîn-i kirâmın soruldu hep re'yi.

(s. 502)

Âkif, şiirlerinde de görüyoruz ki, neyin doğru neyin yanlış olduğunu istişare ederek ulaşıyor. Bu da onun ne kadar hakka hukuka dikkat ettiğini ve hakkaniyet hususunda dikkatli olduğuna işaret etmektedir.

Hakk-ı hayâtın daha çiğnenmeden,

Kan dökerek almalısın merd isen.

Çünkü, bugün ortada hak sâhibi,

Bir kişidir: "Hakkımı vermem!" diyen.

(s. 578)

Hakkını hiçbir zaman çiğnetmeyen ve kimsenin hakkını yemeyen Âkif, yaşama hakkının alınmak istendiği bir zamanda, onu vermemek için gerekirse ölümü bile göze almıştır. Çünkü o bir dâvâ insanıdır. Bir gâye ve hedefi için, hele bu da hak bir yol ise, her şeyi göze alınmalıdır, der. Ancak bu şekilde dünyada hakkaniyet sağlanacaktır.

Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,

Mutlakâ "Sûre-i ve'l Asr"ı okurmuş, bu neden?

Çünkü, meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;

Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,

Sonra hak sonra sebat. İşte kuzum insanlık.

Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.

Müslüman hakka zahîr olmaya her an mecbûr,

Sarsılır varlığı, göstermeye ba larsa fütûr,

Sarsılır varlığı, göstermeye ba larsa fütûr.

Hele zulmün galeyânında bu mecbûriyyet,

Daha şiddetli olur başkalarından elbet.

Çünkü, hak öyle zamanlarda kalır tehlikede,

Çâresizdir onu kurtarmaya bakmak sâde.

(s. 812)

Şair öncelikle bir Müslüman'da olması gereken özellikleri saymıştır: İman, sonra namaz, sonra hak ve sebat. Ve bunların tamamı ile insan, insanlığını gerçekleştirebileceğini anlatır. Müslüman'ın hakka yardımcı olmakla da mükellef olduğunu ifade eder. Özellikle zulmün arttığı zamanlarda bu daha da bir önem kazanır. İşte o zaman hakkaniyeti korumak ve kollamak önemli bir değerdir.

Bir adam dursa da bir zâlim imâmın yüzüne,

Adli emretse, bu zâlim de onun hak sözüne,

İnkıyâd eyleyecek yerde tutup kıysa ona,

O mücâhid yazılır ta şühedânın başına.

Hamza'dan sonra gelen şanlı şehîd ancak odur.

Hak için can verenin pâyesi elbet bu olur.

Hakkı bir zâlime ihtâr, o ne şâhâne cihâd!

"En büyüktür" dedi Peygamber-i pâkîze-nihâd.⁴

(s. 814)

Bu mısralarda bir hadis nakletmektedir, Âkif: "Cihadın efdali, zâlim sultana (idareciye) karşı hakkı söylemektir."⁵ Dolayısıyla hakkaniyet önemli bir değer olduğu gibi

⁴ İlgili Hadis: Cihadın en üstünü, zalim hükümdara, hak sözü söylemektir. (İbn Mâce, Fiten, 20)

⁵ Tirmizî, Fiten 13, hadis no: 2175

hem bir emir hem de bir yaşam tarzı olmalıdır ki gelecek nesle örnek teşkil edip milletimizin terakkîsini görebilelim.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!

Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl?

Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;

Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

(s. 1040)

Burada şair, bağımsızlığımızın sembolü olan “nazlı hilâl” diye adlandırdığı bayrağımıza seslenmektedir. Allah’a inanmış, birçok badireleri atlatmış, birçok savaştan alınının akı ile çıkmış milletimin artık, bu bağımsızlık hakkıdır, der. Hakkaniyet ölçüsünde bu istiklâl, milletimizin, en doğal hakkı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü o Allah’ın adını yüceltmeye memurdur. Bu nedenle istiklâl onun hakkıdır.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!

Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.

Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:

Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;

Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklal.

(s. 1042)

Yine Âkif bu mısralarda, yüzyıllarca başarılarımıza sebep olan ve hem de kaynak olan İlâhî görev itibarıyla, bir nebze de olsa, yerine getirilmişliğin duygusuyla, sonsuza kadar izmihlâlin olmayacağını ifade etmektedir. Yine hakkaniyet ölçüsünde, bayrağımızın ve milletimizin hürriyeti en doğal hakkı olduğunu söylemektedir.

Sonuç olarak Hakk'a inanmış, hakikat nazarında hakkaniyeti araştırmış ve uygulamaya çalışmış nadir bir şahsiyet olan Mehmet Âkif, gelecek nesle de bu hakkâniyeti iletmek ve hissettirmek istemiştir.

HİKMET

Hikmet odur ki, kâinat ve ondaki varlıkların yaratılış gâyesini anlayarak gerektiği gibi davranmadır:

Karanlıklarda gezsene, şeb-çerâğın fikr-i hikmettir,

Ki her işrâkı bir sönmez ziyâ yı sermediyyettir;

(s. 150)

Bu beyitte şair, yaratılanların en şerefli olan insandan bahseder. Doğru ve hikmetli düşünmeyi başaran insan için, hikmetli düşünceleri ile karanlıkları aydınlatır, der.

Yakında râyet-i ikbâli ser-nigûn olsun...

Ömer, belâsını dünyâda isterim bulsun!

-Ne yaptı, teyze, Ömer, böyle inkisâr edecek?

-Ya ben yetim avuturken Emîr uyur mu gerek?

(s. 190)

Diğer "Kocakarı ile Ömer" adlı şiirinde, Kocakarı, bir emîrde bulunması gereken değeri âdeta haykırmaktadır. Halifenin vazifesini en doğru biçimde ifâ etmesini, "hikmetle" yönetmesini istemektedir. Eğer bir yönetici bu değere sahip olursa, o millet için kurtuluş ve milletin bekâsı için bir vesile olacaktır.

Şu fânî zindegâniyle hayât-ı câvidânînin

Telâkî-gâhıdır makber denen son menzil-i ârâm.

Hayat ölmekle bitmiş olsa bir şey anlaşılmazdı,

Evet, bir ömr-i sâni var: Değil hilkat abes mâdâm.

Sen ey gâfil beşer, âlemde bir te'mîn-i istikbâl

Edeydim, der çekersin ihtiyârî bir yığın âlâm.

Eğer üç günlük istikbâl için ferdâyı anmazsan,

Hederdir, korkarım, dünyâda imrâr ettiğin eyyâm.

Hakîkî bahtiyâr ancak o âdemdir ki, dünyâdan

Giderken mâmelek nâmıyle terk eyler büyük bir nâm.

Îlâhî! Doğru bir meslek nasıl bulsunlar insanlar,

Hakâik hep dururken perde pûş-i zulmet-i evhâm?

(s. 264)

Burada şair, yaratılış gâyesinden bahsetmektedir. Bu dünyanın fâniliğinden bahsederek asıl hayatın, ebedî hayat olduğuna dikkatleri çeker. Bu hayatın da boşuna olmadığını, bir yaratılış gâyesi olduğunu ifade etmektedir. Bu dünyayı “üç günlük” olarak anlatan Âkif, bu kadar kısa zaman ömür için ebedî hayat ihmal edilirse, bu dünyada geçirilen günlerin boş olduğunu anlatmaktadır. Asıl olan o üç günlük hayatta ebedî hayatı kazanacak şeyler elde etmektir. Dolayısıyla neslin, varlıkların yaratılışındaki gâyesini anlamasını yeğlemiş ve istemiştir.

Yâ Rab ne hatîbdir ki makber:

İnsanlara en derin meâli,

Bir vahy-i bülend kudretiyle,

Telkîn ediyor lisân-ı hâli!

Ondan da alınmıyorsa ibret,

Yok bir daha almak ihtimâli!

Binlerce vücûd-i nâzenînin

Bir servi hayâl-i yâl ü bâli,

Binlerce ser-i semâ-güzînin

Bir kabza türâb olur zevâli.

Her seng-i mezâr bin hayâtın

Fânilere karşı infiâli.

(s. 266)

İnsan olarak vücudumuz, ebedî bir hayatı kaldıracak nitelikte değildir. Bunu çok iyi bilen Âkif, mezar taşlarının, bu ebedî hisse sahip olanlara karşı bir tepkidir, der. Yaratılış gâyesini anlama yönüyle “hikmet”, iyi idrak edilmelidir.

Evet bekâ ezecek cism-i zâr-ı fânîyi,

Vücûd çekmeyecek ömr-i câvidânîyi,

(s. 274)

Ölüm hakıdır. Ebedî bir dünya ömrünü insanın kaldıramadığını ifade eder. Arzu edilen o ebediyet duygusu karşısında insan, ezilir ve zaten, ebedî bir hayatı bu zayıf vücut taşıyamayacaktır, der. Yaratılış gâyesi ve öyle olmasının faydalarının hikmetleri anlaşılıyor.

Senin en son serîrindir şu bî pervâ uzanmış taş;

Ki nermin hâb-gâhından çıkar, bir gün vurursun baş!

Elinden yok halâs imkânı, mâdâme'l-hayât uğraş...

O, mutlak sedd-i râhındır, aşılmaz... Muktedirsen aş!'

(s. 274)

İnsanın ne yaparsa yapsın o musalla taşına yatacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla insanların yaratılış gâyesinden sapmamalı ve istikametini bozmamalıdır. Neslin bu çizgide olması, o devleti ve milleti iki dünyada da bahtiyar kılacaktır.

Fakat câhille âlim büsbütün nisbet kabûl etmez:

O bir kördür, bu lâkin doğru yoldan hiç udûl etmez.

Diyor Kur'an: "Bilenler, bilmeyenler bir değil... Heyhât

Nasıl yeksân olur zulmetle nûr, ahyâ ile emvât!"

Bu hikmetler bedîhidir-senin indinde elbette:

Fakat, çok sevdiğimdir ki, tekrâr eyledim işte.

(s. 290)

Burada şair âlim ile câhilin bir olmadığını, nitekim birini karanlığa, diğerini nura, ışığa benzetmektedir. "Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?"⁶ ayetini ifade etmiştir. Hikmet odur ki, insan yaratılışı gereği ilim öğrenmekle mükelleftir.

Şarkı baştan başa dolaşarak izlenimleri sonucu Japonların neden terakkî ettiklerini şöyle ifade eder Âkif:

Sırr-ı terakkînizi siz,

Başka yerlerde taharî heveslenmeyiniz.

Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;

Çünkü, her noktada taklîd ile sökmez hareket.

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;

Veriniz hem de mesâînize son sür'atini.

Çünkü, kabil değil artık yaşamak bunlarsız;

⁶ Zümer suresi, 39/9.

Çünkü, milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,

İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:

Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,

Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz.

Çünkü, beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.

(s. 376)

Şair batının ilminden yararlanılması gerektiğini ifade ederken aynı zamanda muhtemel tehlikelere karşı, özellikle kültürel bozukluklara karşı, uyarılarda bulunmaktadır. Onun istediği batının sadece ilminden yararlanmaktır. Onun dışındaki unsurlara itibar edilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Müslümanlara, batıdan ilmi alın; ama onların hayatına, kültürlerine özenip, kendi kültürünüzü, dininizi, değerlerinizi ön planda tutun, ikazını ve çağrısını yapmaktadır. Zira kâinatı ve ondaki yaratılış gâyesini ve faydalarını ancak bu şekilde anlaşılabileceğini ifade etmiştir.

Şâir sadece ilmin alınması gerektiğini söyleyerek Müslümanları, Müslümanlıktan çıkaracak tehlikelerden uzaklaştırmaya çalışır. Mehmet Âkif bu bağlamda Japonları örnek verir. Japonların batıdan sadece ilim aldıklarını; manevi, ahlâkî değerlerini koruduklarını söyler. Böylece batının bütünüyle taklit edilmemesi, ilmî tarafından yararlanılması gerektiği somut bir örnekle ortaya konur. Japonlar aracılığıyla şair, kendi değerlerimizi kaybetmeden ileri medeniyet seviyesine çıkabiliriz düşüncesini ortaya koyar. (Yürek, 2011, s.124)

O, dünyanın yaratılış gâyesini, hikmetini bildirirken şöyle der:

Demek: Dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste:

Demek: Bir feyz-i bâkî var, bu fânî ömre vâbeste!

Diyorlar: "Kâinatın aslı yoktur, Çünkü, fânîdir. "

Evet, fânîdir amma, bir nazardan câvidânîdir.

(s. 588)

Bu dünyanın ebedî bir hayatın kazanılacağı yer olduğunu; ebediyeti isteyen, dünyayı küçümsemeden ebedî hayatı kazanma yollarını bulmalıdır. O da, bu fâni dünyayı iyi değerlendirmekten geçmektedir.

Sâde pek sövme ki, Peygamberimiz şî'ri sever.

-Vâkıâ "inne mine'ş-şî'ri... " büyük bir ni'met;

*Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin, **hikmet.**⁷*

(s. 692)

Burada şair, iki tür şiirden bahsetmektedir. Biri sihir, yani sadece etkileyicidir; diğeri ise hikmetlerle dolu, söylemede tam ve doğruyu işaret eden şiirlerdir. Şiire, şaire hakaret edene karşı da bu anlamdaki hadisi naklederek, sövme ki “*Peygamber şîiri sever*”, der. Yine Âkif, mukaddesata saygı ve sevginin yanında hikmetleri sözlere de dikkatleri çekmektedir.

Çünkü, milletlerin ikbâli için, evlâdım,

Ma'rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.

Ma'rifet, ilkin, ahâlîye sa'âdet verecek

Bütün esbâbı taçır; sonra fazîlet gelerek,

O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin

Hayr-ı i'lâsına tahsîs ile sarfetmek için.

(s. 862)

Asım'a nasihatle, ilim elde etmek gerektiğini ve elde edilen ilmi de hayatta en iyi şekilde uygulamalı, der. Böylece milletin terakkîsinin gerçekleşebileceğinden bahsetmektedir. İnsanın vazifesinin en doğru ve en uygun biçimde yapması yönüyle “hikmet” değeri dikkatleri çekmiştir.

⁷ İlgili hadis: “Öyle şiir vardır ki hikmettir, öyle şiir vardır ki sihirdir.” [Ebu Dâvud, Edeb 95,(5011); Tirmizî, Edeb 63 (2848)]

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

(s. 900)

Şair, Allah'a dayanıp, O'nun emir ve yasaklarına uyup, O'nun nimet ve hikmetlerine teslim olmanın dışında bir kurtuluş yolunun olmadığını dile getirmiştir. Burada hikmet, yaratılanların yaratılış gâyesini bilmek sureti ile olacağını ifade etmiştir.

"Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: Eseri;

Bir eşek göçtü mü, ondan da nihâyet: Semeri. "

Atalar böyle buyurmuş diye, binlerce alın,

Ne tehâlûkle döker, döktüğü bîcâre teri!

Şe bekâ hursına akl erdiremem, bir türlü,

Sorsalar, bence, temâyüllerin en derbederi:

Hadi, toprakta silinmez bir izin var, ne çıkar,

Bağlı oldukça telâkkîye hakîkî değeri?

Dün, beyinlerde kıyâmet koparan "hikmet"i al,

Bugünün zevkine sor. Beş para etmez ciğeri!

Gündüzün, başların üstünde gezen "şâheser"in,

Gece, şâyed, arasan, mezbeledir belki yeri!

İsteyen almaya baksın boyunun ölçüsünü,

Geri dur sen ki, peşîmân atılanlar ileri.

Bilirim: "Hep de semermiş!" diyecek istikbâl,

Tekmelerken Şu kabarnuŐ sıra kũmbeltileri.

O ne çok bilmiş adamdır ki: Gider sessizce,

Ne esermiŐ, ne semer, kimsenin olmaz haberi!

(s. 990)

“Bir eşek ldũ mũ semeri; insan ldũ mũ eseri kalır.” ataszũnũ nakleden Şairimiz, “hikmet”i bilmekle sorunların çoğunun zũleceĐine işaret etmektedir.

İŞleri en doğru ve en uygun Şekilde yapmaktan bahseder:

İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum, Nevruz?

Ne bũyũk söyle, ne çok söyle; yiğit işde gerek.

Lâfi bol, karnı geniş soyları taklid etme;

Szũ sağlam, zũ sağlam adam ol, ırkına ek.

(s. 1014)

“Nevruz’a” adlı Şiirinde Âkif, insan olarak nasıl olmamız gerektiğini söylemiştir. Hiçbir zaman bũyũk söylememeyi, az öz söylemeyi, başkalarını taklit etmemeyi, szũ zũ bir olan ırkına benzemeyi Đũtlemektedir. Sözde ve davranışta tam ve doğru olma ynũyle ecdadına benze diye Đũt vermektedir.

Sonuç olarak Millî Şairimiz kâinatı ve ondaki varlıkların, yaratılış sebepleri doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Milletini kurtulup, ecdadın o eski dönemleri gibi, yine yũkseliŐin nedenini, böyle bir anlayıŐa bağlamıştır. İnsan ne yapıyorsa doğru ve uygun yapmalıdır. Ayrıca bu, fitratımız gereğidir de. “Hikmet”le hareket eden bir nesil ancak milletini ve vatanını yũkseltecek, nesiller bununla “Asım’ın Nesli”ne ulaşacaktır.

HOŞGÖRÜ

Âkif öğüt verirken hoşgörülü olmayı telkin ediyor:

Kızım, gel... Hele bak gel diyorum!

Hatırım yok mu? İnatlık iyi olmaz yavrum.

Söyledim yapmayacak bir daha... Mahcûb olmuş..

Böyle şeyler olağandır...

-Ne desem hepsi de boş!

Bu benim alnıma bir kerre yazılmış...

(s. 256)

Hoşgörü ile çoğu kapının açıldığına, çoğu gönüllere girildiğine işaret eden Âkif, olanların sıradan olduğunu, bunların olağan şeyler olduğunu ifade ederek, onun hoşgörülü yaklaşımını görmekteyiz. Bu değer, insanlar ve milletler arasında ilişkilerin en güzel düzenleyicisidir. Birlik ve beraberliğin olması için "hoşgörü"lü olunmalıdır.

Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...

Yoksa millet değil ancak dağınık bir sürüsün...

Memleket zâten ayol, baksana: Allak bullak

Sen de hissinle yürürsen batırırsın mutlak.

Ya kuzum, zabtiye rûhuyle hükûmet sürenin,

Yeri altındadır, üstünde değildir kürenin!

(s. 850)

İnsanın bir durum karşısında hâkim gibi davranması veya cezasını kendisinin vermeye kalkışması karşısında, ne yapılması gerekiyorsa kanun aracılığı ile yapılması gerektiğini ifade

eder. Herkesin bir zaptiye memuru imiş gibi davranması, ülkede kaos oluşturacak ve böyle kimselerin de yeri toprağın üstü değil; altı olacaktır, der. Aslında herkes üzerine düşen görevi yapmalı, “hoşgörü” değerini yaşamalı ve yaşatmalıdır.

Sonuç olarak hoşgörülü olmak bir insanlık gereğidir. Millet olarak, bu vatan uğruna canını seve seve vermiş olan ecdadımıza karşı, bu topraklarda en ufak bir nifaka yer vermeden “hoşgörü” ile yaklaşılmalıdır. Bunu yaşantısı ile de gösteren Âkif’e göre, neslin ıslahı için bu değer çok önemli ve gereklidir.

İDEALİZM

Taharrîden usanmazsın, teâlîden teâlîye

Atıldıkça, atılsam şimdi, dersin, başka âtîye!

(s. 150)

Hiç durmak, yorulmak bilmeyen Âkif, mefkûresi için hiç yılmadan, sıkılmadan çalışmak gerektiğini ve gâyesi için de sürekli geleceğe adım atabilme yollarının aranması gerektiğini ifade etmektedir.

Ne cihan kaygusu derman bu devâsız derde,

Ne de can, sonra filân duygusu engel, heyhat!

Can, cihan hepsi de boş, "gâye" dedir varsa hayat.

(s. 320)

İnsanın bir hedefi, bir gâyesinin olmasından gayrı, her şeyin boş olduğundan bahsetmektedir. Bir mefkûre insanı olan Âkif, bu idealine ulaşmak için cihan duygusu da can da bu gâye için engel olamayacağını dile getirmektedir. Her şeyden önce “gâye” gelmektedir.

Kim mesâîsini bir gâyeye vardırđı, hani?

Nazariyyâta boğulmakla geçen ömre yazık;

Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık.

Bu hakikatleri lâkin kim okur, kim dinler?

Sivrilen zübbelerin hepsi beş on söz beller,

Düşünür "Dîni nasıl yıkmalı bunlarla?" diye.

Böyle bir maksad için çok bile i'dâdiyye!

(s. 368)

Âkif, insanın yıllarca öğrendiği ilim, onu ve vatanını kurtarıcı, yükselişi getirici bir niteliğe sahip olmalıdır, der. Yoksa o milleti kör bir kuyuya gark etmemelidir. İlimin de bir gâye için olması gerektiğini anlatmaktadır. Bu gâye de vatanını ve milletini her yönüyle geliştiren ve terakkî etmesini sağlayacak olandır.

Arkasından taklak attın en denî bir şöhretin;

Düştü takken, çıktı cascavlak o kel mâhiyyetin!

*Bir külâh kapmaksa şayet bunca hırsın **gâyesi**;*

Kendi nâmûsun olur er geç onun sermâyesi.

Yoksa, nâmûsuyle, vicdaniyle halkın oynama....

Sonra kat kat nâsiyenden sarkacak birçok yama!

(s. 420)

Bir kızarmaz çehreden başka sermayeleri olmayan bu canîler, hem bütün dünyayı ifsâd edip hem de muslih görünmektedir. Âkif, niyetlerini sezdiği bu insanlara ait çok ağır ifadeler kullanır. Ancak, milletin masum evladını mel'ûn temayüllere sevk etmemelerini söyler. Mehmet Âkif'e göre her kutsalı gâyesiz bir fikir ile yerle bir olmuş bu milletin yıkılmadık tek bir şeyi kalmıştır: O da ailedir. (Öztürkçü, 2011, s. 51) Âkif, gelecek vaat etmeyen bir fikir ile her şeyin yıkıldığını ifade eder ve ailenin yıkılmasıyla doğacak felaketlere dikkatleri çeker:

*Biz ki her mevcûdu yıktık **gâyesiz** bir fikr ile;*

*Yıkmadık bir şey bıraktık... Sâde bir şey: **Âile**.*

(s. 422)

Bu dizelerde şair, bir iç muhasebesi yaparak, bir gâye gözetmeksizin bir fikir ile her şeyi yıktık, sadece bir şey kaldı. O da: Aile, der. Âkif, ailenin de yıkılması halinde hiçbir gâye ve hayalin gerçekleştirilemeyeceğini bilen bir şahsiyettir. Ailenin yıkılmadan bir ideal doğrultusunda hareket etmek gerekliliğini ifade etmiştir.

*Değil vîsâli, ki bir **gâyedir** hayâtı için,*

*Hayâl-i vaslı da câzib o **nâzenîn emelin!***

(s. 484)

Âkif yine ideal sahibi bir dâvâ adamı olarak görülmektedir. Bir gâyeye ulaşmak için değil; sadece o gâye için çalışıp çabalama bile çok cazip ve hoş olduğunu dile getirmiştir. Nitekim o biliyor ki, Allah çalışıp sebat gösterene, o edindiği gâyeyi de verecektir.

*Bu **gâyenin**, bu hayâlin ümîd-i idrâki,*

Dolaştırır gece gündüz o rûh-i çâlâki.

Zemîni kendine hasretmek isteyip çalışır

*Şu var ki başka **emeller** de ansızın karışır.*

Tezâhum etti mi âmâli birçok efrâdın;

Kesilmez arkası artık cihâd-ı mu'tâdın!

Bu harb işinde kazanmaktadır çalışmış olan;

Çalışmayıp oturandır gebertilen, boğulan.

(s. 486)

Âkif edindiği ve görev bildiği gâyesine, değil ulaşmak için, o ümidi taşıması bile onu sürekli hareketli ve aksiyoner kılmıştır. Ancak o ulvî gâyesi haricinde bir insanın başka başka gâyeler de edinmesi, işte o zaman, bir kavga başlar, der. İşte bu hedef ve gâye için sürekli

çalışmak gereklidir. Aksi halde bu kavgada boğulan bizzat kendisi olur. Dolayısıyla gençlere, bir gâye için sürekli azim ve kararlılık gerekmektedir, der.

*Bekâyı **gâye** sayanlar koşup ilerlemede;*

Yolunda zahmeti rahmet bilip müzâhamede.

Terakkiyâtını milletlerin gören, heyhât,

Zaman içinde zaman etse, haklıdır, isbât.

(s. 488)

Sonsuz yaşamayı hedef ve gâye sayanlar, yani asıl ebedî hayatı düşünenler, hiç durmaksızın o gâye için koşturmak zorundadır. Bunun yerine getirildiğini görenlerin çok şaşırıp, âdeta zaman içinde zaman var gibi, zaman genişlemesine şahit olduklarını göreceklidir. Evet, Âkif, ulvî idealleri için milletin, özellikle gençlerin, bu his ve duygu ile hareket etmesi gerektiğini anlatmaktadır.

*Hayır, hâyat-ı vatandır umûm için **gâye**;*

"Vatan!" deyip giriyor her giren mücâhedeye.

(s. 530)

İçinde bulunulan durum itibariyle sıkıntılı ve çeşitli tefrikaların başladığı zaman diliminde Âkif, yapılması gerekeni dile getirmiştir. Gâye, vatani kurtarmak olmalıdır, der ve herkesin bu hedef doğrultusunda mücahede etmelidir, der.

Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;

*Eğer o his gibi tek bir de **gâyeniz** varsa;*

Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...

Demek ki birliği te'min edince kurtuluruz.

(s. 536)

Birlikteliğin sağlanamaması sonucu ortaya konan çözüm önerisini sunmaktadır, Âkif. Şairin istediği birlik bütün Müslümanları kapsamaktadır. Çünkü aynı gâyeye sahip olan kişiler olarak görmektedir. Ona göre sağlanacak birlik milleti mevcut olumsuz durumdan kurtarıp, terakkîye sevk edecektir.

Teşettüt eyliyerek gâyeniz, bizimki gibi,

Tehallül etmeye koyvermiyor bu terkîbi.

Düşüncelerdeki mebde' bir olmasın varsın...

Değil mi gâyesi bir hepsinin, ne korkarsın?

(s. 642)

İnsanın gâyesi vesilesiyle bir bütün olan milletin dağılması zordur. Âkif, her ne kadar düşüncelerin çıkış noktası bir olmasa da, gâye bir olunca, o milletin ayrılıklara düşmesi zorlaşacaktır, korkması da yersiz olacaktır, der. Önemli olan gâye noktasında hemfikir olabilmektir. İnsanların gücü de kuvveti de bu ortak hedef noktasında yoğunlaştığında o millet, güçlü ve kuvvetli olacaktır.

O gâyeden bilerek inhirâf eden hisler,

Ziyâde olsa da hattâ, telâşa yoktur yer.

Bizim düşünceler amma sizinkinin aksi!

Demin beraber iken ayrılır hepsi!

Bu i'tibâr ile baktıkça: Aynı merkezden,

Çıkıp da nâ-mütenahî muhîte doğru giden

Kümeyle hatlara benzer ki muttasıl açılır...

Bizim de işte budur inhilâlimizdeki sır.

O râbitayla giderken sizin teâlîiniz;

Bu tefrikayla perîşan bizim ahâlîmiz.

(s. 642)

Ortak gâyeden ayrılanların sayısı çok olsa bile, telâşa gerek olmadığı ifade edilmektedir. Çünkü ortak bir gâyeye sahip olmayanların birliklerinin mutlaka bozulacağı ifade edilmektedir. Milletimiz ortak bir gâye etrafında toplandığı müddetçe daha güçlü olacak ve içinde bulunduğu bâdirelerden kurtulacaktır.

Gelip de görmeli san'atte gâye var mı imiş?

"Hayır" denir mi ki: Her gâyenizde en müdhiş,

En ince san'atin esrân yükselip duruyor,

Sizinki yüksele dursun biraz da gel bizi sor.

(s. 644)

Yaratılan her şeyin bir gâyesi vardır. Yani gereksiz, bir amacı olmayan hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla gâyesiz bir şey olmadığı gibi, insanımızın da bir gâyesi olmalıdır ki yükselme yaşanabilsin.

Ezelde kaynaşan ervâha ayrılık var mı?

Cihan yıkılsa bu vahdet yerinden oynar mı?

Olunca minberimiz, Arş'ımız, Hudâ'mız bir:

Benim de beklediğim nûr onun da gâyesidir.

(s. 672)

Ezelde birbirleriyle kaynaşan ruhlara ki, elest meclisinde ruhlarımız yan yana, birbiriyle bütünleşmiş ve bir olmuşlardır. Aynı soruya, aynı cevapla mukabelede bulunmuşlardır. İşte bu kaynaşan ruhlara ayrılığın tesir etmeyeceğini ifade eden şair, cihan yıkılsa bile bu birlik ve beraberliğe herhangi bir zarar veremeyeceğini söyler. Çünkü ortak

noktalarda birleşmenin verdiği güç, özellikle beklenenin onun da gâyesi olması itibariyle, güç ve kuvvet birliğini sağlayacaktır.

İslâm ve Kur'an'a olan hassasiyet ve duyarlılık sadedinde Âkif:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.

(s. 810)

Bir ideal insanı olan Âkif, o ulvî mefkûresi olan İslâm sancağını, İslâm ahlâkını ve doğruluğu yaşama ve yaşatma arzu ve gâyesi içindedir.

Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;

Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.

Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;

*O zaman varmanın imkânı olur **gâyenize**.*

(s. 868)

Burada Âkif, Batının ilmini bir an önce alıp, Anadolu'da ve Doğu'da uygulamaya konulmasını telkin etmektedir. İşte o zaman memleketimizde hedeflenen o gâyeye ulaşma imkânı olacaktır, der. Gelecek nesle de bunu telkin eder.

Ey, Hakk'a taparken şaşırın, kalb-i muvâhhid!

Bir sîne emelsiz yaşar ancak, o da: Mülhid.

Birleşmesi kâbil mi ya tevhîd ile ye'sin

Hâşâ! Bunun imkânı yok elbette bilirsin.

Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?

Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?

(s. 900)

Şair, bir emel, gâye olmalı ki ayakta kalabilelim, der ve emelsiz, gâyesiz ancak mülhitlerdir. Müslüman'ın mutlaka gâyesi vardır. İman ile ümitsizliğin bir arada bulunmayacağını ifade eden Âkif, öyleyse iş boyun bükme değil, gâye etrafında birleşip, çalışmaktır, der.

Rûhumun senden İlâhî şudur ancak emeli:

Değmesin ma'bedimin göğsüne nâ-mahrem eli;

Bu ezanlar - ki şehâdetleri dinin temeli -

Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım;

Her cerihamdan, İlâhi, boşanıp kanlı yaşım,

Fıskırır ruh-i mücerred gibi yerden na'şım!

O zaman yükselerek Arş'a değer belki başım.

(s. 1042)

Mehmet Âkif'in Allah'tan istediği tek şey, ibâdet yerlerine yabancıların elini dahi dokundurmeması ve dinin temeli olan şeylere şehâdet eden ezanların yurdun üstünde ebedî olarak yükselmesidir. Bu kutsal topraklarda yabancılar kötü emellerle gezmesinler, mabetlerimizi kirletmesinler. İslâm'ın iki temel esasının (Allah'ın birliği ve Peygamberin hak Peygamber ve Allah'ın elçisi oluşu) şahitliğini yapan ezanlar semalarımızda ebediyen susmasın, der. Gökyüzü, dünya döndükçe ezan sesleriyle çınlasın. Daha sonra Âkif, bir şehidi konuşturur: Din uğruna, vatan uğruna savaşan kişi, kendi öldükten sonra ezanları, ezan seslerini işitirse, mezarından kalkarak, bir ruh gibi yükselir ve başı arşa değer. Dinimize göre şehitler, doğrudan doğruya cennete giderler. Bundan dolayı onlar din ve vatan uğruna ölmekten korkmazlar. İnsan hedef ve gâyeleriyle yaşar. Gâyeleri ölçüsünde değer kazanır, Âkif de ulvî bir gâyeye gönül bağlamıştır. Gelecek nesle de bunu en iyi biçimde aktarmıştır.

Sonuç olarak bir mefkûre insanı olan Âkif'in büyük idealleri vardır. Bu ideallere ulaşmak ise hem bir insan hem daha da önemli olarak gördüğü, bir Müslüman'ın en önemli görevlerindedir. Bunların başında da “Müslümanlık terakkîye mânidir” düşüncesinin yanlışlığını ortaya koymak gelmektedir. Âkif, “Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Avrupa medeniyetindenim” düsturu ile meselelere yaklaşmıştır. Gâyesi olmayan millet yok olmaya mahkûmdur. Asım'ın nesline de bunu aşlamış ve yapılması gerekenlerin başında da bir “gâye insanı olmak” gerektiğini anlatmıştır.

İFFET

Zamân olur, kabaran dalgalarla savrulurum;

Zamân olur, açılan bir cehennemî uçurum,

İner benimle berâber fezâyı inleterek;

Zamân olur, bulut altında gizlenen şimşek

Deşer de zulmeti, bir sahne gösterir ki, inan,

Bütün bütün beni bîzâr eder hayâtımdan:

"Kaderle pençeleşilmez, ecelse beklediğim,

Şu tahta parçalarından tecerrüd etmeliyim...

Yeter boğuştuğum artık... " derim... Hayır, duramam,

Taş olsa başvururum, intihâra başvuramam!

(s. 1034)

Bizleri eşref-i mahlûk olarak Yaratan'a karşı edeplilik anlamında “iffet”i algılıyoruz. Âkif, neyi, nasıl yaşarsa yaşasın, O'na karşı edepten, iffetten dûr olmuyor. İnsan olarak bin bir türlü engel ve problemle karşı karşıya kalabiliriz. Bu durum karşısında Âkif, hiçbir zaman isyan etmemiştir. Hatta bazı olaylar olur ki insanı hayatından bezdirir. Yine de insan ne olduğunu bilmeli ve müracaatı yine Allah'a olmalıdır. Âkif, hiçbir durum karşısında Allah'a olan bağlılığından ödün vermemiştir. Kurtuluşun dinde ve İslâm'da olduğunu iyi bilen Âkif,

O'na karşı da daima edepli ve her konuda iffet sahibi olmayı hedeflemiş ve yaşantısında bunu göstermiştir.

İNANÇ

Birer enîn-i tazarru ; birer niyâz-ı hazîn,

Ki kalb-i rahmeti sızlattı şüphesiz o enîn!

Eğildi sonra o dağlar Huzûr-i İzzet'te;

Göründü sonra o dağlar zemîn-i haşyette!

İnayetiyle Hudâ kaldırınca her birini,

Semâya doğru o dağlar da açtı ellerini.

O anda koptu yüreklerden öyle bir feryâd,

Ki rûhum eyliyecek tâ ebed o dehşeti yâd.

Kesildi bir aralık inleyen hazin âvâz...

Ne oldu Arş'a kadar yükselen o sûz ü güdâz?

*O çûş içindeki **îman**?*

Evet, hurûş ederek işte rahmet-i Subbûh,

Bütûn yüreklere serpildi kubbeden bir rûh:

Rûh-i itmînan.

(s. 32)

Fatih Camii'nde namaz kılanları resmederken Âkif, kıyamda duranları bir dağ gibi görmektedir. Onların inleyişleri de semada mâkes bularak bu iniltilerin, yalvarma ve yakarışların kalpleri titrettiğini ifade etmektedir. Bunun sebebi de imandır. İşte bu duaların

sonucunda da Allah tüm insanlara huzur ve itminan verecektir. Bu huzur da milletin o kaybetmeye yüz tuttuğu değerlerdendir.

İbdâ-ı bedûin -ki cihanlarla bedâyi'

Meydâna getirmiş- bize ey Hâlik-ı Mübdî',

Mübhem nasıl olmaz ki? Adem'den değil isbât,

Bir zerre-i mevcûdu yok etmek bile heyhât.

(s. 44)

Yoktan var etmek sadece Allah'a mahsustur. Hatta vardan mutlak bir yok etmek de yine O'na aittir. Burada Âkif'in iman ve inançtaki derinliğini anlamaktayız. O kendi acziyeti ölçüsünde Yüce Yaratıcı'nın büyüklüğünü bilmektedir. Nesillere de bunu aktarmanın memnuniyetliği içindedir.

İmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür...

İmansız olan paslı yürek sînede yüküdür!

(s. 50)

İman, insanın en güzel, en şerefli ve en büyük cevheridir. Nasıl ki imanlı birinin hiçbir zaman bu dünyada kaybı yoktur; öyle de ebedî dünyada da kaybı olmayacaktır. Ancak imanı olmayanın ise her şeyi bir yüküdür, ebedî âlemde de sonu hüsrandır. Bu değere sahip olan, imanlı olan insan, her zaman üstündür.

O, dehri hiçe sayan, kârbân-ı ecdâdın,

Akın akın geçerek pîşgâh-ı izzette,

-Muhît-i hayf ü recâdan makâm-ı hayrette-

Kiyâm-ı aczini seyreyledim... Ne dehşetmiş

Sücûd-i hilkatî görmek huzûr-ı kudrette!

(s. 96)

“Mezarlık” şiirinde şair, dünyada iken hayatı hiçe sayanların şimdi kabirde sıra sıra olup Allah’ın huzuruna çıkışlarını ve büyük acizyetleri içinde tekrar dirilip O’nun huzurunda secdeye kapanmalarını anlatıyor. Demek ki O’na iman tam ve eksiksiz olmalı ki hesap gününde acizliğimiz karşısında o iman güç versin, kurtuluş anahtarı olsun.

Hele i'lânı zamanında şu mel'un harbin,

"Bize efkâr-ı umûmiyesi lâzım Garb'in;

O da Allah'ı bırakmakla olur" herzesini

Halka îman gibi telkîn ile, dînin sesini

Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!..

(s. 394)

Âkif, Batı’nın desteği ve dostluğu için dinden, imandan uzaklaşma durumunu ağır bir dille eleştirmektedir. Batı’ya şirin görünmek için değerlerinden ödün verme karşısında, böyle bir talepte bulunan “*aptala tükürün*” diyerek tepki vermektedir. İmanlı bir milletin her yönüyle diğerlerinden üstün olduğunu savunan Âkif, İslâm ile terakkî olacaktır, der.

Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,

Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?

Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman,

Olsun mu beş on sersem ilhâdına kurban?

(s. 408)

Eğer bu birlik ve beraberlik bozulursa İslâm düşmanlarının ağırlığı duyulacağından bahseden Âkif, bunca iman etmiş insanların, beş on sersem dinsizliğine kurban olmamasını istemektedir. Zaten iman noktasındaki birlik, kuvvetlerini de arttıracak ve mülhitlerin oyunları

da bertaraf olacaktır. Önemli olan inanç değerindeki ortak paydadan hareketle birlik ve beraberliği devam ettirmektir.

Tutun da "zerre"lerinden, çıkın "sehâbiyye"

Denen yığın yığın eşbâh-i âsümânîye;

Hülâsa, âlem-i imkânı devredin; o zaman

Şühûda bağlı bir îmanla hükmeder vicdan:

Ki hilkatın ne kadar şekli varsa: Ulvîsi,

Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,

Kemâl-i şevk ile mahkûmu aynı kânûnun...

(s. 466)

Zerreden kâinata, her şey Allah'ın varlığını tesbih ve tasdik eder. Tüm yaratılanlar O'nun bir tecellîsidir. Anlayan akıllara, görebilen gözlere bunlar aşikârdır.

Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;

Senin vazîfen itâ'at ne emrederse İlâh.

(s. 500)

İnsanın, yaratılanın, görevi kaderi tenkit etmeden sadece Allah'a iman ve itaattir. O ne emretti ise onu yerine getirmektir. Âkif, inançlı bir edip olarak, kurtuluşun kayıtsız, şartsız O'na iman etmek olduğunu anlatmıştır. Gençlere de bunu öğütleyerek terakkîyi sağlayacak değerlerden görmüştür.

*Kimin ki öyle müzebzeb değildir **îmânı**;*

Ayırılmaz onları, bir addedip tevessül eder...

Açıkça söyleyelim: Azm eder, tevekkül eder.

Ne din kalır, ne de dünya bu anlaşılmazsa...

(s. 508)

İmanı zayıf olmayan, bir de azim ve tevekkülü elden bırakmayan hedef ve gâyesine ulaşacaktır. İmanı zayıf, azim ve tevekkülü de bilmeyende ne din kalır ne de o kişi dünyadan lezzet alır.

*"Muallimim " diyen olmak gerektir **îmanlı**;*

Edebli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.

(s. 528)

Şair bu beyitte, açılan okullar için nitelikli öğretmenlerin de olması gerekliliğinden bahseder. Bu niteliklerin başında da îman hazinesinin olmasını zikreder. Aynı zamanda edep sahibi, mesleğine hakim ve vicdan sahibi olmak gerektiğini de ifade eder.

Ey âlem-i İslâm'ı ezen, inleten Allah!

*Bizler ki senin **va'd-i İlâhîne inandık**;*

Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;

Bizler ki beşer bir sürü ma'bûda taparken,

Yıttık o yaman şirki, devirdik ebediyyen;

Bizler ki birer hamlede evhâmı bitirdik;

Ma'bedlere Ma'bûd-i Hakîkî'yi getirdik;

(s. 570)

Bu dizelerde Allah'a yakarıшта bulunan Âkif, şu anda zor durumda olan bu milletin O'ndan hiç vazgeçmediğini, yüzyıllarca O'nu andıklarını, insanlık başka şeylere taparken bu millet hep O'na boyun eğdiğini ve asıl mabudun Allah olduğunu herkese ilan ettiklerini beyan ettikten sonra, artık bu olumsuz gidişatın düzelmesini istemektedir. Burada Âkif'in inancından kaynaklı Allah'a teslimiyetini görüyoruz.

Ne irfandır veren ahlâka yükselik ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

(s. 580)

İnsanın yaratılanların en şerefli olma payesini yaşamasını sağlayan his aslında, ne irfan ne de ahlâktır. Onun bir değer taşıması, Allah korkusundandır. Allah'a teslim olmanın anlamı ise, O'nun hükmüne kayıtsız, şartsız, itirazsız teslim olmaktır. Eğer bu teslimiyet bu inanç olmazsa:

Olur cem'iyet artık çâresiz pââmâl-i istîlâ;

Meğer kaldırmış olsun, rûh-î sâni indirip, Mevlâ.

Evet bir ba'sü ba'de'l-mevte imkân vardır elbette...

Bunun te'mîni, lâkin, bir yığın edvâra vâbeste!

(s. 580)

Millet artık çaresizce istilacılara boyun bükür. Bunu izale için de Allah yeniden bir diriliş ruhu indirir ki bu da insanlar açısından çok fazla zaman alır. Buna inanç tamdır, çünkü öldükten sonra yeniden dirilmek hak olduğu gibi bu da zor değildir. Âkif, inanç noktasında hassas biridir. Bu noktada herhangi bir inhiraf insanları çukurlara gark eder.

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlık'tır;

Hakîki Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.

(s. 596)

Hakiki Müslümanlık, cesaret ve gayret gerektiren en büyük kahramanlıktır, der. Çünkü insan inanıyorsa üstündür. Dolayısıyla insan inanç değeri ölçüsünde cesaret sergiler ve o ölçüde kahramandır. Âkif, gelecek nesle, dönemin insanlarına inanç noktasında nasıl olması gerektiğini de ifade etmektedir.

O îman kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lâkin, biz

" Tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en âciz!

O îman, farz-ı kat'îdir diyor tahsîli irfânın...

Ne câhil kavmiyiz biz müslümanlar, şimdi, dünyânın!

O îman hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...

Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?

(s. 596)

Âkif, tevekkülün yanlış anlaşıldığını ifade ederken, inancın böyle bir tefekkür anlayışına kapı aralamadığını ifade eder. Şair, inancın ilim öğrenmeyi gerektirirken insanların cahil olmasından yakınmaktadır. İnanç, güzel ahlâkın koruyucusu iken insanların rezil olunuşu dile getirilmiştir. Demek ki iman, inanç insanda terakkîyi hedefler. Öyleyse milletimizin bu durumda olmasındaki sebep, inanç noktasındaki pürüzlerdir. Asım'ın Nesli'nin bunlara dikkat etmesi gerektiğini ve yeniden bir dirilişin olması adına bu değere çok önem verilmesi gerektiği dikkatlere sunulmuştur.

- İşte gördün ya, Hocam, millet için lâzım olan,

Hoca Mandal'daki îman gibi sağlam îman.

Titretirsin yine dünyâyı, emîn ol, tir tir;

Hele sen Şark'a o îmanda beş on sîne getir.

(s. 806)

Âkif, gerçek imanı olanın dünyayı dahi titreteceğini ifade eder. Burada önemli olan tam ve eksiksiz imandır. Milletimizin yükselmesi ve eski ihtişamını yeniden elde etmesi için bu inanç elzem bir değerdir.

Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,

Mutlakâ "Sûre-i ve'l Asr"ı okurmuş, bu neden?

Çünkü, meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;

*Başta **îmân-ı hakîkî** geliyor, sonra salâh,
Sonra hak sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.
Müslüman hakka zahîr olmaya her an mecbûr,
Sarsılır varlığı, göstermeye ba larsa fütûr,
Sarsılır varlığı, göstermeye ba larsa fütûr.
Hele zulmün galeyânında bu mecbûriyyet,
Daha şiddetli olur başkalarından elbet.
Çünkü, hak öyle zamanlarda kalır tehlikede,
Çâresizdir onu kurtarmaya bakmak sâde.*

(s. 812)

Şair öncelikle bir Müslüman'da olması gereken özellikleri saymıştır: İman-inanç, sonra namaz, sonra hak ve sebat. Ve bunların tamamının izdivacıyla insanlığın gerçekleştirilebileceğini anlatır. Müslüman'ın, hakka yardımcı olmakla da mükellef olduğunu ifade eder. Özellikle zulmüm arttığı zamanlarda bu daha da bir önem kazanır. Çünkü bu zulmü ve karışıklığı ancak inanç noktasında elde edilen güç ve kudret ile üstesinden gelinecektir.

*Yalnız göğsünün eb'âdı mı sandın yüksek?
În de a'mâkına bir bak, ne derinmiş o yürek!
Dalgalandıkça içinden taşan **îman** denizi,
Dökülen hisleri gör: İncilerin en temizi,
Gövde yalçın kayadan âbide, lâkayd-i ecel;*

Sanki hiç duygusu yok... Bir de fakat rûhuna gel;

O ne ifrât ile rikkat! Hani, etsen ta'mîk,

Bir kadın rûhu değildir o kadar belki rakîk.

(s. 836)

Asım'ı tanıtırken bunları söyler, Âkif. İmanlı ve itikatlı oluşu karşısında dökülen hisleri de o kadar narin ve temizdir. Dış görünüşü kaya gibi sert ve haşın. Öyle görenler ruhsuz zanneder. Oysaki ondaki incelik, belki, kadında bile yoktur. İşte bu, Âkif'in Asım'ında ve gelecek nesilde olmasını istediği bir özelliktir.

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

(s. 900)

Şair bu dizelerde kurtuluşun reçetesini sunmuştur. Başta Allah'a dayanmak, iman etmek, sonra çalışıp gayret etmek gerekmektedir. Son olarak da, "her şey O'ndan" diyerek hikmete teslim olmaktır.

Bileydim, ey koca Mısır'ın ilâh-i üryânı!

Mezâra, heykele âid bütün bu velveleler,

Bekân için mi hakîkat? Merâmın oysa, heder!

Evet, bütün beşerin hakkıdır bekâ emeli;

Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten istemeli!

(s. 940)

Şair, Mısır'da meşhur Firavun'a doğru bildiklerini haykırır. Ebediyet duygusu her canlıda olan bir duygudur. Ancak bunu istediği yer itibariyle yanlış ve sapıklık olduğunu ifade eder. İstenilen yer, makam, taş, heykel değil; onları da yoktan var eden, İlahî bir kudrete olmalıdır, der. Bunun yanlışlığını Firavun'un yüzüne söyleyecek kadar inanç ve itikadı olan

Mehmet Âkif, yine iman ve inanç noktasında, gerçekliği yakalamış kişinin hiçbir şeyden korkmayacağını ve korkmaması gerektirdiğini bizlere sunmuştur. İdeal neslin de bu doğrultuda yetişip “Asım’ın Nesli” olması için gayret etmesini istemiştir.

Allah’a îman ve teslimiyeti anlatırken Âkif şunları dile getirir:

Şark'ın ki mefâhir dolu, mâzî-i kemâli,

Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli!

Şîrâzesi kopmuş gibi, manzûme-i îman,

Yaprakları yırtık sürünür yerde, perişan.

"Vahdet" mi şîârıydı? Görün şimdi gelin de:

Her parçası bir mel'abe eyyâmın elinde!

Târihinde mev'ûd-i ezelken "ebediyyet";

Ey, tefrika zehriyle şaşırılmış giden, ümmet!

"Nisyân "a çıkan yolda mı kaldın güm-râh?

Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh!

(s. 946)

Müslümanların aslında tek bir vücut gibi olmalarını gerektiren, en güçlü sebeplerden birinin tevhit inancı olduğu gerçeğine bağlamıştır. Bu tevhit inancının vesilesiyle insanların ancak tek vücut olabileceklerini ifade etmiştir.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;

Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var.

Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir îmânı boğar,

"Medeniyyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Batı düşüncesini tek dişi kalmış bir canavara benzeten Âkif, onların maddî güçlerine karşı yenilmeyen silah ile karşılıklarına çıktığını ifade ederek milletimizin iman dolu göğüsleri ile bağışlarından, gürültülerinden, “ulumalarından” korkmaması gerektiğini “medeniyet”i canavara benzeterek, çirkeflikleri ve talan etmeleri, iman sahiplerini mağlup edemeyeceğini ifade etmektedir.

Medeniyet bu sefer Yunanlıyı kucaklayarak ve silahlandırarak İzmir’e çıkarmış, sayısız Türk’ü öldürmüş, vatanımızı işgal ile ırzlara, canlara saldırmıştır. Bu mısralar, bu devamlı tecavüzleri kınamak için söylenmiştir. Burada Âkif, Safahat’ın her sayfasında övdüğü gerçek medeniyeti değil onun emperyalizme alet olan tecavüz ve cinayetlerini hicvetmektedir. Âkif böylece Türk şiir ve tefekkür âleminde emperyalizme isyan bayrağı açan ilk büyük sestir. (Kabaklı, 2008, s. 150)

Sonuç olarak iman, insanın neden yaratıldığını bilmesinin bir sonucudur. Bu sonucun korunması ve sahip çıkılması ile de milletler ve devletler yükseliş gösterecektir. Çünkü bu iman, hem çalışmayı hem ilerlemeyi hem de iletişimi sağlamakta ve bunların olmasını gerektirmektedir. Bunu iyi bilen Âkif, kendi örf ve geleneklerinden ödün vermeden, dînî ve sosyal yaşantısına dikkat ederek aslında, Müslümanlığın bir gereği olarak yapması gerekenler yapıldığında biliyor ki, hem devlet, hem millet hem de tüm insanlık terakkî edecektir. Bunu sağlamak için de ciddi bir güç ve dayanak noktası gerekmektedir. İnsanlığımız gereği olması gereken bir inanç ile Âkif, bunun gerçekleşebileceğini söylemiş; söylemekle de kalmamış, buna inanmıştır. Nitekim örneklerini de yaşamış olan bu millet, tekrar o günleri yaşayabilir olması çok da uzak değildir. O nedenle inanç noktasında tam ve doğru olan bir “Asım’ın Nesli”nin yetişip her yerde şehbal açması için iman, itikat ve inanç değerleri mutlak olması gereken değerlerdir.

KANAATKÂRLIK

Ömr olsa da binlerce tekâlif ile meşhûn,

İnsan yaşamaktan yine memnun, yine memnun!

Artık neye mevkûf ise te'mîn-i bekâsı,

Yalnız ona masrûf olur âvâre kuvâsı.

(s. 74)

Bu mısralarda Âkif'in kanaatkârlığını görebilmekteyiz. İnsan, birlerce badireden geçse de çeşit çeşit zorluklara rastlasa da hayatından yine memnun olmuştur. Zira o cılız cüssesi ile kuvvetini, geleceği neye bağlı ise, yalnız ona harcamasını bilmektedir. Gözü aç olmayan ve elindekilerle, belli bir mefkûreye bağlanmış, güç ve tâkâtince çaba göstermiş bir şahsiyettir. Âkif, geleceğinin bekâsı için mevcutla iktifa etmiş ve bunun en büyük zenginlik olduğunu ifade etmiştir.

Âcizin hakkını i'lâya samîmî gayret;

*En ufak şeyle **kanâ'at**, çoğa kudret varken,*

Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;

(s. 340)

Âkif, zayıf ve güçsüzün hakkını daima üstün görmek; fazlasına gücün yeterken, azı ile kanaat etmek ve ihtiyaç sahipleri varken, bol bol vermek gerektiğini ifade etmektedir. Aza kanaat, çoğu getirecektir. Kanaatkâr olmak en büyük zenginliktir. Bunun farkında olan şairimiz tüm insanlara telkinlerde bulunmaktadır.

Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,

Bakıyorsun: Eli san'atlı, fakat, tırnaksız!

*Fuhşu yok içkisi yok himmeti yüksek **gözü tok**;*

Şer'-i ma'sûma olan hürmeti bizlerden çok.

Böyle evlâd okutan milletin istikbâli,

Haklıdır almaya âgûşunua istiklâli.

(s. 342)

Bağımsızlığı kazanacak neslin, evlatların özelliklerini sıralayan Âkif; Batı'nın ilmini alan, eli sanat tutan, kötü alışkanlığı olmayan, çalışan ve gözü tok bir nesil yetiştiren milletin istikbâli, istiklâl ile sonuçlanacaktır. O nedenle, Batı'dan körü körüne her şeyi almaya çalışan bir nesil değil de bilinçli ve değerlerini yıpratmadan, çalışkan, kendini bilen ve kanaatkâr bir nesil yetiştirilmelidir.

Bin çalış gâyen için, bir kazan ömründe yeter.

(s. 794)

Boş boş konuşacak yere gâye-i hayal için ter dökülmesi gerektiğini ifade eden şair, bin çalışılsa da, sonucunda “bir” elde edilse bile, kanaat sonucu, bunun yeterli olacağını ifade etmektedir.

Sonuç olarak aza kanaat etmeyen, çoğu bulamaz, sözünü iyi idrak eden Mehmet Âkif, millî birlik ve beraberliğin bekası ve aziz milletin yeniden şahlanması için çalışmıştır. İçerisinde bulunulan durum itibariyle, herkesin üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirmesi gerekmektedir. Bu vazifelerden biri de şüphesiz, dinimiz açısından da önem arz eden, kanaatkâr olmadır. Âkif, zamanı bile israf etmekten hayâ etmiştir. Gâyesi için harcanmayan zamanı israf edilmiş saymaktadır. Gâyesi için harcanan vakitte de bir kazanç elde edildi ise onunla iktifa etmeyi de bilen şaire göre, bunun milletçe idraki sağlandığında güçlü bir bağımsızlık kaçınılmaz bir son olacaktır.

MERHAMET

Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle,

Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:

Gümrâhlarıdır ki karanlıklara dalmış,

Bir rehber olur necm-i emel yok da bunalmış!

Sensin bu şebistâna süren onları elbet,

Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet.

(s. 50)

Burada şair, Allah'a dua ederken, kendisinden önce mülhitlere, iman etmeyenlere merhamet etmesini istemektedir. Çünkü onlar şaşırmış, karanlıklara dalmışlardır. Âkif'teki bu affedicilik ve merhamet duygusu onun Allah'a olan sevgisinden gelmektedir. Çünkü insanı Yaratan'dan ötürü sevme esastır. Bu sevgi de onda merhamet değerini ön plana çıkarmıştır.

Olurdu dest-i tesellî-medâr-ı lûtfunla

Sirişk içinde yüzen çehreler bir anda besîm;

*Ederdi cûd-i **merâhim**-nümûd-i feyyâzın*

Hazâin olsa bütün ehl-i fâkaya taksîm.

(s. 130)

Merhum İbrâhim Bey şiirinde Âkif, senin iyilikseverliğinle herkes sevinir; ağlayanlar, gülümserdi, der. Merhametli oluğun, hazinelere sahip olsa da onları dağıtmak ile cömertliğini gösterir, der. Nitekim sonraki mısralarda “*O bir cihân-ı fezâildi, mahvolup gitti.../ Nedir? Niçindir İlâhî bu inkılâb-ı azîm?*” diyerek göçüp giden “*erdemler dünyasına*” üzülmektedir.

Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;

Kocasından boşanan bir sürü bîçâre karı;

O kopan râbitanın, darmadağın, yavruları;

Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler:

Evi sırtında, sokaklarda gezen âileler!

(s. 140)

Kopmuş ailelerin durumuna üzülen Âkif'in, kocasından ayrılan eşlere, geride kalmış o yavrucaklara, artık bir evi barkı olmayan ailelere gösterdiği merhamet duygularına şahit olunur. Burada Âkif, merhamet değeri ile insanların daha güzel, beraber ve huzurlu yaşabileceğini ifade etmektedir.

Mâdem ki şüyûhuyuz bu halkın,

Kalkın gidelim Hişâm'a, kalkın.

Bir duysa Halîfe'miz bu hâli;

*Var **merhamet** etmek ihtimâli.*

Hiç ak sakalıyle bir alay pîr,

Eyler de Emîr'e hâli tasvîr,

Görmez mi o, halkı rahme, şâyan

Sultansa da taş değil ya: İnsan!

(s. 220)

Burada Âkif, bir insan olarak sultanın merhametli olduğunu aslında, sultanın merhametli olması gerektiğini ifade etmektedir. Sultanın yanına giden Dirvas ve etrafındakiler, sultan hakkında olumsuz şeyler ifade ederken, Dirvas ağzıyla Âkif, merhametli olan Sultan için, “bu yaşlı halka acımaz mı?” diye de sorar. Emîr olanların, tebaasındakilere merhametle davranması gerektiği anlaşılmaktadır. Terakkî, merhamet değeri ile hızlanacaktır.

Ne kadınlar; ne sefâlet doğuranlar, görürüz;

İşte binlerce çocuk, hem baba sağ, hem öksüz!

Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!

İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar

***Merhamet** görmeli, yüz görmeli insanlardan;*

Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?

(s. 258)

Toplum hayatının büyük bir parçasını teşkil eden, üç sınıfta toplanan ve muhtaç durumda olan ihtiyarlar, kadınlar ve küçük çocuklar, en çok ihtiyaç duydukları merhametten mahrum bırakılmamalıdır. Merhamet etmek lazım ki, ihtiyaç duyulduğunda, bize de

merhamet edilsin. İhtiyaç duymak insanın isteği dâhilinde cereyan eden bir durum değildir. Bu zarureten meydana gelir. İnsanlar bu zaruret anında bir yardım eli arar. Bu noktada kadınlar daima, fitrî olarak, muhtaçtırlar; merhamet duyulmaya açık haldedirler. İhtiyarlar birçok işini kendileri tertip edemediklerinden merhametle yaklaşılmaya muhtaçtırlar. Küçük çocuklar da yaş, tâkât ve gelişim bakımından kemale ermediklerinden, yine merhametle muameleye aç ve muhtaçtırlar.

-Babam ne oldu?

-Baban... Öldü.

-Etme Ayşe Hanım,

Bu söylenir mi ya? Hicrân olur zavallı kıza...

Ayol, şu öksüzü bir parçacık avutsanıza...

Açın da cumbayı etrâfa baksın ağlamasın...

Göründü cumbada baktım ki tombalak, sarışın,

Sevimli bir küçücek kız... Beşinde ancak var.

Donuk yanakları üstünde parlayan yaşlar,

Zavallının eriyen ruh-i bî-günâhı idi.

Benim o mersiye yâdında ağlıyor ebedî.

(s. 272)

Babasını kaybetmiş küçük kızın hâline merhametle yaklaşan Âkif, o küçük kızın ağtırlarını sürekli hatırlayacaktır. Merhamet etmeyene merhamet edilmez, düstûruyla davranılmalı ki, merhamet beklenen günde, merhamet görelim. Âkif, âdeta insanlığın kemâle ermesi için insanlığı inşa etmektedir.

Dehşet-i mâzîyi getir yâdına;

Kimse yetişmez yarın imdâdına.

Merhametin yok diyelim nefesine;

Merhamet etmez misin evlâdına?

(s. 576)

“Uyan” adlı şiirinde Âkif, geçmişteki o acı günleri hatırlatarak, kendine acımasan da en azından gelecek nesil için merhametli davranıp, üzerimize düşen görevleri hakkıyla yerine getirilmesini dile getirmiştir. Zira bu “merhamet” değerinden uzak olunursa, hiç kimsenin imdadına yetişilemeyeceğini de ifade etmektedir. İnsan kendisinden geçebilir ama evladından, neslini ve milletini devam ettirecek nesilden vazgeçemez. “Asım’ın Nesli”nin inşası için, merhamet değerine dikkatleri çekmiştir.

Hanım akşam, bize gelmişti namazdan sonra...

Yolda bîçâre şaşırmış, hadi girmiş çamura.

Ne kıyâfet, ne hazin manzara, görsen yavrum!

Kendi ağlar, kızı ağlar... Ne deyim, bilmiyorum.

Ciğerim sızladı baktım da, fakat fâide ne?

Kaderin cilvesi, kurbân olayım halledene!

Gamsız insanlara eğlence gelirmiş yaşamak;

Yüreğin hisli mi, işkencedesin, tâli'e bak!

(s. 706)

Paşa, Rus bir hizmetçi ile evlendikten sonra, Paşa’nın hanımı da Köse İmam’a gelmiş ve aralarındaki konuşmayı böyle özetlemiştir. Âkif, Köse İmam’ın merhametine de dikkatleri çekmektedir.

- Bırak Allâh'ı seversen, yine berbâd oldum!

O yanık defteri artık kapa, zîrâ doldum...

Tıkanıp durmadayım, baksana, nevbet nevbet...

*Zâten a'sâbıma hâkim değilim, **merhamet** et.*

(s. 830)

O eski zor, kargaşa ve savaş zamanlarını hatırlattıktan sonra Âkif, eski günlerin hatırlatılmasını istememektedir. O günleri hatırladıkça buhranlara dalmaktadır. Bu durum karşısında, o zor ve çetrefilli günlerin hatırlatılmaması için, merhamet edilmesini dile getirmiştir. Merhamet göstererek tekrar o günlerin hatırlatılmaması ve yine bu merhamet ile yapılması gerekenler ne ise, onun yapılmasını istemektedir.

*Babanın cânı için **merhamet** et, evlâdım,*

Pek harâbım, bana bir parçacık olsun yardım.

Yalnız sensin elimden tutacak yaş yetmiş...

Ah o vaktiyle ölenler ne de tâli'li imiş!

(s. 854)

Oğlu Asım'ın mefkûresi için çarpışması yerine artık kendisinin yanında durmasını, o yaşa gelmiş babasının yardıma ihtiyacı olduğundan, merhamet gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

"Azıcık dursana, oğlum!" dedi. Durdum, nâçar.

-Göğsün imanlıya benzer, sana bir hizmet var,

Ama reddetme ki, zâten beni mahvetmiş ölüm;

Bir perişan anayım, dağ gibi evlâd gömdüm!

Kızımın cânı için, bâri bu kırkinci gece,

Şöyle bir mevlid okutsam, diyorum, kendimce.

Nasıl etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim...

Hocasın, elbet okursun; hadi oğlum, gidelim.

Ne olur bir yorulursan, hadi, bekletme, günah!

Sen benim yavrumu şâd et ki, rızâen li'llâh!

İki dünyâda azîz eylesin Allah da seni.

Hâtunun sözleri dîvâneye döndürdü beni;

Ne saray kaldı hayâlimde, ne sultan, ne filân;

"Çile dolsun, yürü öyleyse, dedim, oldu olan!"

(s. 1006)

Said Paşa İmamı'na giden yaşlı kadın kızının vefatının kırkinci gününde mevlit okutmak istemiştir. Ancak çok da varlıklı olmadığı için imamdan yardım istemiştir. Burada Âkif, Said Paşa İmamı'nın merhametle muamelede bulunup yaşlı annenin duasını da almıştır.

Sonuç olarak Âkif'teki "merhamet" duygusu, onun Allah'a olan sevgisinden gelmektedir. Çünkü insanı Yaratan'dan ötürü sevme esastır. Bu sevgi de onda "merhamet değerini" ön plana çıkarmıştır. Özellikle kadınlara, ihtiyarlara ve küçük çocuklara merhamet gösterilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu değere sahip olan milletimiz, ilelebet istiklâlini koruyacağı gibi, nesillerin de yaratılış üzere dosdoğru ve mükemmel bir hayatı olacaktır. Şiirlerinde bunu en güzel örnek ve temsillerle anlatan Mehmet Âkif, milletimizin selâmetini de bu değerde görmektedir.

ÖZGÜVEN

Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:

Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:

Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,

Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.

Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i İlâhîsin;

Bu haysiyyetle pâyanın bulunmaz, bitenâhîsin!

Edîb-i kudretin beytü'l-kasîd-i şî'ri olmuşsun;

Hakîm-i fitratın bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun.

Esirindir- tabîat, dest-i teshîrindedir eşya;

Senin ahkâmının münkâdıdır, mahkûmudur dünya.

Bulutlardan sevâik sayd eder irfân-ı çâlâkin;

Yerin altında ma'denler bulur nakkâd-ı idrâkin.

Denizler bisterindir, dalgalar gehvâre-i nâzın;

Nedir dağlar, semâ peymâ senin şehbâl-i pervâzın!

Havâ, bir refref-i seyyâl-i hükmündür ki bir demde,

Olur dem-sâz-ı âvâzın bütün aktâr-ı âlemde.

Dayanmaz pîş-i ikdâmında mâni'ler müzâhimler;

Kaçar, sen rezm-gâh-ı azme girdikçe muhâcimler.

(s. 148)

Âkif insanı, yaratılanların en üstünde olarak görür. Her şeyin de onun için yaratıldığını ifade ederek Allah'ın tecelligâhının da insanın kalbi olduğunu ifade etmektedir. Bu kadar güzelliklere sahip olan ve en şerefli olarak yaratılmış insanın, kendine duyması gereken güvenden ve yapması gereken davranışlardan geri kalmamalıdır. İnsan kendini ve yaratılış gâyesini bilirse, kendine duyduğu güven ile her şeyin üstesinden gelecektir.

Tevakkuf yok seninçün, daimî bir seyre tâbi'sin...

Ne zîrâ hâle râzîsin; ne müstakbelle kâni'sin!

Dururken böyle bî pâyan terakkî-zâr karşında;

Nasıl dersin ya "Pek mahdûd bir cirmim" tutarsın da.

Meleklerden büyük, hem çok büyük tebcîle mazharsın:

Tekâlîfin emânet-gâhısın bir başka cevhersin!

Hayâtın eksik olmazken ağır bin bârı arkandan;

Ölümler, korkular savlet ederken hepsi bir yandan;

Şedâid iktihâm etmekte müdhiş bir mekânetle,

Yolundan kalmayıp dâim gidersin... Hem ne sür'atle!

Senin bir nüsha-i kübrâ yı hilkat olduğun elbet,

Tecellî etti artık; dur, düşün öyleyse bir hükmet:

Nasıl olmak gerektir şimdi ef'âlin ki, hem pâyen

Behâim olmasın, kadrin melâikten muazzezken?

(s. 152)

Yaratılış özellik ve gâyesi itibariyle, insanın eşref-i mahlûk oluşu karşısında ne yapması gerektiğini ifade etmektedir. Allah'ın en kutsal emanetlerini teslim ettiği insanın, bu emanetler karşısında kendisini küçük göremeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü insanın bu emanetlere sahip çıkması ölçüsünde meleklerden daha yüce bir konumda olabileceğini de ifade etmektedir. Bu kadar övgüye mazhar olan insanın, ne yapması gerektiğini de anlatan şair, bu özgüvenin olmasının doğallığı içinde, mazhar olduğu büyük nimetlerin de farkına varılmasını istemektedir.

Bir ihtiyara Âkif şunları söylettirerek bizlere özgüveni hissettirir:

Sonunda: "Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;

Fakat düşünmeli herşeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lâzım ma'ârifin mutlak.'

Okur yazarsa ahâli, ne var yapılmıyacak?

(s. 526)

Halkın okuryazar olması halinde, onların önlerinde bir engelin duramayacağını ve bu ilim ile kendisine güvenen bir milletin her şeyin üstesinden gelebileceğini anlatmaktadır. Ancak bu özgüven, ilim öğrenmek ve bunun sonucunda terakkînin yüz göstermesi ve milletçe bu farkındalığın olması esastır.

Sonuç olarak yaratılan her şeyin emrine verildiği, en kutsal emanetlere ve hiçbir yere sığmayan ancak “*kulumun kalbine sığdım*” diyen Yüce Yaratıcı’nın bu övgü dolu söylemine mazhar olan ve eşref-i mahlûk olarak yaratılmış insan, kendine güven duymalıdır. Kendine güven duymalıdır çünkü o, bu müjdelere mazhar olmuş tek varlıktır. Dolayısıyla insan, bu özgüvenle yapması gerekenleri hakkıyla yapmalıdır. Gelecek nesle bunu aktaran Âkif, kendine güven duyan milletlerin terakki bulacağını ve istikbâli istiklâl olacağını ifade etmiştir.

PAYLAŞIMCILIK

Acılar paylaşarak azalır ki bu evlat acısı (ölümü) yaşamak haktır:

Sürûra kalsa da bîgâne müslüman yüreği;

Bilir te’essür-i ma’sûm önünde inlemeyi.

Onunla söyleşilir en acıklı hicranlar,

Ki her figânı açık bir lisan kadar anlar.

*O halde anlaşarak **paylaşın** melâlinizi.*

İşitmek istiyorum, çünkü, hasbihâlinizi.

(s. 630)

Her ne kadar sevince yabancılaşırsa da masumlarla acıları paylaşmayı bilir, Âkif. Bunu çok iyi bilen Âkif, acıların paylaşılmasını istemektedir. Zaten Müslümanlığın gereklerinden biri de bu değil midir? Acılar ancak paylaşılarak azalacaktır.

Dolayısıyla İslâm'ın da bir gereği olan paylaşmak, insanlar arasında bir yakınlaşma vesilesi olacaktır. Zulümlerden dolayı doğacak acılarda ve insanların hayatları gereği yaşayabilecekleri muhtemel olumsuz durumlarda bu “paylaşıcılık” değeri ile hareket edilmeli ki acılar azalsın, terakkî gerçekleşsin. Çünkü ilerleme ancak “paylaşma” ile beslenecektir.

SABIR

Fevkinde ne âlemleri var subh-i bekanın-

Bin cân ile elbet çekecek etse de bilfarz,

Her devri hayâtın ona binlerce belâ arz.

Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe te'emmül,

Eyler bugün âlâma nasıl osa tahammül.

(s. 50)

Müslüman bu fâni dünyayı iyi bilmelidir. Âkif, bu dünyada her türlü belâ ve musîbeti görse, yaşasa da ebedî mutluluğu düşündükçe sabretmeyi bilmelidir, der. Ancak bu “sabır” ile selâmete kavuşulacaktır. Bunu hayatıyla da anlatan şaire göre, gelecek neslin de kurtuluşu ancak “sabırlı olmakla” gerçekleşecektir.

Cenâze şekline girmekte böyle fâide ne?

Senin bu yaptığın Allah'a karşı isyandır;

Asıl felâkete sabreleyenler insandır...

(s. 118)

İnsanın “ne” olduğunu ifade etmektedir. Bu mısralarda Âkif, belâ ve musîbetler karşısında isyan etmeden, çok sevdiği kişinin, ölüm yatağında olsa da isyandan uzak kalınması ve “sabırlı olması” gerektiğini telkin etmektedir. Sonu selamet ve muvaffakiyet olan sabrın yerine isyan edilirse, o zaman felaketlerin başlaması an meselesidir. Asıl “insanın”

da felakete sabreyleyenler olduğunu ifade ederken, “Asım’ın Nesli” de böyle sabır nesli olmalıdır, der.

Şüphesiz yıktı o hülyâları meşhûdâtım...

Ama ben kendimi bir müddet için aldattım:

Galeyandır... Galeyan geldi mi kalmaz mantık...

*Su bulanmazsa durulmaz... Hele **sabret** azıcık...*

(s. 356)

Âkif, aklî melekelerinin âdeta kilitlendiği, Batı meftûnu olmuş o insanları gördüğünde hayallerinin, “Asım’ın Nesli” hayalinin yıkılışını ifade etmektedir. Ve kendinin aşkın duygular karşısında gerçekleri göremediğinden şikâyetçidir. Ancak devamında bir benzetme yaparak, “su kirlenecek, bulanacak ki, durulsun”, der. Buna ulaşabilmek için de “sabır” gerekmektedir. Âkif, büyük olaylardan, bâdirelerden geçip, güzel ve ihtişamlı bir terakkîye “sabır” ile ulaşabileceğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak Müslüman’ın da bir vazifesi olan ve dinimiz de bir sabır dini olarak, Müslümanların, özellikle de milletimizin sabır ile hareket etmesi gerekmektedir. Zira sabreden selâmete erer. Sabır, “Asım’ın Nesli”nin de bezenmesi gereken değerlerdendir. Bu değer ile birçok bâdireler de geride kalacaktır. Şiirlerinde bunları ifade eden Âkif, sabır milleti olmak sureti ile sonunda da selamet ve huzur geleceğini anlatmıştır.

SADAKÂT

Allah’a karşı bir ahdimiz var. Elest bezmindeki, o verilen söze sâdık kalma şeklinde:

Cihan cihan dolaşırsın fezâ-yı lâhûtu,

Nasıl ki yâd-ı hazînin gezer diyar diyar!

Hayât varsa senin sermedî hayâtındır,

Azâb, yoksa, bu fânî hayât-ı velveledâr.

Sükûnu nerde bulur âh kalb-i mehcûrum?

Derûn-i sîned e bin herc ü merc-i dâim var!

(s. 126)

Âkif, bu mısralarda ebediyete intikal etmiş birinden bahsetmektedir. Bu durumun gerçek hayat olduğunu ifade eden şair, bu hayat haricindekilerin geçiciliğinden bahsetmektedir. Allah'a ruhlar âleminde, Elest meclisinde, verilen o söze sadakât bağlamında değerlendirilerek, huzurun ancak bu söze sadık olunduğu takdirde bulunacağını da ifade etmektedir.

Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene;

Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.

Aşılarken de vurun kendine kendinden aşı.

Şâyed isterseniz ağacın donanıp üstü, başı,

Benzesin tâze çiçeklerle bezenmiş geline;

Geçmesin, dikkat edin, balta çocuklar eline!

İşte dert, işte devâ, bende ne var? Bir tebliğ...

Size âid sizi tahlîs edecek sa'y-i belîğ.

(s. 378)

Âkif burada aslında her şeyin ilacı, kendi cinsindedir demektedir. Milleti içinde bulunduğu durumu yine milletin kendisi düzeltecektir. Yani çözüm yine millete bağlılık ve yine millet içinde olacağından dolayı, dine, millete, vatana bağlılık ve sadakât şarttır.

Sonuç olarak verdiği sözü sonuna kadar tutan, Âkif, sonunda ölümüne neden olabilecek sözü de tutmuş, sözüne sadık bir Müslüman olmuştur. Vatanına, milletine, dinine, sadakât noktasında herhangi bir problemi olmayan bir nesil ile daha güçlü, daha gelişmeye

müsait ve daha gelişmiş devletler seviyesinde söz sahibi olup, millî birlik ve beraberlik sağlanmış olacaktır.

SAYGI

Allah'ın nimetleri karşısında biraz saygı olmalıdır, der:

Ya sen nesen? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!

Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!

(s. 498)

Âkif, tevekkül ettiğini zanneden, tevekkülü yanlış anlamış olan miskinlere hitap etmiştir. Allah'ın bunca nimetleri ve ikramları karşısında miskinliğin, saygısızlık olduğunu ifade eder. Hiç olmazsa Yüce Yaratıcı'nın verdikleri karşısında, biraz saygı gösterilmelidir. Bu saygı da O'nun istek ve emirleri doğrultusunda hareket etmek şeklinde olacaktır. Âkif'e göre miskinlik gösterip, tevekkül ettiğini zannederek çalışmamak saygısızlıktır. Gelecek nesle de bunu çok iyi aktaran Âkif, yaşantısında da saygı çizgisini korumuştur.

Evet, ulûmunu asrın şebâba öğretelim;

Mukaddesâta, fakat, çoksa ihtirâm edelim.

(s. 530)

İlim öğrenmek ve öğretmek, bir Müslüman için aynı zamanda kutsî bir vazifedir. O nedenle Âkif, gençlere öğretmek üzere dönemin tüm ilimlerinin alınması taraftarıdır. Çünkü ilerleme ve gelişme ancak ilim ile olacağını da çok iyi bilmektedir. Özellikle mukaddesâta dikkat edilip, gereken özen ve saygının gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu saygı ile milletçe terakkînin yolunun açılacağını düşünmektedir.

Edirne... İşte o İstanbul'un demir kilidi;

Sefîl ayakları altında Bulgar'ın şimdi!

Muzaffer ordusu hakkıyla intikam alıyor:

Çoluk, çocuk, kadın, erkek ne bulsa parçalıyor:

Bu katl-i âma da râzîyim ihtirâm olsa,

Harîm-i dîni de geçtik harîm-i nâmûsa!

(s. 550)

Şair bu mısralarda Edirne'nin Bulgar istilasını ifade ederek, istilacıların zafer kazanmak için oradaki milletimize, çoluk çocuk, kadın, erkek demeden katliam yaptığını söyler. Her şeyi bertaraf etmelerine razı olunduğunu ifade eder, hatta dinî değerlere de ancak namusa hâlel gelmesine razı olunmaz diyerek hiç olmazsa namusa saygı duyulması gerektiğini ifade etmektedir. Âkif'e göre namussuz yaşanılmaz. Âkif, bu düşüncelere vâkıf bir nesil yetişmesi için de "saygı" değerine şiirlerinde önem vermiştir.

Hak erenler, iyi bak kendine, mikdârını bil:

Sendedir nüshâ-i kübrâ, okumuşlarda değil!

Sen ne cevhersin, a devletli, ne cansın, bilsen!

Aba altındaki sultanlara sultansın sen.

Sen ki Kevser dağıtan Haydar'a kulsun ancak,

Sana ısmarlamayan, kimlere ısmarlayacak?

(s. 996)

Hak erenlere olan saygıyı ifade eden Âkif, kendilerinin sultanların sultanı olduğunu, büyük cevher sahibi olduğunu övgü ifadeleriyle anlatmıştır. O hak erenlerin kendilerini de böyle bilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sonuç olarak "saygı" değeri ile insanın kendisine olan güveni de artacaktır. Yaratılanı Yartan'dan ötürü seven milletimizin de insana olan saygısı da Yaratan'dan ötürü olmalıdır. Özellikle mukaddesata, namusa ve ilme gereken saygı duyulmalı ki, dünyada milletçe bir sulh ve birlik de şehbal açsın.

SEBAT

Doğruluk ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;

Âcizin hakkını i'lâya samîmî gayret;

En ufak şeyle kanâ'at, çoğa kudret varken,

Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;

Kimsenin ırzına, nâmûsuna yan bakmıyarak

Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;

*"Öleceksin!" denilen noktada merdâne **sebat**;*

Yeri gelsin, gülerek oynıyarak terk-i hayat;

İhtirâsât-ı husûsiyyeyi söyletmeyerek

Nef -i şahsîyi umûmun kine kurbân etmek;

Daha bunlar gibi çok nâdire gördüm orada...

(s. 340)

Japonlardan bahsederken Âkif, onların çalışkanlığı, azmi, hak ve hukuka riayetleri, herkesi kardeş görmeleri ve ölümle karşılaştıklarında yiğitçe dayanan, sebat eden bir millet olduklarını ifade eder. Müslümanlardan tek farklarının kelime-i şehâdet eksikliği olduğu anlatılmaktadır. Yaşadıkları zorluklar karşısında pes etmeden, yılmadan, karşısında durmak sûreti ile “sebat” değerine dikkatler çekilmiştir.

Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!

*"İş bitti... **Sebâtun** sonu yoktur!" deme; yılma.*

Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

(s. 406)

Bu dizelerle insanlara ümit aşlamak isteyen Mehmet Âkif, milleti ayakta tutan en büyük kuvvetin azim ve ümit sahibi bireyler olduğuna dikkati çeker. Bu azim ve ümitte sebat gerektiğinin altını çizer. Ona göre, milleti çepeçevre saran atâlet belasından bir an evvel kurtulmak gerektir. Aksi halde, bu kâbus milletin sinesine çökerse, düşenin boğulduğu bataklığa inkılâp edecektir.

İşte vîran memleket! Her yer delik her yer deşik!

*Bunların ta'miri kâbil... Olsa ciddiyet, **sebât**:*

Lâkin, Allah etmesin, bir düşse şâyet âilât,

En kavî kollarla hattâ kalkamaz imkânı yok.

(s. 422)

Viraneye dönmüş, darmadağınık olmuş vatanın tekrar onarımı olabilir ancak bu işte “sebat” gereklidir. Burada ailelerin parçalanmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Parçalanmış aileler olduğunda tekrar bütünlüğü sağlamanın oldukça zor olduğu da bellidir. Önemli olan vatan ve millet için ne yapılıyorsa, onun için sebat etmektir, kararlı olup, çalışma ve gayretlerde devamlılığı sağlamaktır.

***Sebâti** kesmeyiniz, çünkü, sâde sizde ümîd;*

Dönersiniz ebediyyen söner gider Tevhîd,

Harîm-i Hak yıkılır savletiyle evhâmın.

O elde tuttuğunuz yer hayât-ı İslâm'ın

Yegâne ukdesidir. Yâd ayak basarsa eğer,

Olur meâlimi dînin bir anda zîr ü zeber!

Ümîdi sizde kalan üç yüz elli milyon can

-Ki hasta göğsünü yıkmakta şimdiden helecan -

(s. 656)

Allah'ın rızası için mücadeleden bir an bile olsa geri durmadan, sebat edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. İslâm'ın kalbi olan tek yer olduğunu ifade ederek, oranın zarar görmesi halinde dinimizin büyük zarar göreceğinden ve onda ümit besleyenlerin de yüzüstü bırakılacağı anlatılmaktadır. Âkif, mücadelede sebat gösterilerek yabancıların yurda ayak basmamasını istemektedir. Bu noktada “sebat” değeri önem arz etmektedir.

*Ah o din nerde, o azmin, o **sebâtın** dîni;*

O yerin gökten inen dîni, hayâtın dîni?

(s. 792)

İslâm dini azim ve sebat dinidir. O, hayat dinidir. Mehmet Âkif, İslâm'a inanmış Müslüman'ın hiçbir zaman azmi ve kararlılığı bırakmamalıdır, der. İnsan azmeder bir de o yolda “sebat” ederse mutlaka başaracaktır.

Kolay değil, kimi, intâş için zemin bulamaz;

Zemin bulur kimi, lâkin nedense doğrulamaz.

Bu çiğnenir, onu kurt yer, öbür zavallıyı kuş;

Bakarsınız: Çoğu bitmiş sonunda, mahvolmuş,

***Sebât** edip de, fakat kurtulan tohum pek azı.*

Demek saçarken eteklerle saçmadan garazı,

Şu çimlenen bir avuç tohumu devşirip, ancak

Bekâ-yı nesle varan gâyesinde kullanmak.

(s. 798)

Doğadaki bitkilerden söz ederek, yeşermek için, büyüyüp güzelleşmek için birçok zorluklarla karşılaşır. Ancak kimi ezilir kimi koparılır kimi de kurur... Bunların sadece bir kısmı sebat edip kurtulur, sebat edip ihtiyacı olan suyu, çok narin ve naif kökleri ile en

derinlerden temin eder. Onu muvaffak eden onun sebatıdır. İşte milletimizin terakkîsi bu “sebat” anlayışına bağlıdır.

Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,

*Sonra hak sonra **sebat**. İşte kuzum insanlık*

(s. 812)

Başta îman, zira iman insanı âlâ-yı illiyyîne ulaştırır. Bu iman yolunda da o yolun içinde olmanın gerekliliklerini yerine getirilmelidir. Namaz, hakka riayet ve bu uğurda sebat... Sebat ki, insanlığa da bir değer atfetmek için, bu yapılması gerekenlerde kararlılık ve tüm zorluklar karşısında dayanmak esastır.

Ne lâhûtî geceymişsin ki teksin sermediyyette;

Meşîmenden doğan ferdâya hayrânım,

Ey bâd-ı sabâ, uğrayacaksın ya şimâle?

Işık namıyla vicdanlarda ondan başka bir şey yok;

O bir sönsün, hayat artık müebbed leyl-i yeldadır.

Perişan sözlerimden bıkma, hoş gör, ya Resullallah,

Kulun şeydâdır ammâ, açtığın vadide şeydâdır!

(s. 978)

Peygambere yazdığı “*Mevlid- i Nebî*” şiirinde Mehmet Âkif, O’na olan sevgi ve bağlılığını dile getirmiştir. Deli divanesi olduğu yolun Peygamberin açtığı yol olduğunu dile getirmiş, doğru bildiği bu yolda ilerlemekten de dûr olmamıştır, sebat göstermiştir.

Sonuç olarak dinimiz gereği, yapmamız gerekenleri tam ve sürekli yapmalıyız. Yaptıklarımızda devamlılık ve kararlılık olmalıdır ki, muvaffak olalım. Bunu çok iyi bilen Âkif, neslimizin ıslâhı ve milletimizin terakkîsi için, dine bağlılık ve bunda da sebat gerekli

olduğunu çok iyi bilmiş ve “Asım’ın Nesli”ni yetiştirebilmek için bu değer üzerinde durmakta sebat etmiştir.

SEVGİ

Fakat bu levha-i handâna karşı, pek yaşlı

Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gür kaşlı,

Uzunca saçlı güzel bir kız ağlayıp duruyor.

Gelen geçen, bu niçin ağlıyor? diyor, soruyor.

-Yetim ayol... Bana evlâd belâsıdır bu acı.

Çocuk değil mi? "Salıncak!" diyor...

(s. 104)

“Bayram” adlı şiirinde Âkif, bir bayram sevinci içerisinde çocukların salıncak sallanmasını kaleme almıştır. Yaşlıca bir kadının getirdiği kızın da salıncağa binmek için ağladığını, ancak parası olmadığından binemediğini ifade ediyor. Salıncakçıdan da binen diğer çocukların sevgi ve merhamet göstererek sırayı o küçük kıza verilmesini istemektedir. Görülüyor ki Âkif, sevgi ve muhabbetle davranmanın sosyal ve kültürel birliğin sağlanabileceği gibi sevgi bağlarının pekiştirileceğini de anlatmıştır.

Demek, görünmiyeceksin ile'l-ebed bana sen,

Demek, uzaktasın ey yâr-ı mihriban benden!

Hayâta sen beni rabteylemiş iken, şimdi

Aceb nasıl yaşarım söyle, âh sensiz ben?

"Günün birinde gelirsin de eski âlemler

Devâm eder yine birlikte öyle şâtur, şen...

Bu gîrûdâr-ı maîşetten el çeker, ararız

Seninle sîne-i uzlette gizli bir me'men...

(s. 126)

Merhum İbrahim Bey'in vefatından sonra kaleme aldığı bu şiirinde, ona duyduğu sevgi dile getirilmiştir. Tevazu timsali olan, bilgi ve becerisi ile çoğu insanı kıskandıran, büyük bir yetkin veteriner hekim olan İbrahim Bey'e olan sevgisini anlatmıştır.

Ey yar-ı aziz-i gam-küsarım,

Mahvoldu Huda bilir kararım;

Sarsıldı olanca ıstırabım;

Bi-zar peyinde ruh-i zarım!

Gittin, beni kimsesiz bıraktın,

Yaktın beni hasretinle yaktın.

(s. 132)

Âkif, “Merhum İbrahim Bey” şiirinde onun vefat etmesi üzerine duyduğu hasret ve ona olan sevgiyi dile getirmiştir. Sevdiği İbrahim Bey'in vefatıyla âdeta kimsesiz kalan şair, hararetiyle de yandığını dile getirmiştir. İnsan sevdiği kişiden ayrılınca, ne sebat ne de sabır kalır; yaşama sevinci de gider. Âkif, gençliğe sevgi değeri adı altında yaşama sevincini de anlatmaktadır.

Hırâm-ı nâzenînindir o raksan mevceler cûda;

Mutarrâ nûkhetindir gizlenen ezhâr-ı hoş-bûda.

Leyâlin sînesinde hâbe dalmış nâzenîn eshâr,

Eder gîsûna yaslanmış cebîn-i pâkini ihtâr.

Nigâhından saçılmış lem'alardır pîş-i hayrette

Yüzen ecrâm-ı nûrânûr bahr-i sermediyyette.

Zemin lebrîz-i âsârın; semâ pâmâl-i envârın:

Avâlim hep merâyâ-yı nazar pîrâ-yı dîdârın.

(s. 280)

“İstiğrak” adlı şiirinde Âkif, dünyanın güzelliklerine dalarak, her bir güzellikte âdeta Allah’ın varlığına ve birliğine şahit olmaktadır. O muhteşem güzellikler karşısında duyduğu hazzı, sevgiyi dile getirmiştir. Tüm dünya Senin eserlerinle dolu ve bütün bu güzellikler de Sen’endir, diyerek Allah’a duyduğu sevgiyi anlatmıştır. Milletimizin de eğer Allah’ı sevdi ise her şey hoş, sevedemedi ise her şey kara ve çirkin gelir. O nedenle güzel bir hayat, mutlu ve mesut bir gelecek için, yükselmenin ve derlenip toparlanmanın bir yolu da “sevmek” olduğunu ifade etmektedir. Çünkü seven insan, sevilir ve başarılı olur.

Ki hilkatın ne kadar şekli varsa: Ulvîsi,

Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,

Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,

Kemâl-i şevk ile mahkûmu aynı kânûnun...

Bütün şu'ûn-i avâlim tecelliyâtı onun.

Nedir ki etmededir fitratın bu kânûnu,

Fezâyı, gökleri, deryâyı, deşti, hâmûnu,

- Adımlarında zekâdan serî' olup hattâ -

Esîri kaplıyacak fûshatiyle istîlâ?

(s. 466)

Allah’a olan kurbiyyetini, O’nun yarattıklarını anlatarak da gösteren Mehmet Âkif, birçok varlığa değinerek her birinin mükemmel bir düzen içerisinde hareket ettiğini ifade etmektedir. Sevgisini ve saygısını anlatan şair, kâinatta var olan güzelliklere ve düzene

dikkatleri çekmektedir. Ayrıca ecdadına olan hayranlığı, onların sahip oldukları değerlerle olduğunu ve bu değerlerin de gelecek nesle intikal etmesini istemektedir.

Âkif bu naatında Peygambere olan sevgi ve bağlılığını dile getirmiştir:

Ondört asır evvel, yine bir böyle geceydi,

Kumdan, ayın ondördü; bir öksüz çıkıverdi!

Lâkin, o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler;

Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!

Nerden görecekler? Göremezlerdi tabî'i:

Bir kerre, zuhur ettiği çöl en sapa yerdi;

Bir kerre de, ma'mûre-i dünyâ, o zamanlar,

Buhranlar içindeydi, bugünden de beterdi.

Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;

Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!

Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zemînin,

Salgındı, bugün Şark'ı yıkan, tefrika derdi.

Derken, büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,

Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!

Bir nefhada insanlığı kurtardı o ma'sûm,

Bir hamlede kayserleri, kistrâları serdi!

Aczin ki, ezilmekti bütün hakkı, dirildi;

Zulmün ki, zevâl aklına gelmezdi, geberdi!

Âlemlere, rahmetti, evet şer'-i mübîni,

Şehbâlini adl isteyenin yurduna gerdi.

Dünyâ neye sâhipse, onun vergisidir hep;

Medyûn ona cem'iyyeti, medyûn ona ferdi.

Medyûndur o ma'sûma bütün bir beşeriyet...

Yâ Rab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret.

(s. 986)

Mehmet Âkif, Peygambere hitaben yazdığı bu şiirde, O'nun geldiği zamanki ortamın nasıl bozuk olduğunu, insanlığın bitmişliğini dile getirmiştir. Daha sonra Peygamberin gelişi ile insanlığın ona ne kadar çok muhtaç olduklarını ve O'nunla insanlığın değer kazandığını anlatmaktadır. Âlemlere rahmet olarak gelen Peygambere olan sevgi, muhabbet ve gereksinimi ifade edip mahşerde de bizi O'nunla bir ve beraber haşret, bu duygu, düşünce ve sevgi ile yeniden dirilt, der.

Sonuç olarak insan sevgi duyduğu ölçüde sevilir. Sevgi ile aradaki tüm buzlar erir, insanlık terakkî eder. İnsan sevdiğine saygı duyar, sevdiğine benzemek ister. Dolayısıyla gelecek neslin de sevgi duyduğu şeylere dikkat etmelidir. O sevgi ki kişiyi “insan” olarak O'na yaklaştırabileceği gibi; insan olarak yapması gerekli olduğu şeyleri yerine getirmediğinden insanlıktan çıkma hâline de bürünebilir. O nedenle “sevgi” değeri çok önemli olup her kapalı kapıları açar niteliktedir.

SORUMLULUK

Bir ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mes'ûl!

Yetîmin, girye-i hüsrân alır, Ömer mes'ûl!

Bir âşiyân-ı sefâlet bakılmayıp göçse:

Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!

Zemîne gadr ile bir damla kan dökünce biri:

O damla bir koca girdâb olur boğar Ömer'i!

...

Ömer halife iken başka kim çıkar mes'ûl?

(s. 194)

Âkif, adalet timsali Hz. Ömer'in mesuliyet duygusunu anlatmaktadır. Dönemin emîri olan Ömer, yaşlı bir kadınından da yetiminden de sorumludur. Emîr oldu ise birisi, halkından, topraklarından ve yaşadıklarından sorumludur. Dolayısıyla bu sorumluluk bilinci ile neslin yetişmesi hâlinde Âkif, idarecilerin de halkın da mutlu bir birlik içerisinde yaşayacaklarını ifade etmektedir.

Ben mi kaldım, neme lâzım!" diyerek yan çizdi.

Hüsn-i zanneylediğim bir iki fâzıl hocanın,

İstedim fikrini açmak; dedim: "Artık uyanın!"

Memleket mahvoluyor, din de berâber gidiyor;

Size Kur'an, bakınız sâde uzaktan mı diyor?"

- Memleket mahvolacak olmayacak... Baştakiler,

Düşünürler ona mevcûd ise bir çâre eğer.

(s. 324)

Âkif bu mısralarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarını yaşarken, ortaya çıkmış fikir ayrılıklarına dikkati çekmiştir. Memleket mahvolurken din de beraberinde gitmektedir. Tek kurtuluşun İslâmiyet'te olduğunu ifade etmiştir. Bundan sorumlu kişilerin sözlerine itimat etmek kaydıyla, bu işin üstesinden gelineceğini anlatmaktadır. Milletimiz sorumluluklarını yerine getirme ölçüsünde terakkî edecek ve bu ilerleme ona göre hız kazanacaktır.

Değil mi ceng-i hayâtın zebûnu âdem de?

Mücâhedeyle yaşar çâresiz bu âlemde.

Evet, mücâhede mahsûlüdür hayât-ı beşer,

O olmadıkça ne efrâd olur, ne âileler.

(s. 486)

Toplumunu meydana getiren en küçük yapı olarak adlandırılan ailenin bir bütün olarak milleti oluşturması yönüyle önemlidir. Ailedeki insanlar da hayat denilen kavganın ortasındadırlar. Bu kavgada sorumluluklarını bilen fertler bilinçli ailelere; bu aileler de bilinçli topluma dönüşecektir. Dolayısıyla her insan sorumluluklarını bilmeli ki aile olabilelim, milletçe ilerleme de sağlanabilsin.

Neden beş altı vatansız beş altı kundakçı,

Yığın yığın buluyor arkasında yordakçı?

Niçin hakîr oluyor, sonra, durmayıp öteden,

" Koşun! diyen, bu cehennem henüz kıvılcım iken. "

Ne intibâha çalışmak, ne i'tilâya emek;

Cihan yıkılsa bizim halk uyanmadan gidecek!

Onun kıyâmı için Sûr'u beklemek lâzım!

Bu duygusuzluğa bir çâre yok mu, Allâh'ım?

(s. 538)

Âkif'in sorumluluk sahibi olduğunu gösteren bu mısralar, bir yakarış ifadeleridir. İçinde bulunulan durumu âdeta Allah'a, insanların bu vurdumduymaz hallerini şikâyet etmektedir. Milleti uyanması için gayret gösteren şair, onlardaki bu sorumsuzluktan ne zaman sıyrılacağını da sormaktadır. Mesuliyet duygusu bir milleti ayağa kaldıracak ve

ilerletecektir. Önemli olan içinde bulunulan ortamda ne sorumluluklar varsa, onu yerine getirmektir.

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,

Onu dindirnek için kamçı yerim, çifte yerim.

Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.

(S. 768)

Mehmet Âkif, halk içinde geçirdiği zamanlarda gördüğü herhangi bir olaydan ya da üzücü bir durumdan dolayı üzülen, yüreğinin derinden sızladığını ve olumsuz durumların çözümünde faydalı olmak için her türlü şeyi göz önüne alarak milletin ilerlemesi için elinden geleni yapmaktadır. Bir nesil ancak bu şekilde bir düşünce ve değerle ilerleyip, Asım'ın Nesli olacaktır.

Sonuç olarak insan yaratıldığından beri belli sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları kutsî bir vazife olmanın yanında millî birlik ve beraberliğin en temel taşları mahiyetinde olan sorumluluklar da vardır. Bunların başında ailede bir bütünlük sağlayacak sorumluluklardır. Her insan üzerine düşen sorumluluklarını yaparsa, o aile de toplum da bütün olarak yükselecektir. Millî birlik ve beraberlik için, içerisinde bulunulan kötü durumdan kârlı çıkmak için herkes sorumluluklarını bilmeli ve onları yerine getirmelidir. Ancak o zaman "Âsım'ın Nesli" yetişecek ve hedefe de ulaşılmış olacaktır.

ŞECAAT

Âvâre beşer sâha-i gabrâya düşünce,

Etrafına binlerce devâhî üşüşünce,

Meydan mı bulur râhatı esbâbını celbe?

Başlar o cılız kolları dünya ile harbe!

Kaynar güneşin âteşi mihrâk-ı serinde;

Karlar buz olur hep beden-i bî-siperinde.

(s. 72)

Dünya bir harp meydanıdır, burası sürekli bir çalışma, çaba gösterme yeridir. Cılız ve zayıf olan insan da bu savaş ortamında, geçim savaşında mücadele etmek durumundadır. Mücadele ederken de korkmadan, gerektiği yerde hakkını savunmakla olacaktır. Dünya denen bu ortamda, millet olarak korkmadan gayret gösterilmelidir.

Bu müdhiş velvelen İrân'ı dâim inletir sanma.

"Muzaffersin!" diyen sesler bütün hâindir, aldanma.

Zafer yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre, millet mi?

Adâlet isteyen bir kavmi vurmak gâlibiyet mi?

Nasîbin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten?

Nasıl aldırmiyorsun yükselen feryâda milletten?

Emîn ol bunca mazlûmun yüreklerden kopan âhı,

Tependen indirir elbette bir gün lâ'netu'llâhı!

(s. 164)

Âkif, adâlet bekleyen bir millet karşısındaki galibiyetin, gerçek galibiyet olmadığını, bunun insanlık dışı bir tutum olduğunu ifade etmektedir. Bu adâlet bekleyen mazlumların âhı, bir gün gökleri inletir. İşte o zaman bu durum galip için mağlubiyete dönüşür. Âkif doğru bildiğini her yerde söyleyen bir şahsiyet olarak, yardım bekleyenlere yapılması gerekenleri ifade etmiştir.

Livâü'l-hamd-i hürriyyet iken İslâm için gâyet,

Nedir pâmâl-i istibdâdın olmak öyle bir râyet?

Kazak celbeyleyip tâ Rusya'dân sâdâtı çiğnettin;

Yezîd'in rûhu şâd olsun... Emînim Çünkü, şâd ettin!

Şehâmet gösterip binlerce Beytullâh'ı basturdun;

Şecâat arz edip birçok ricâlullâhı asturdun!

Ne Allah'tan hayâ ettin, ne Peygamber'den âr ettin:

Devirdin kâ'be-i ulyâ-yı dîni, hâk-sâr ettin!

Hamâset perverân-ı kavmi tuttun bir bir öldürdün,

Umûmen Şark'ı aġlattın, umûmen Garb'ı güldürdün..

(s. 166)

İslâm'ın, Müslümanların ve milletimizin çektiklerini korkusuzca dile getirmiş olan Âkif, yapılan haksızlıkları, zulümleri bir bir kaleme almıştır. Bunları en açık şekilde ifade ederek haksızlık karşısında korkmadan karşı çıkarak milletin uyanmasını hedeflemiştir.

Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bî-günâh adamın?

Zavallının büyük evlâdı öldü askerde;

İkinci oġlu da sürgün Yemen'de bir yerde.

Acıklı, göġsü sakat koyverin, didiklemeyin;

Günahdır etmeyin, oġlum, ayıptır eylemeyin.

Efendi kim, o ne bilsin? Bilirse hem ne çıkar?

Kilercisiyle uzaktan biraz hısımlığı var.

Geçende komşuyu görmüş, demiş selâm söyle.

Demek alınmıyacak Tanrı'nın selâmı bile!

Köpek sürürgibi insan sürüklenir mi ayol?

-Kadın, çekil döverim ha! Sokulma, haydi defol!

-Herif bırak, diyorum. . . Durdu işte bak nefesi.

-Ne dırlanıp duruyor? Susturun canım şu pisi!

Demez miyim size ben her zaman ki "dağdağasız"

Yapın? Eşek gibi siz hiç lâf anlamaz mısınız?

-Kadın, paşam, ne yaparsın?

Paşam mı? Nerde paşa?

Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi? Paşa!

Tasavvur et: İki arşın kazık kadar bir boy!

Getir de üstüne kalpaklı bir kemik kafa koy.

Ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak

"Senin bu işte yüzün, al!" deyip o yüzsüze tak.

Ocak süpürgesi, lâkin süpürmüyor, yıkıyor;

Nedense bittiği yerden cenâzeler çıkıyor!

Budak delikleri tarzında aç da çifte oyuk,

Büyükçe bakla kadar alnının az altına sok.

Bilir misin çalı altında gizli inler olur.

Yılan sabah çıkar, akşam usulcacık sokulur;

Bıyık o kırdaki yetişmiş diken yemişli çalı;

Ağız da in gibi aslâ görünmüyor, kapalı.,

Bu şekl-i mûhişi mümkünse bir düşün şöyle,

Paşam dedikleri u'cûbe işte aynıyle!

(s. 176)

Günlük yaşam ihtiyaçlarını kazanmaya çalışan ve bu nedenle dilencilik yapan birine karşı yönetimin kolluk kuvvetlerince yapılan muamele karşısında, eşinin ağzından aktardığı bu mısralarla mevcut yönetimi, devlet erkânını eleştirir. Kocasını, Paşa'nın karşısında bile koruması ve Paşa'ya açıkça her şeyi söylemesi, haksızlık karşısında korkmadan ifade etmesi gösteriyor ki "şecaat" değerine sahipler. Âkif, milletine karşı acımasızca davranışı sergileyen devlet reislerini dahi korkusuzca eleştirmiştir. Gelecek neslin de haksızlık karşısında korkmadan karşı gelmeyi bilmesini; şecaat değerine sahip olmasını yeğlemiştir.

Ya sen, zebâni kıyâfetli, gulyabâni paşa,

İlâhi yumru başın bir geleydi sivri taşa!

Yılan bakışlı şebek bir bakın şunun gözüne!

Kazık boyundan utan... Tû! Herif, senin yüzüne!

Sakın mahallede erkek bırakmayın, götürün.

Sayıyla vermediler, öyle, posta posta sürün!

Bakın şu hayduda, durmuş yıkın diyor evimi!

Torunlarım ya herif, aç kalıp dilensin mi?

Mahallemizde de çıt yok ne oldu komşulara?

Susup da kurtulacak sanki hepsi aklısıra.

Ayol, yarın da sizin hânümânınız sönecek...

Ne var sıçan gibi evlerde şimdiden sinecek?

Yazık sizin gibi erkeklerin kıyâfetine...

(s. 178)

Kocası derdest edilmiş götürürlerken kadın, Paşa'nın yüzüne her şeyi söyler. Yapılan haksızlık karşısında susmayan kadın, korkusuzca karşı gelmektedir. Âkif, bu mısralarda görüldüğü gibi haksızlık karşısında susmayan, korkusuz bir nesil istemektedir. Bunun için de milletin şecaat değerine sahip olması gerekmektedir.

Ne zaman câmi'e girdin? Hani tek bir hayrın?

Bir kızılbaşla senin var mıdır ayrın, gayrın!

Ağzı meyhâneye rahmet okuturken, hele bak,

Bana gelmiş de şerîatçı kesilmiş... Avanak!

Hangi bir seyyie yok defter-i a'mâlinde?

Seni dünyâda gören var mı ayık halinde?

Müslümanlık'ta şerîat bunu emretmiş imiş:

Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sâde bir iş!

Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:

"Bir talâk oldu mu dünyâda semâlar titrer!"

İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?

Vâkâ ba'zen olur, dörde kadar evlenilir...

Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kerre düşün!

Tek kadın çok sana emsâl olan erkekler için.

(s. 254)

Mehmet Âkif, "Köse İmam"da karısını sebepsiz ve gereksiz yere boşamaya kalkan adamı anlatır. Bu adama verdiği cevapla da boşanmanın kötülüğünü ifade ederek Peygamber'in "Bir talâk oldu mu dünyâda semâlar titrer!" sözünü nakleder. O adamın yaptığının haksızlık olduğunu sert ifadelerle dile getiren şair, en ufak haksızlığa dahi

tahammül edemez. Bu yönüyle Âkif, şecaat sahibi bir şair olarak, milletinin böyle bir değerle yaşaması gerektiğini anlatmıştır.

Hakkı son sadme-i kahrıyle bitirsin isyan;

Edebin şimdiki ma'nâsına densin "hezeyan";

Kalmasın, hâsılı, altüst olarak hissiyyât,

*Ne yüreklerde **şehâmet**, ne **şehâmette** hayât;*

Yine kürsî-i mehîbinde Süleymâniyye,

Kalacak doğruluğun yerdeki tek yurdu diye.

(s. 312)

Âkif, son demleri yaşatmış âdeta. Artık yeryüzünde isyan hükümferma sürse de edep ve hayâsızlık diz boyu olsa da, yiğit de yiğitlik de artık dünyada kalmasa da, doğruluğun tek yurdu olan Süleymaniye dimdik ayakta duracaktır, der. Sözüünü hiçbir zaman esirgemeyen Âkif, yine doğruları haykırmıştır.

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:

Gelmişiz, dünyâya milliyet nedir öğretmişiz!

Kapkaranlıkkken bütün âfâkı insâniyyetin,

Nûr olup fişkirmişiz ta sînesinden zulmetin;

Yarmışız edvâr-ı fetretten kalan yeldaları;

Fikr-i ferdâ doğmadan yağdırmışız ferdâları!

Öyle ferdâlar ki: Kaldırılmış serâpâ âlemi;

Dideler bir câvidânî fecrin olmuş mahremi.

Yirmi beş yıl, yirmi beş bin yıl kadar feyyâz imiş!

Bak ne âni bir tekâmül! Bak ki: Hâlâ mündehiş

Yad-ı fevka'l-ı i'tiyâdından onun tarihler;

Görmemiş benzer o müdhiş seyre, hem görmez beşer.

(s. 416)

Şair, burada milletimizin yüceliğini, eski ihtişamını dile getirerek aslında, şu anda da bu şekilde yaşanabilir olduğunu dile getirmiştir. Bizim geçmişimizin övgüyle bahsedilişini aktarmış ve “bir zamanlar nasıl milletmişiz, gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz” demektedir. Bu millet, geçmişte insanların karanlık zamanlarını aydınlığa kavuşturmuş, o karışık ve karmaşık zamanda, birer çözüm olmuş, hızlı gelişimi karşısında herkesin dikkatini celp etmiştir. Ve tarih bu gelişmeyi olağanüstü olarak nakletmiş ve insanlık tarihinde de böyle bir ilerleme ve ihtişamın görülmediğini nakletmiştir. Âkif, böyle bir gelişmenin günümüzde de olabilir olduğunu nakletmiştir. Geçmişte örneklerini yaşamış bu millet, yine bu kahramanlık ve yiğitliği gösterebileceğini savunmaktadır. Böyle bir yiğitlik ve kahramanlık da insanlık tarihinde görülmemiş bir durumdur. Bunu ancak yine bu millet gösterebilecektir.

Siyâsetin kanı: Servet, hayâtı: Satvettir,

Zebûn-küş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.

Donanma, ordu yürürken muzafferin ileri,

Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!

O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,

Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?

(s. 496)

Bir zamanlar üzengi öptüren ecdadımızı anlatan şair, bugün gelinen durumun nedenini sormaktadır. Bunun sebebini de açıklayan Âkif, yatıp duran, çalışmayan, azim ve gayret göstermeden yaşayan insanların hiçbir şey yapamayacağını açık ve doğru bir şekilde izah etmiştir. Bugün yatarsan, eski ihtişamlı günlere hasret kalır, “*ayaklar altında*” kalmaya da mahkûm olursun, der. Âkif, korkusuzca doğru bildiğini dile getirmekten asla vazgeçmemiştir.

Milletini uyandırmaya çalışan şair, gelecek neslin de bu duygu ve düşüncelerle hareket etmesini ve ilerlemesini hedeflemiştir.

Lisân-ı pâk-i Nebî'den yalanlar uyduruyor;

Sıklımadan da "sevâb işledim" deyip duuyor!

Düşünmedin mi girerken şerîatin kanına?

Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?

Sevâb ümîd ediyor ha! Deyin ki nâmerde:

"Sevâbı sen göreceksin huzûr-i mahşerde!

(s. 512)

Peygamberin sözleriymiş gibi konuşan kişi için oldukça ağır konuşan Âkif, böyle kişilerin bir de mükâfat bekliyor olmasının düşüncesizlik olduğunu ifade eder. Bir insan, Müslüman ise dinin gerekliliklerini yerine getirmekle mükelleftir. Bu mükellefiyetin haricinde yapılanlardan da sevap beklemek yersizdir. Özellikle yalan ve isnatsız bir Peygamber sözü değilken, öyleymiş gibi davranmak ise büyük bir hezeyandır. Onların mahşerde cezalarını ağır bir şekilde ödeyeceklerini ifade etmektedir. Şair, doğruyu her yerde ifade etmekten geri kalmamıştır.

Kolay mı ümmeti idlâl edip sefil etmek?

Kolay mı dîni hurâfât içinde inletmek?

Niçin Kitâb-ı İlâhî'yi pâyimâl ettin?

Niçin şeriâti murdâr elinle kirlettin?

Çıkıp tepinmeye yok muydu, başka bir sâha?

Nedir bu salladığın çifte, Kâ'betullâh'a?

Herif! Şu millet-i ma'sûmeden ne isterdin,

Ki doğru yol diye tuttun, dalâli gösterdin!"

(s. 514)

Dönemin kötü gidişatını en açık şekilde dile getirmiştir. En olmaz işlerin olur hâle getirmenin yanlış olduğunu ifade ederek, masum milletin de ne istedin de doğru yoldan sapıttın, diyerek korkusuzca dönemin yanlış gidişatına karşı koymuştur. Âkif, haksızlığa zerre tahammül edemeyen, gerektiği yerde korkmadan karşı gelen bir şahsiyettir. O, bu değeri, tüm milletine yansıtmak istemiş ve neslin ıslahını da bu değere sahip olmakla olabileceğini anlatmıştır.

Gelin, omuzluyalım... Bir omuzlamaktadır iş.

Cesâretin medenî şekli işte böyle olur;

(s. 516)

Dönemin, milletimizin arasına attığı nifak tohumlarından sıyrılmak için hep birlikte, omuz omuza olmamız gerektiğini ifade eden Âkif, ancak bu şecaat ve kararlılıkla işin üstesinden gelinebileceğini ifade etmektedir. Mehmet Âkif, o zamanda medenî olmanın da gereğinin, bu cesaret ile omuz omuza verip, mefkûresinde olanı fiiliyata dökmek gereklidir, der.

Harem-sarây-ı şeri'at değil dalan dalana.

Nasıl ki her kapının ayrı bir anahtarı var,

Onun da var. Bunu idrâk eder birinci nazar.

Nedir mi? Anlatayım: Sizde olmıyan irfan.

Biraz hayâ edin öyleyse Şaklabanlıktan!

Kilitlidir kapı "ümmî duhât" için, amma

Kıyâm-ı haşre kadar ictihâd eder "ulemâ".

(s. 518)

Dönemin art niyetli insanlarına hitap etmiştir. Milletimizin birlik ve beraberliğine ket vurmaya çalışan düzene hitap eden Âkif, İslâm kapısından girebilmenin yolunu izah etmiştir. O da, irfandır, der. Dönemin mürekkep yalamış, ancak hak ve hakikatten uzaklaşmış, kendi örf ve anelerinden âdeta utanır duruma gelmiş, şairin “*ümmî duhât*” diye adlandırdığı, cahil dahiler için, o hak yolun onlara kilitli olduğunu ifade ederek sebebinin de onlarda olmayan irfan duygusuna bağlamıştır. Doğruları korkmadan ifade eden şair, şecaat değerine dikkatleri çekmiştir.

Kuzum, eşek nalı yapsan: Bir usta çingenenin

Yanında uğraşacaksın, başında mengenenin.

Peki! Liyâkat-i fitrisi âdemin sâde,

Kıfâyet eylemiyorken bu en hasîs işde,

Ya ictimâda nasıl kalkıyor bu sersemler?

O ictimâda ki: Dünyâ kadar ulûm ister!

Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;

Kalır selâmet-i milliyemiz öbür gelişe!

(s. 520)

Mehmet Âkif o dönemde, “cahil âlim” diye de adlandırılan okumuş ulemanın verdiği fetvaların asılsız ve cahilce olduğunu ifade eder. Hatta onlara “*sersemler*” diyerek yaptıkları yanlış yüzlerine vurur. Eğer herkes ehliyeti olmaksızın her işe burnunu sokarsa, milletimizin selâmetinin olmayacağını da dile getirerek korkmadan, gerektiği yerde doğruları haykırarak ifade etmiştir.

*O devrin yâd-ı nûrânûru bî pâyan **şehâmettir**;*

Mefâhir onlanın târîhidir ümmet o ümmettir.

*Ki bir yandan **celâdetler** saçıp dünyâyı titretmiş;*

Öbür yandan da insanlık nedir dünyâya öğretmiş.

(s. 598)

İslâm'ın ilk dönemini örnek veren şair, o dönemde ne kahramanlıkların yaşandığını dile getirerek, Peygambere ümmet olmak isteniyorsa, o zamandakiler gibi yiğitlikler yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yiğitlik ile de tüm dünyaya insanlığın öğretildiğini ifade eden Âkif, milletimizin yeniden yükselmesi, dünyaya insanlığın öğretilmesi için korkmadan haksızlık karşısında durmayı öğütlemiştir. Bu şecaat duygusu ile milletimiz de devletimiz de terakkî edecek, dünya devletleri ve milletleri arasında yerini alacaktır.

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

(s. 658)

Âkif'in gâyesinde tüm insanlığın, başta milletin, selâmeti vardır. Bu uğurda, İslâm sancağı, Türk Milletinin Bayrağı ve kutsal vatanımız için her şeyi göze almıştır. Bunu şiirlerinde de ifade eden Âkif, bu yolun "*Hak yol*" olduğunu ve bu uğurda her şeyi feda ederek, korkmadan ve yılmadan gideceğini de ifade etmiştir. Bu şecaat, milletimizi ve devletimizi kurtaracak, koruyacak ve milleti selâmete ulaştıracak bir değer olarak görülmektedir.

-İzinnâme mi? Hay hay, lâzım...

Evlenen hangisi? Beyler mi, kerîmen mi, paşa?

-Onların vakti değil.

-Kim ya?

-Benim.

-Sen mi? Yaşa!

Tam da vaktin, hani gün geçmeye gelmez, davran!

-Hoca, eğlenme hemen yazmana bak işte paran!

Ay o murdar kâğdın pek mi büyük hâtırı ki,

Beni ürker diye tutmuş sayıyorsun bir... iki?..

Kaç paran varsa büküp katla da indir cebine,

Yazamam nâfile.

-Elbet yazacaksın, sana ne?

-Hiç adam hâline bakmaz mı be? İnsâf azıcık!

-Çok, şükür hâlime... Nem var? Yüzüm ak alnım açık...

İyi bak sen bana bir kerre!

-Hayır, kendin bak;

Bence bir kellen açık, bir de sakal diplerin ak.

Ama sen halt ediyorsun! Sakalımdan sana ne?

-Ne mi? Ondan beleş eğlence mi var seyredene?

Gülüyor kahvede el, çarşıda bakkal, çakkal;

Olma beyhûde, ağızlarındaki bir parmak bal;

Çatlasan sofracı Rumdan kan olmaz adama.

(s. 700-702)

Âkif, Köse İmam'a, hiç korkmadan, belli bir yaşa gelmiş, 65 yaşında, Paşa'ya karşı doğruları söyletmiştir. Ve açık seçik her şeyi, korkmadan dosdoğru bir dille ifade etmiştir.

Zulmü alkışlıyamam, zâlimi aslâ sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem...

Biri ecdâdıma saldırdı mı, hattâ, boğarım...

- Boğamazsın ki!

- Hiç olmazsa yanımdan koğarım.

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;

Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.

Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?

Kesilir, belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,

Onu dindirnek için kamçı yerim, çifte yerim.

Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.

Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım.

Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...

İrticâın şu sizin lehçede ma'nâsı bu mu?

(s. 768)

Tarihî geçmişe aşırı derecede saygı ve sevgi duyan Mehmet Âkif, bu uğurda taviz vermeyeceğini kendi idealindeki hedeflediği kahraman neslin öncüsü olduğunu düşündüğü Asım'ın dilinden ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemini yaşayan Mehmet Âkif, haksızlığın sıkça yapıldığı ve güçlü olanın zayıfı kolayca ezibildiği bu dönemde, haksızlığa karşı durmayı bu vatana bir borç bilmiştir. O, her zaman zalimin karşısında, mazlumun yanında olmayı bir görev bilmiştir. Yeni nesil de ancak bu değerlerle yetişecek ve beklenen gençlik olma payesine, "Asım'ın Nesli"ne mazhar olacaktır.

Belki kırk elli köpek havlayarak neredense...

- Ama hiç saklama: Korkup da oturdun mu Köse?

- Köse dünyâda senin söylediğin haltı yemez;

Parçalar, belki, fakat üstüme itler siyemez.

(s. 782)

Mehmet Âkif, bu mısralarda Köse İmam'ın korkusuz olduğunu ifade etmektedir. Belki parçalanır ancak rezil olacak konuma düşmez, der. Köse İmam ismiyle Âkif, beklediği, hayalini kurduğu “Asım'ın Nesli”nin niteliğini ifade etmiştir.

Ne güzel söyledin, oğlum, Hoca sultandı evet.

Yoktu dünyâda esîr olduğu hiçbir kuvvet.

(s. 802)

Âkif, Mandal Hoca'yı âdeta birilerine örnek gösterir. Hoca'nın sultanlığına delil olarak Köse İmam'ın zikrettiği olay da oldukça dikkat çekicidir. Hoca kışın ortasında Trabzon'a sürülmüştür. O sırada Erzurum'a sürülmüş olan Köse İmam ile Trabzon rıhtımında karşılaşır. Bu mısralarda Mandal Hoca'nın dünyada kimseye boyun eğmediği ifade edilerek onun şecaati dile getirilmiş, Asım'a da örnek teşkil etmesi önüyle de önemlidir.

Çoktan beridir vardı benim bir derdim:

Gideyim, zâlimi ikâz edeyim, isterdim.

O, bizim câmi uzaktır, gelemez, mâni' ne?

Giderim ben, diyerek, vardım onun câmi'ine.

Kafes ardında hanımlar gibi saklıydı Hamid,

Koca Şevketli! Hakikat bunu etmezdim ümid.

Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız;

O silâhşöhrler; o al fesli herifler sayısız.

Neye mâl olmada seyret, herifin bir namazı:

Sâde altmış bin adam kaldı namazsız en azı!

Hele tebzîri aşan masrafı, dersin, sonra.

Gördüğüm maskaralık gitti de artık zoruma,

Dedim ki: "Bunca zamandır nedir bu gizlenmek?"

Biraz da meydana çıksan da hisbihâl etsek.

Adam mı, cin mi nesin? Yok ne bir gören, ne eden;

Ya Çünkü, saklanıyorsun bucak bucak bizden.

Değil mi saklanıyorsun, demek ki: Korkudasın;

Ya Çünkü, korkan adamlar gerek ki saklansın.

Değil mi korkudasın var kabâhatin mutlak!.. "

(s. 804)

Trabzon'a sürgün olan Hoca, oranın valisi olan Kadri Bey'e, oraya geliş sebebini söyler. Nedeni ise, dönemin Padişahı Abdülhamit'e olan söylemleridir. Dönemin Padişahına hiç korkmadan doğru bildiklerini ifade ederek onun yaptığı yanlışlıkları da yüzüne vuracak kadar yiğittir. Âkif, gelecek nesle mesaj verdiği gibi, haksızlık karşısında gösterilen cesaret ve korkusuzluğun da önemli bir değer olduğunu öğretmektedir.

Zübbe vâliye çatan hangi müderrisse, ona,

Sorarım ben ki: Açık gördüğü bir hak yoluna,

Kellesinden geçecek molla yetiştirmiş mi?

Oturup sâdece, mektepleri tenkîd iş mi?

Kuru lâftan ne çıkar? Tıngır elek, tıngır saç...

Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!

Bu da muhtâc, o da yıllarca mugaddî yemeğe.

"Neye boynun bu kadar eğri değmişler, deveye,

A kuzum, hangi yerim doğru, demiş. " Söz de budur.

(s. 808)

Âkif, yine dönemin okulları hakkında yerden yere vuran sözler sarf eden medrese hocalarını da eleştirir. Bu eleştirisi de haksızlık karşısında canını feda edebilecek bir talebesi olup olmadığı yönündedir. Evet, ona göre mektep kadar medreselerde de eksiklikler çoktur. Âkif, İslâm'a bağlı olan birisi olsa da bu bağlılık körü körüne değildir. Bu bilinçli oluşu, hak ve hakikati her yerde korkusuzca haykırışı, onu Millî bir şair yapmakla birlikte, bağımsızlığımızın kazanılması ve temadisi için gerekli olan değerlere de haiz olması, gelecek nesle güzel bir örnek teşkil etmiştir.

Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,

Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyare.

Top tüfekten daha sık gülle yağın mermiler..

Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler!

Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;

Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat imân?

Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?

Çünkü, o te'sîs-i İlahî o metîn istihkâm.

(s. 828)

Boğaz Harbi'ni anlatan Âkif, mühimmat ve kullanılan uçak bazında daha üstün olan düşman askerleri karşısında cesur ve imanlı askerlerimizin, o iman dolu göğüslerini siper ettiğini anlatmaktadır. Onu hiçbir kuvvetin bertaraf edemeyeceğini anlatan Âkif, bunu kahraman milletimizin Allah'a olan iman kuvvetine bağlamıştır. Bu kuvvetten dolayı kahraman ordumuzun bütün tehditlere karşı geleceğini söyler. Çünkü gerçek güç ve kuvvetin cesaret ve iman kuvvetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Ne büyüün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...

Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?

"Gömelim gel seni târîhe" desem, sığmazsın.

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...

Seni ancak ebediyetler eder istîâb.

(s. 828)

Kurtuluş Savaşı'nda kahramanlık ve büyük fedakârlık gösteren aziz milletimizi, yaklaşık on beş asır önce yaşamış, "her biri birer yıldız hükmünde" olan, hepsi Cennet'le müjdelenen Bedir ashâbı ile eşdeğer görmektedir. Aziz ordumuzun gösterdiği şecaat ve kararlılık sayesinde, milletimiz yeniden tüm dünyada şehbal açacaktır. Âkif, bu his ve duygularla gelecek nesle de nasıl olması ve hangi duygu düşünce etrafında hâlelenmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Ramazan ayında vapur beklerken zıdır ve edepsiz biri sigara üfleme ve edepsizce söylemleri üzerine kavgâ çıkar:

Saat on bir sularındaydı... Vapur beklerken,

Yolcular Bafra'yı tellendirivermez mi sana?

Kaçıver, belli ki çingâr çıkacak durmasana!

Hayır oğlum, nasıl olduysa, apıştım kaldım.

*Çocuğun tavrı değişmişti. Dedim: "Bak, Âsım,
Dalaşırsan bu heriflerle üzersin babanı. "
İçlerinden biri, hem şüphesiz, en kaltabanı,
Üç nefes püfleyerek burnuma: "Sen söyle, Hoca!
Niye bağlanmalı hayvan gibi hâlâ oruca?"
Deyivermez mi, tabî'î senin oğlan tokadı,
Herifin yırtılacak ağızına kalkıp yamadı.
Gâlibâ pek canı yokmuş ki yuvarlandı leşi...*

(s. 832)

Burada Âkif, dinî vecibelere olan bağlılık ve saygıyı dile getirip yapılan hakaret ve saygısızlık karşısında sessiz durmayan Âsım'ı anlatmıştır. Âsım, gelenek ve dine bağlı, gözü pek ve cesur olan biri olarak, Âkif'in idealindeki "Asım'ın Nesli'nin prototipidir. İşte böyle bir Asım'ın Nesli ile ancak bu millet düzelecek ve terakkî edecektir.

*O nasıl cehd idi kurtulmak için anlamalı:
Silkinip attı belinden asılan dört çuvalı!
Dedim: Artık sizi haklar bu zıpır şimdi durun,
Ne ağız kaldı yiğitlerde, hakikat, ne burun;
Kime indiyse, nüzûl inmişe benzetti onu!
Bu sevimsiz şakanın hayli firaklıydı sonu:
Hani, selhhâne civârında durup seyre bakan,
Karabaşlar görüliir.Yüzleri kan, gözleri kan;*

Bu çomarlar da o vaz'iyete gelmişlerdi.

Hepsinin hakkını Allah için oğlan verdi!

(s. 834)

Ramazan ayında edepsizlikleri karşısında Asım'ın onlara attığı dayak ve Asım'ın kahramanlığı dile getirilmiştir. Âkif'in de hayalindeki gençlik Asım'ın şahsında tecelli etmeye başlamış ve gelecek nesle de sirayet etmesini arzulamıştır.

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;

O benimdir, o benim milletimindir ancak.

...

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Kükremiş sel gibiyim: Bendimi çiğner, aşarım;

Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım...

(s. 1040)

İstiklâl Marşı'mızın bu iki kıtasında Âkif, korkmamak gerektiğinden, en son kişi kalana dek o şanlı Bayrağımızın dalgalanacağını ifade etmektedir. Nitekim ezelden beri hür yaşamış olan milletimiz, yine bu alışkanlığını koruyacak ve buna kimsenin de engel olamayacağını dile getirmiştir. Bu düşüncelere sahip kahraman, şecaat değerine sahip milletimizin, gelecek neslin de bu değeri koruyup, devam ettirmesi halinde kimse karşısında duramayacağını anlatmaktadır.

Yurdunu Allah'a bırak çık yola;

“Cenge!” deyip çık ki vatan kurtula...

Böyle müyesser mi gazâ her kula

Haydi, levent asker, uğurlar ola!

...

“Yerleri yırtan sel olup taşmalı,

Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı!

Sendeki coşkunluğa el şaşmalı,

Haydi git evlâdım, uğurlar ola!”

...

Ey vatanın şanlı gazâ mevkibi

Saldırınız düşmana arslan gibi.

İşte Huda yâveriniz, hem Nebî.

Haydi gidin, haydi, uğurlar ola!

(s. 1064-1066)

Bu necip milletin, öyle kötü günler yaşadı ki bu necip millet, o kötü günlerden dersler alması gerektiğini ifade etmiştir. O dönemdeki düşüncelerin ne olduğunu ifade ederek milletimizin kahramanlıklarından bahsedilmiştir. Önünde hiçbir engel tanımayan milletimizin vatan, din ve milleti için göze aldığı zorluklar ve sonunda bu kahramanlık ve yiğitliğin sonucu olarak muvaffakiyet dile getirilmiştir. Haksızlık karşısında haktan yana olmak ve korkusuzca, her yerde doğruyu haykırma sureti ile devlet ve milletimiz yükselecek ve asıl olması gereken yerde olacaktır.

Sonuç olarak yiğitlik ve kahramanlık şairi olarak da bilinen Mehmet Âkif, idealindeki nesli Asım’ın şahsında sunmuştur. Adaletsizlik ve haksızlık karşısındaki duruşu, dinî ve milli duygulara olan hassasiyeti onun şecaat değerini tetiklemiştir. Bu değere vâkıf olan millet de

şüphesiz hem birliklerini koruyacak hem de mukaddesatına sahip çıkarak manevî yaşamlarını sürdüreceklendir. Bu şecaat değeri ile vatanına sahip çıktığı gibi, haksızlık karşısında ezilen güçsüz de hak sahibi olacak ve böylece eşitlik sağlanmış olacaktır. Milletimiz ezelden beridir hür olarak yaşamış olduğu ve hiçbir zaman, hiç kimsenin boyunduruğu altına girmemiş olan milletimiz, bugün de “Asım’ın Nesli”ne sahip olmak için çalışıp çabalayan ve kahramanlıklarıyla bilinen şecaat sahibi bir millet olarak yaşayacak ve gelecekte öyle anılacaktır.

ŞÜKÜR

Diyordu ağlayarak: - Görme, Âkif'im, çocuğu!

Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri,

Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.

Şükür, bugün azıcık farklıdır, diyorduk dün..

O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün!

(s. 114)

Şairin dört yaşında ölen yeğeni için yazdığı “*Selmâ*” şiiri oldukça dokunaklıdır. Bir aile faciası olarak değerlendirebileceğimiz bu şiirde Âkif, yorucu bir iş gününden sonra biraz dinlenirken, annesinin kendisini çağırdığı haberini alır ve eve koşar. Selma’nın bir önceki günde çok küçük bir toparlanması karşısında bile şükreden annesi, bugün pekiyi olmadığını söyleyerek kızının iyileşmesi için değişik doktorlara da gösterdiğini ifade eder. Ancak, bugün pekiyi olmadığını ifade eder. İnsanların sevdikleri ile ilgili olumlu küçük bir kıpırdanma, küçük bir hareket bile şükreden olmayı gerektirmektedir.

Şükür, kişinin şükrettiği durumun daha iyi, daha güzel olmasına kapı aralayan bir değerdir. Âkif, bunu iyi bilen bir şair olarak, hayatında ve şiirlerinde bunu nakşetmiş ve şükreden bir insan ve kul olarak gelecek nesilde de bu değeri görmek istemiştir.

TEFEKKÜR

Bakarsın her taraf zulmet, fakat bir zulmet-i rûşen!

Semâ bîdâr, her yıldız Cemâlu'llâh'a bir revzen.

(s. 200)

Seher vaktinde okunan ezan için Âkif, karanlık bir zaman diliminde hoş bir seda ile âdeta karanlığı parçalayarak aydınlığa kavuşturmasından bahsetmektedir. Daha sonra da gökyüzünün aydınlandığını ve yıldızların sanki Allah'ın cemaline açılan bir pencere gibi olduğunu aktarmaktadır. Âkif'in böyle bir tefekkürle ezana ve dinî ritüellere olan itina ve hassasiyetini anlamaktayız.

Sefîne pâre ki sırtında mevc-i bî-hissin,

Yüzer... Önünde ademden nişâne bir engin,

Çeker durur onu sâhil-cüdâ açıklarına;

Bakar mı bir taşın üstünde durmuş ağılyana?

Cenâze dût-i cemâatte çalkalandıkça,

O tahta pâreye benzerdi, düşmüş emvâca.

Nasıl duyar ki uzaklarda inleyen kadını?

Nasıl görür ki yefîmin huruş eden yaşını?

Bu hây ü hây-i kıyâmet-nümûn içinde söner,

Samîm-i hilkatî sûzân eden enîn-i beşer.

(s. 272)

Bu mısralarda Âkif, ebediyete intikal etmiş olan birinin durumunu gözler önünde canlandırmıştır. O kişinin toprağa defnedilmeden önceki hâlini düşündürmüştür. İnsan böyle bir tefekkür sahibi olursa birçok hata ve yanlıştan geri duracaktır. Çünkü insan, kıyameti

andıran iniltileri duydukça daha çok kendine dikkat edecek ve vazifelerini yaparak yapmaması gerekenlerden de uzak duracaktır. Şair, beklediği neslin bunlara dikkat etmesi gerektiğini anlatmıştır.

Babam, kardeşlerim, evlâdım, annem... Belki bunlardan

Muazzez bildiğim kıymetli birçok yâr-ı can el'ân

Bu taştan atfeder zanneylerim dünyâyâ son im'ân...

Benim rûhum bu heykelden duyar hâmûş bin efgân!

Serîr-i saltanatlar devrilir, alt üst olur dünyâ;

Müşeyyed bürc ü bârûlar düşer bir bir, bu taş hâlâ,

Zamânın dest-i tahrîbiyle, durmuş, eyler istihzâ;

Bütûn mevcûda hâkim bir adem timsâlidir gûyâ.

(s. 276)

Âhiret Yolu adlı şiirinde Mehmet Âkif, geride bıraktığı anne, baba, kardeş ve daha birçok dostlarının artık faydalarının olmadığı anda, o ebedî hânenin kapısından ilk girişte, geride kalmışların bir faydası olamayacağını; sadece onların feryat ve figanlarını duyduğunu ifade eder. O gün artık tüm saltanat bitmiş, taş taş üstünde durmaz hâle gelmiştir. Sanki sadece o kabir taşı kalmıştır. Âkif, ölmeden önce milletine bunları düşündürerek asıl vazifesini hatırlatmak istemiştir. Zira insanı başıboş yaratılmış bir varlık olarak görmeyen Âkif, bunu gelecek nesle de düşündürmeyi görev bilmiştir.

Artık ey sevgili kâri', gel otur orta yere

Cebhe dîvârına bak camlara bak, minbere bak;

Sonra mihrâb ile mahfillere, kürsîlere bak.

İşte her cebhede, her yerde demâdem gönünen,

Lâkin esrâra bürünmüş gibi mübhem görünen,

*Seni bitâb-ı telâkkî bırakan âyâtın,
Kalarak mülhem-i âvâresi hissiyyâtın,
Dalgalansın da denizlergibi kalbinde celâl;
Görmesin dîdelerin reng-i sivâ, reng-i zilâl!
Vecde gel; vahdete dal, âlem-i kesretten uzak...
Yalnız Sâni'i gör; san'atı, masnû'u bırak!
Ben de bir yer bularak şöylece tenhâ dalayım,
Varlığımdan geçeyim, mahv-ı temâşâ kalayım.*

(s. 316)

Camiinin içerisinde iken oraları tasvir eden Âkif, bu tasvirleri ile insanları düşünmeye sevk ederek, yalnız Yüce Yaratıcı'yı bulup ona göre yapılması gerekenlerin yapılması hususuna dikkatleri çekmektedir. Birlik, beraberlik ve dirliğimizin tehdit altında olduğu bu dönemlerin en az zarar ile atlatılması ve daha da güçlü bir devlet olabilmek için okuyucusunu tefekküre daldıran Âkif, bunu ancak "Asım'ın Nesli"nin gerçekleştirebileceğini düşünmektedir.

*Cûşa geldikçe fakat aynı terâneyle cihan,
Görür oldum dönen işler Yedu'llâh'ı nihan.
Bu ne şâhın işi, yâ Rab, ne sipâhın kârı...
Bu senin kudretinin havsala-çâk esrârı!*

(s. 346)

Âkif, bu mısralarda içinde bulunulan nifak ortamına rağmen, kâinatta Allah'ın varlığını aynen işaret etmesi karşısında derin bir tefekküre dalmaktadır. Bu işleri ne şahlar, ne ordular yapabilmektedir, diyerek bu, ancak Allah'ın kudreti iledir, der.

*Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını,
Sonra hâlik tanıyan bir sürü vahşî yığını;
Nasıl olmuş da, otuz yılda bin senelik
Bir terakkî ile dünyâya kesilmiş mâlik?
Nasıl olmuş da o fâzıl medeniyyet, o kemâl,
Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhâl?
Nasıl olmuş da zuhûr eyliyebilmiş Sıddîk!
Nereden gelmiş, o Haydar'daki irfân-ı amîk?
Önce dehşetli zıdırken, nasıl olmuş da, Ömer,
Sonra bir adle sarılmış ki: Değil kâr-ı beşer?
Hâil olsaydı terakkîye eğer çer'i-i mübîn,
Devr-i mes'ud-i kudûmuyla giren asr-ı güzîn,
En büyük bir medeniyyetle mi eylerdi zuhûr?
Mündemic olmasa rûhunda onun nâ-mahsûr
Bir tekâmül, o kadar hârika nerden doğacak?*

(s. 374)

Bu mısralarda Âkif, asr-ı saadete gitmektedir. O dönemdeki insanların cahiliye dönemini yaşadığı zamanda bir Ebubekir'in, bir Ömer'in, bir Ali'nin nasıl olmuş da yetişmiştir, diye düşüncelere kapı aralamaktadır. Özellikle böyle, insanlığın iflas ettiği bir dönemde, İslâm'ın dünyanın dört bir yanında şehbâl açmasına sebep olan neydi? Şair, İslâm kanunlarının ilerlemeye engel olmadığını da ifade etmektedir. Milletimizin geri kalmasının nedeni din değildir, aksine din-i İslâm'ı yaşayamamaktır. İslâm, çalışmayı emrettiğinden

terakkîyi destekleyen niteliktedir. Bunu şiiirlerinde dile getiren Âkif, neslin ıslahı ve milletin terakkîsi için bunları düşünmesini sağlamış ve doğruya sevk etmeye çalışmıştır.

İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;

Meşîyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil âdem!

Fakat, hâlâ vücûd isbât eder, kendince, hey sersem!

Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;

Yann toprak kesilmiş varlığından fışkırır mâtem!

İlâhî, "Mâlike'l-mülk'üm" diyorsun... Doğru, âmennâ.

Hakîkî bir tasarruf var mıdır insân için? Aslâ!

Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istîlâ;

Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî pervâ;

Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.

İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen;

Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!

Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!

Nasıl tâ Arş'a yükselmez ki me'yûsâne bin şîven?

Ne yerler dinliyor yâ Rab, ne gökler, rûhum inlerken!

(s. 384)

Allah'a inkıyat ve tefekkür içeren bu dizeler, her şeyin Allah'ın emri altında olduğunu dile getirmektedir. İnsanın ise çok nankör olduğunu dile getirmektedir. Varlığının sebebi, Yüce Yaratıcı'nın varlığı olduğunu unutan kişiye "sersem" diyen Âkif, aziz milletimizin içinde bulunduğu ortamı da O'na şikâyet etmektedir. Çünkü her şey O'nun izni ile olurken

milletler, devletler O'nun izni ile batıp; O'nun izni ile şahlanıyorken, milletimizin ve vatanımızın durumu için dua etmektedir. Aynı zamanda bir iç yakarış olarak karşımıza çıkan bu dizeler, derin bir tefekküre de sevk etmektedir. Âkif'e göre Allah'ın yolunda ilerleyen bir millet ziyana uğramayacaktır, sonunda mutlak güzelliklere ulaşacaktır. Bunları en veciz ifadelerle milletimize anlatan şair, aynı zamanda tefekküre de sevk etmektedir.

Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar;

Ferde raci' sadmeden efrad olurmuş lerzedar.

*Biz, neyiz? Seyreyle artık; bir de **fıkr** et, neymişiz?*

Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!

(s. 418)

“Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz” mısraları ile başlayan şirinin bu dizelerinde Âkif, o eski, ihtişamlı günlerindeki milletin durumunu anlatırken bir kişiye bile yapılan haksızlığı hazmedemez. Bir kişiye vurulan tokadın sanki tüm millete atılmış gibi hissedildiğini söyler. Bizim aslımızın ne olduğunu düşünmemizi isteyen Âkif, tebliğ edicilerin azaldığı bir ortamda topluma baktığında, bu düşünüşün şahsiyet aşınması ile derin alâkasını görür. Bunların düşünülerek nerde hata yapıldı ise geri dönülmesi ve gâyesi için imanlı, çalışkan, azimli ve tefekkür sahibi birer fert olunması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ki hilkatın ne kadar şekli varsa: Ulvîsi,

Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,

Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,

Kemâl-i şevk ile mahkûmu aynı kânûnun...

Bütûn şu'ûn-i avâlim tecelliyâtı onun.

Nedir ki etmededir fitratın bu kânûnu,

Fezâyı, gökleri, deryâyı, deştı, hâmûnu,

- Adımlarında zekâdan serî' olup hattâ -

Esîri kaplıyacak fûshatiyle istîlâ?

(s. 466)

Allah'a olan kurbiyyetini, O'nun yarattıklarını anlatarak da gösteren Mehmet Âkif, birçok varlığa değinerek her birinin mükemmel bir nizam ve intizam içerisinde hareket ettiğini ifade etmektedir. Kâinatta olan güzelliklere ve düzene dikkatleri çeken Âkif, ayrıca ecdadına olan hayranlığı, onların sahip oldukları değerlerle olduğunu ve bu değerlerin de gelecek nesle intikal etmesini istemektedir. Bunların düşünülmesini sağlayan şair, tefekkür değerini de hatırlatmaktadır.

Ne ittîrâd-ı müebbed! Ne muntazam hareket!

Ya ellerindeki bernâmec, etseniz dikkat.

Bir incelikle mesâîyi mûnkasimdir ki:

Ne inceliktir o, kâbil değildir idrâki.

(s. 472)

Tüm kâinatın yaratılışındaki ahenk ve düzeni anlatan Âkif, bu düzenin hayranlarının başında gelmektedir. Bu ahenk ve düzenin sonsuz bir çalışma gerektirdiğini ve müthiş bir incelik ve sanat gerektiğini ifade ederek bunu yaratılmış bir varlık olan insanın anlaması imkânsız bir durumdur, diyerek insanları tefekküre daldırmıştır.

Bilir misin, ne kadar hiç imişsin ey idrâk!

Bu ukdeler edecek miydi böyle sîneni çâk?

Ya sen, ne âciz imişsin zavallı akl-ı beşer!

Mücâheden çıkacak mıydı bi'n-netice heder?

Evet, avâlimi, hiç şüphe yok ki, bir kânun

İdâre etmede... Lâkin nedir meâli onun?

(s. 476)

Âkif, insanın “idrak etmesinin” ne kadar boş olduğunu ifade eder. Zira sebepler olmasaydı “idrak”i de anlayamazdık. Allah, insanın “idrak”i anlayabilmesi için sebepleri yaratmıştır. Ayrıca insanın ne kadar aciz olduğunu da ifade eden şair, insan aklının çok aciz ve zayıf olduğunu ifade eder. Âkif sorularla okuyucuyu düşünmeye sevk eder.

Diyorlar, hep senin şemsinden ayrılmış, bu ecrâmı...

İlâhî, onların bir ân için olmazsa ârâmı;

Nasıl dursun, benim bîçâre gölgem, senden ayrılmış?

Güneşlerden değil, yâ Rab, senin sînenden ayrılmış!

(s. 948)

Şairin gönlü Rabbi’nden ayrı kaldığı için büyük acı duyar. Bir bakıma Allah’tan başka her şeyden ilgi ve alakasını keser, yani dünyadan uzaklaşma hâlini yaşar. Bunu bir iç düşünme sesi olarak aktaran Âkif, tefekkür yanının ağır bastığını görmekteyiz.

Sonuç olarak “tefekkür” değerini birçok şiirinde ele almış olan Âkif, bu değer ile gelecek neslin, dolayısıyla milletimizin ve vatanımızın kurtulacağını anlatmak istemiştir. Çünkü asr-ı saadetten günümüze kadar ve yakın tarihimiz olan Osmanlı İmparatorluğu döneminin o ihtişamlı zamanlarını fikrederek, o günler madem bir kez yaşanmıştı, bir kez daha yaşanabilir olduğunu/olacağını düşündürmek istemiş ve bu düşünce ile insanlığın kalkınacağını, terakkî edeceğini ifade etmiştir. İnsanlar düşünmeden yaptıklarından daha sonra çoğu kez pişman olmuşlardır. Ama biraz düşünme sonrasında olumsuz sonuç elde edilse de yaptıklarından az pişmanlık duydukları bir gerçektir. Dolayısıyla Milli Şairimize göre, Asım’ın Nesli’nin yaşaması, milletimizin uyanması ve eski ihtişamlı dönemleri düşünerek ve hasretini çekerek “tefekkür” ederek hedeflerini, gâyesini, mefkûresini belirlemelidir.

TEVÂZU

Mehmet Âkif, daha en başta şiirlerini yazmadaki amacını tevâzu içinde şöyle ifade eder:

Şi'r için "göz yaşı" derler; onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!

Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;

Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!

Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;

Oku, zirâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.

(s. 24)

Âkif, Safahat'ın önsözü niteliğinde ifade ettiği şiirde görüleceği üzere yaşayışı ile sözleri arasındaki uyum aşikârdır. Mehmet Âkif, bu dizelerde anlaşıldığı üzere gerçekleri, samimiyetle ifade eden, söylemi ile yaşam tarzı haline getiren bir tevâzu sahibidir.

İlerde bir masa gördüm, dedim ki arkadaşâ:

-Biraz siperde otursak... Geçer miyiz o başâ?

-Neden?

-Görölmeyi sevmem de...

-Pek güzel, gidelim,

Benim de vahdete kesretten az değil meylim.

(s. 626)

Burada şair, arkadaşâ ile birlikte gittiği yerde, kalabalık içinde durmayı sevmeyen biri olarak, kalabalıklarda durup ön plana çıkmaktansa; tevâzu sahibi olarak, daha تنها yerlerde

oturmaya tercih etmesi, onun tevâzu sahibi olduğunun bir göstergesidir. Bunu şiirinde de “tevazu”yu işleyerek neyin doğru olduğunu milletimize, özellikle de yeni nesle, anlatmaktadır.

Silkiyor dut gibi bîcâreyi sağdan, soldan.

Ne o? Çapraz mı? Hemen gir ki senindir meydan.

Ay! Herif stırılıyor, hem ne kolaylıkla, bakın!

Aman Asım, bu güreş olmasın uydurma sakın?

Hele anlat şu işin neyse hakîkî rengi?

"Yenemezmiş onu: Bir kerre değilmiş dengi,

Bir de bîcâre adam pek mute'azzım şeymiş,

Kahrolurmuş kederinden tutarak yenseymiş,

Sonra, lâyük mü imiş yerlere sermek şimdi,

Böyle düşmanla bütün gün dövüşen bir yiğidi?"

(s. 840)

Asım, şahsiyetlidir, âlicenaptır, fazilet sahibi ve mütevazıdır. Asım, çok kuvvetli, “savleti hiç kuvvet tanımaz” olmasına rağmen vücutça kendinden çok iri, cephe arkadaşıyla güreşir ve yenebilecekken onu yenmez. Bu durumu aktaran Âkif, işte “Asım’ın Nesli” olacak gençliğin de bu tevâzuya sahip olacak gençlerden olacağını anlatmaktadır.

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.

Gür hisli, gür îmanlı beyinler, coşar ancak,

Ben zâten uzun boylu düşünmekten uzaktım!

(s. 874)

Âkif'in imanî problemlerinin olduğunu hiç kimse söylemez de düşünemez de. O, bu mısralarda, hayatı boyunca canla başla milletinin terakkîsinin din ile olabileceğini haykıran şair olarak, kendisinin o gür sesinin maalesef herkeste mâkes bulmadığını ifade ederken aslında, mütevazılık da yapmaktadır. O hayatı boyunca milletinin selâmeti için çalışmış bir şairdir. Bu dizeler de gösteriyor ki o, tevâzu ehli bir şairdir. Âkif, gelecek nesle de “tevâzu” değerini aşlamaya çalışmıştır.

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,

Günler şu heyûlâyı da er, geç, silecektir.

Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma,

Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?

(s. 964)

Değil tüm Türkiye'nin, tüm dünyanın tanıdığı, adını herkesin bildiği Millî şairimiz “sessiz yaşadım” derken, tevâzu göstermektedir. Zira o, İslâm sancağı altında, bu aziz topraklarımızda Türk kültürü ile Batı'nın fen ve ilmi ile kâinat var oldukça hür ve bağımsız yaşamayı gâye edinmiş; doğruyu, hak ve hakikati tüm insanlara ulaştırmayı maksat edinmiş büyük mefkûre insanıdır. Onun “kim beni, nerden bilecektir?” derken kendisine de biraz da haksızlık yapmıştır. Onun bu mütevazılığı ilelebet akıllardan çıkmayacaktır.

Sonuç olarak tevâzu, eşref-i mahlûk olarak yaratılmış insanlarda, aslında, olması gereken bir değerdir. Çünkü insan tevazu ve mahviyet ölçüsünde değerlidir. Bunun tersi olan kibir, kendini beğenme, insanı aşağı seviyelere gark eder. Ondaki bu tevâzu değeri ile gelecek nesle örnek teşkil ettiği gibi, ideal neslin de “Asım'ın Nesli”ne ulaşması için bu değeri taşıması gerekmektedir.

TEVEKKÛL

Müstakbeli almayıp hayâle!

Gel biz dalalım bu hasbihâle!

Edvâr-ı hayât perde perde...

Allâh bilir ne var ilerde.

(s. 112)

Âkif, Allah'a tevekkül etmiş bir kişi edasıyla, yarını ve geleceği düşünmeden şu anda gel hasbihâl edelim, der. Hayat değişik merhalelerden oluşmaktadır, öyleyse âdeta, “Rabbim görelim, neyler; neylerse güzel eyler”, diyerek O'na olan teslimiyet, tevekkül ve güven anlaşılmaktadır.

Bırak ki anlasalar var mı çâre hiç? Ne gezer!

Hekim ilâçları, oğlum, bütün tesellîdir.

İlâç yiyip iyi olmak, o bir tecellîdir.

(s. 116)

Allah dünyada sebepleri yaratmıştır, her şey sebepler dahilinde cereyan etmektedir. Dolayısıyla şiirde belirtildiği üzere bir hastalık bile ilaç vesilesi ile bertaraf edilir. Âkif bunun bir vesile olması hasebiyle der ki: Bunlar “*bütün tesellîdir*”, asıl olan Allah'ın neyi takdir etti ise odur. Buradaki tevekkül yolu, önce hastalığın çaresine vesile olacak ilacı almaktır; gerisi Allah'a kalmış takdirdir. Âkif'in şiirleri ideal nesil için örnek teşkil ettiği gibi, yaşantısıyla da örnek bir şahsiyet olmuştur.

Dedim: Nedir bu senin yaptığın, düşünsene bir.

Bırak şu hastayı artık biraz da kendisine.

Ne çâre, hükm-i kader âkıbet zuhûra gelir,

Cenâze şekline girmekte böyle fâide ne?

(s. 118)

Âkif, “Selma” adlı şiirinde çok hasta olan Selma'ya karşı olan ilgi ve hatta ilgiden de öte bir alaka karşısında, Âkif, hastanın rahat bırakılmasını, takdir-i İlahî ne ise onun olacağını

büyük bir tevekkül ile ortaya koymaktadır. Olacak olayların, cereyan etmeden önce elden geldiğince tedbirin alınması gereklidir. Daha sonra ise Allah'ın bileceği işler. Önemli olan elden geleni yapmaktır. Zira Allah'ın murat ettiği olacaktır.

Senin, dem geçmiyor, yâdınla lebrîz olmadan eb'âd!

Ne müdhiş saltanat yâ Rab, nasıl âsûde istibdâd!

O istibdâda hürmettir ezanlar, subhalar, evrâd...

Hayır, sen rûh-i rahmetsin, bu sesler senden ister dâd,

Verir miydin, eğer dâd etmesen, feryâda isti'dâd?

(s. 202)

Yaratılan her şeyin Allah'ı zikrettiğini ifade eden Âkif, bu müthiş Hâkim'e hayranlıklarını ifade etmektedir. Bu seslerin, duaların, tespihlerin, ezanların Allah'a karşı bir kurbiyyetin emaresidir. Aslında Allah affetmeyecek, merhamet etmeyecek olsa idi, bu feryad-ı figanı da, tespih ve duaları da vermezdi. Âkif'e göre, eğer Allah "verme"yi istemeseydi, insanlara "isteme"yi vermezdi. Önemli olan o "isteme"yi üslûbunca ve gereğince yapabilmektir. Gerisi O'na kalmıştır ki O, kullarını yalnız bırakmayacaktır. Bu düşüncelerle geleceğe ışık tutan şairimiz, "Asım'ın Nesli"nin inşası için gayret göstermektedir.

Uyandı karşiki evlerde lem'a lem'a hayât.

Uyandı sonra avâlim, uyandı rûh-i sabâh;

Uyandı hâb-ı ademden birer birer eşbâh;

Uyandı bende de birşeb-çerağ-ı zulmet-sûz,

Ki tâ ebed olacak feyz-i Hak'la sîne-firûz.

Tasavvur eylemem artık zevâl o meş'al için...

Meğer ki nûr-i İlâhi ufûl edip gitsin

(s. 206)

Âkif, gecenin karanlığını bir ziyâ gibi yarıp aydınlatan ezana olan hassasiyet ve ona yüklediği misyonu dile getirmiştir. O ezan ki, insanları gaflet ve dalaletten uyandıran olarak görmektedir. Onu koruyacak ve devam ettirecek tek güç ve kuvvetin Allah olduğunu dile getirerek gecenin karanlığında yanan bir meşale gibi, o yandıktan sonra artık onu söndürecek bir güç tanımadığını dile getirmektedir. Çünkü önemli olan o çırağı, meşaleyi yakabilmektir. Zira gerisi Allah'a aittir. Çünkü her şey O'nun elindedir.

Bırakın mâtemi, yâhu! Bırakın fedyâdı,

Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı

Göz yaşından ne çıkarmış? Neye ter dökmediniz?

Bâri müstakbeli kurtarmıya bir azm ediniz.

Ye'se hiç düşmiyecek zerrece îmânı olan;

Sâde siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.

(s. 364)

Mehmet Âkif, zerrece imanı olanın ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini ifade ederek, önemli olan derdin doğru tespitidir. Zira elden gelenin yapıldığı takdirde gerisi Allah'a kalmıştır. Bu yönüyle milletimize de telkinlerde bulunana Âkif, tertemiz bir nesil için tevekkül değerine vurgu yapmaktadır.

Boğuyor âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne,

Kıt'alar kaynıyarak gitti o girdâb içine!

Mahvolan âileler bir sürü ma'sûmundur,

Kalan âvârelerin hâli de ma'lûmundur.

Nasıl olmaz ki? Tezelzül veriyor arşa enin!

Dinsin artık bu hazin velvele ya Rab!

-Amin!

Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu...

Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!

Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'-i mübin;

Hak-sar eyleme ya Rab, onu olsun...

-Amin!

(s. 378)

Muhtelif çözüm önerilerinden sonra, son olarak dua dua yalvarıyor Âkif. Ve tevekkül esaslı davranmak gerektiğini telkin ve tembih etmektedir. Bu yönüyle o, tevekkül eden bir nesil için çalışmış, kurtuluşu da elden geleni yapıp sonrasında Allah'a bırakmada bulmuştur.

Ya sen nedin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!

Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!

Hudâ-yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;

*Utanmadan da **tevekkül** diyor bu cür'ete... Ha?*

Yehûd Üzeyr'e, Nasârâ Mesîh'e ibn'ul-lâh

Demekle unsur-i tevhîd olur giderse tebâh;

Senin bu kopkoyu ,sirkin sığar mı îmâna?

***Tevekkül** öyle tahakküm demek mi Yezdân'a ?*

Kimin hesâbına inmiş, düşünmüyor, Kur'ân...

Cenâb-ı Hak çıkacak, sorsalar, muhâtab olan!

Bütün evâmire i'lân-ı harb eden şu sefîh,

Mükellefiyeti Allah'a eyliyor tevcîh!

Görür de hâlini insan, fakat, bu derbederin,

Nasıl günâhına girmez tevekkülün, kaderin;

Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,

Muvaffakiyyete imkân bulur musun acaba?

Hamâkatin aşıyor hadd-i i'tidâli, yeter!

Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!

"Kader" senin dediğin yolda şer'a bühtandır.

Tevekkülün, *hele, hüsrân içinde hüsrândır.*

Kader ferâiz-i îmâna dahil... Âmennâ...

Fakat yok onda senin sapmış olduğun ma'nâ.

(s. 498-500)

Âkif, tevekkül ettiğini zanneden, tevekkülü yanlış anlamış olan miskinlere hitap etmiştir. Allah'ın bunca nimetleri ve ikramları karşısında miskinliğin saygısızlık olduğunu ifade eder. Hiç olmazsa Yüce Yaratıcı'nın verdikleri karşısında biraz saygı gösterilmelidir. Bu saygı da O'nun istek ve emirleri doğrultusunda hareket etmek şeklinde olacaktır. İnsanın asıl vazifesi üzerine düşenleri hakkıyla yapmak, gerisini, sonucunu Allah'tan bekleme olan "tevekkülü" iyi ve doğru anlaması gerekmektedir. Aksi halde, zor durumda olan milletimiz ve vatanımız için "tevekkül" düşüncesiyle çalışmamak, gayret sarf etmemek, elden geleni yapmamak galip olacak bir mücadeleden, mağlup olarak ayrılmayı doğuracaktır.

Tevekkülün, *hele ma'nâsı hiç de öyle değil.*

Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil.

Nihâyet oynuyarak dîne en rezil oyunu.

Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!

Yazık ki: Çehre-i memsûha döndü çehre-i din:

Bugün kuşatmada İslâm'ı bir nazar: Nefrin.

***Tevekkül** inmek için tâ bu şekl-i mübtezele,*

Nasıl uyuttunuz efkârı, bilsem, ey hazele?

Nasıl durur aceb alnında Şer'-i ma'sûmun.

Bu simsiyâh izi hâlâ o levs-i meş'ûmun?

***Tevekkül** öyle yaman bir Şiâr-ı imandı.*

Ki kahramân-ı fezâil denilse şâyandı.

Yazık ki: Rûhuna zerk ettiler de meskeneti:

Cüzâma döndü, harâb etti gitti memleketi!

***Tevekkül** olmasa kalmaz faziletin nâmı...*

Getir hayâline bir kerre Sadr-ı İslâm'ı;

(s. 504)

Milli Şairimiz İslâm'ın ve Kur'an'ın algılanmasında bazı problemler olduğunu düşünmektedir. Bu konuda Âkif'in ön plana çıkardığı hususlardan biri tevekküldür. Tevekkülü hiçbir şey yapmadan her şeyi Allah'tan bekleme şeklinde algılamayı eleştirir. O, "beyni örümcekle cahillerin" tevekkülü yanlış anlamak ve anlatmak sureti ile dine karşı rezil bir oyun oynadıklarını belirttikten sonra, aslında tevekkülün, imanın bir şiarı olduğunu söyler. Tevekküle, meskenet anlayışı yerleştikten sonra ülke de harap olmuştur ve öyle olmaya da mahkûmdur. İşte böyle durumlarda tevekkül vesilesi ile fazilet sahibi olunur. Şair, İslâm'ın o ilk dönemlerini hatırlatarak tevekkülün önemini vurgulamaktadır.

*Nedir bu hârikanın sırrı? Hep **tevekküldür**:*

Ki i'timâd-ı zaferden gelen tahammüldür.

Tevekkül olmaya görsün yürekte azme refik;

Durur mu şevkine pervâne olmadan tevfik?

Cenâb-ı Hak ne diyor bak, Resûl-i Ekrem'ine:

"Bütün serâiri kalbin ihâta etse, yine,

Danış sahâbene dünyâyâ âid işler için;

Rahîm ol onlara... Sen, çünkü, rûh-i rahmetsin.

Hatâ ederseler aldırma, afvet, ihsân et;

Sonunda hepsi için iltimâs-ı gufrân et.

Verip karân da azm eyledin mi... Durmayarak

*Cenâb-ı Hakk'a **tevekkül** edip yol almaya bak."*

Demek ki: Azme sarılmak gerek mebâdide;

*Yanında bir de **tevekkül** o azmi teyîde.*

Hülâsa, azm ile me'mûr olursa Peygamber;

Senin hesâbına artık, düşün de bul, ne düşer!

(s. 506)

İslâm'ın ilk devirlerinden örnekler veren Âkif, o dönemdeki Müslümanların, topu topu bir avuç insan iken nice savaşlardan başarılı olarak çıktıklarını ve bunun "tevekkül" ile gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. İslâm'ın yayılma döneminde bir dayanak noktası olan tevekkül ile azim, günümüzde ise bir miskinlik gibi anlaşılmaya başlanmıştır. Âkif'e göre "tevekkül", güçlükler karşısında bıkmadan ve usanmadan çalışmaktır. Neticesini de Allah'a havale etmektir. Zaten Peygamber de böyle yapmışken insanların da uyması gereken bir vazifedir.

Şerîatin ikidir en muazzam erkânı;

Kimin ki öyle müzebzeb değildir îmânı;

Ayrımaz onları, bir addedip tevessül eder...

*Açıkça söyleyelim: Azm eder, **tevekkül** eder.*

Ne din kalır, ne de dünya bu anlaşılmazsa...

(s. 508)

Azmetmek sonrasında tevekkül etmek... Âkif şiirinde, “Peygamber de böyle yaparsa, tevekküle sarılırsa, sana ne yapmak düşer?” der. Azim ve tevekkül; bu iki şey anlaşılmazsa din de dünya da kalmaz, der. İnsanların henüz zayıflamamış, imanlı kişilere özgü bir nitelik ve davranış olarak, bu iki değer de birbirinden ayrılmaması gerektiği ancak, böyle olduğunda hem bu dünyada hem de ebedî dünyada mutlu ve mesut olunacağını ifade etmektedir. Yoksa “ne din kalır, ne dünya bu anlaşılmazsa”.

*Ömer, **tevekkülü** elbet bilirdi bizden iyi...*

*Ne yaptı "biz **mütevekkilleriz**" diyen kümeyi?*

Dağıttı, kamçıya kuvvet, "gidin, ekin" diyerek.

*Demek: **Tevekkül** eden, önce mutlaka ekecek;*

*Demek: **Tevekküle** pek sığmıyormuş, anladın a,*

Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına.

(s. 512)

O, “Fatih Kürsüsünde” yanlış anlamlar yüklediğimiz için tevekkülü eleştirmiştir. Hz. Ömer, aynı zamanda celâdetli bir yapıya sahiptir. Bu niteliğiyle dinî vecibeleri uygularken muhtemel zafiyetleri giderme adına da Hz. Ömer tatlı sertlik uygulamıştır. Yanlış anlamlar yüklenen “tevekkül” anlayışını biraz da bu vasfı kullanarak tevekkülün “önce ekecek” diyerek çalışmayı, akabinde Hazine-i İlâhi’den bekleneceğini anlatmaktadır. Böyle yapan birisi için de başarı kaçınılmaz bir sonudur. Bunu ifade ederken şair, yaşantısıyla, bundan dūr olamamıştır.

" Yarın" nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına.

Yıkılsa arş-ı hükûmet, tıkılsa kabre vatan,

Vazîfesinde değil: Çünkü, "hepsi Allah'tan!"

Ne hükmü var ki esâsen yalancı dünyânın?

Ölürse, yan gelecek cennetinde Mevlâ'nın.

Fena kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana:

"Kabûl ederse Cehennem ne mutlu, amca, sana!"

(s. 540)

Çalışmadan, çaba göstermeden “tevekkül” diye tembellik ve miskinlik eden, değil Cennet’e girmek; Cehennem kabul etse bundan mutluluk duyulması gerektiğini ifade eden şair, çalışmadan, emek sarf etmeden tevekkül olmayacağını, böyle bir miskinliğin sonunda hiçbir şey elde edilemez olduğunu dile getirmiştir.

" Tevekkül" vasfı ancak onların hakkında ma'nîdâr:

Ki etmiş hepsi dünyâlar kadar âlâmı istihkâr.

Çekinmezmiş şedâid yağsa, aslâ, iktihâmından;

Zeminlerden ölüm fişkırta dönmezmiş merâmından.

(s. 598)

İlk Müslümanları anlatan Âkif, onlarda bulunan asıl “tevekkül”ü dile getirmiştir. O ilk Müslümanların, gökten bela yağsa bile asla geri adım atmadan hedeflerine azim ve kararlılıkla yürüdüklerini anlatan şair, ölüm bile gelse yine de doğru bildiği yoldan ayrılmadan ellerinden geleni yaptıklarını, tüm bunlardan sonra da “tevekküle” dört elle sarılarak, beklemeksizin yine gayret ettiklerini anlatır. İşte tevekkül değeri, onların hayatlarında manidar bir yere sahiptir. Yoksa miskinlik, vurdumduymazlık içinde tevekkül olmayacaktır. Ancak bunlara vâkîf olan genç nesille yükselme ve ilerleme kaydedilecektir.

Tevekkül, zaten çalışmaktan sonraki ilk adım olan, Allah'a havale etmektir:

O i'timâd ile millet bütûn metâlibini,

Bugün değilse, yarın çâre yok halâs edecek.

*Mücâhedeyle **tevekkül**... Ne kahraman meslek!*

(s. 628)

Tevekkül hakkında Mehmet Âkif, bu değer ile her iki dünyada da insanın başarılı olacağını ifade eder. Çalışıp çaba gösterdikten sonra sonucu Allah'a bırakmanın en doğru davranış olacağını ifade etmektedir. Böyle davranınca da insanlar, milletler er ya da geç istedikleri başarıya ulaşacaklardır.

*Allah'a dayan, sa'ye sarıl, **hikmete râm ol**...*

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

(s. 900)

Şair bu dizelerde kurtuluşun reçetesini sunmuştur. Başta Allah'a dayanmak, iman etmek, sonra çalışıp gayret etmek. Son olarak da tevekkül ederek, "her şey O'ndan" diyerek hikmete teslim olmaktır. "Asım'ın Nesli'nin de bu değer ve düşüncelerle yetişeceğini anlatmaktadır.

"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...

*Ma'nâ yı **tevekkül** bu mudur? Hey gidi nâdan!*

Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?

Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:

Dinlenmedi birgün o büyük nesl-i mücâhid.

*Âlemde "**tevekkül**" demek olsaydı "atâlet";*

Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?

Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sönerdi;

Kur'an duramaz, nezd-i İlâhîye dönerdi.

(s. 904)

Ona göre “bütün Müslümanlar bir tembellik, bir miskinlik içerisinde. (...) Hatta yanlış anlaşılmış bir tevekkül yaygındır.” (Yetiş, 1992, s. 118) O tembelliği ve hiçbir gayret sarf etmeden tevekkül edenleri eleştirmektedir. Burada Âkif, geçmişte bu necip milletin büyük gayretleri neticesinde üç kıt'aya hakim olmuş ve dinlenme nedir âdeta bilmemişler. Sonraki o necip milletin mirasçılarının ise hâl-i hazırdaki emanetler karşısında atalete düşmüş, tembelliğe gark olmuşlardır. Ona göre, insanların en büyük yanlışlarında biri çalışmadan, gayret göstermeden tevekkül etmektir. Hâlbuki şair, önce çalışmanın daha sonra tevekkül etmenin gerektiğini ifade etmektedir.

Yavaş yavaş iniyorken uzandı bir köprü...

*Önünde var ya delilin, **tevekkül** et de yürü!*

(s. 930)

Tevekkül sahibi olan Âkif, zorluklar karşısında da bu değerini korumuştur. Bu dizelerde artık gidecek tüm yollar bir yerde toplanınca, yapacak bir şeyin kalmadığı için tevekkül edip yürümesine devam edecektir. Bu gösteriyor ki Millî Şairimiz tevekkül değerini hayatının her merhalesinde göstermiş bir şairdir.

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın;

Siper et gövdeni, dursun bu hâyasızca akın.

Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...

Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

(s. 1042)

Millî Şairimiz, İstiklâl Marşı'ndaki bu dizelerle artık vatanımıza hiçbir düşmanı ve art niyetli kişileri sokmamayı, gerekirse tüm vücuduyla siper olup, onun girmesine mani olması gerektiğini ifade etmektedir. Zira Kur'an'da Allah'ın yolunda mücadele edenlere verdiği söz er ya da geç, ama mutlaka gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Bize düşen vazife çalışıp, mefkûremiz, gâyemiz doğrultusunda sürekli bir azim ve gayretle çalışmak ve gerisini Allah'a havale etmektir.

Sonuç olarak mefkûresiz insan kör kütük gibidir. İnsan gâyeleri için yaşar. Bu yaşantısında da elbette ki çalışmak esastır. İnsanlar çalışıp çaba göstererek hedef ve gâyelerine ulaşırlar. Aslında bazı şeylere, insan cüz'î bir iradeye sahip olduğundan, ulaşılması olanaksızdır. Ancak, Allah murat ettiği zaman istisnadır. Ona ulaştıracak olan değer de şüphesiz "tevekkül"dür. Tevekkül demek miskinlik, tembel tembel oturmak demek değildir. Âkif'e göre "tevekkül", güçlükler karşısında yılmamak ve azimle çalışmak demektir. "Tevekkül! Kur'an'ın gösterdiği tevekkül, bütün esbaba sarıldıktan sonra olan tevekküldür." (Akt. Yetiş, 1992, s. 128)

ÜMİTVARLIK

Zîrâ ederek bunca sefâlet-zede feryâd;

Vâveyl sadâsıyla dolar sîne-i eb'âd.

Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?

Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi?

(s. 46)

Dünyada sefalet ve dalalete düşmüş insanların hâline acıyan ve üzülen Âkif, insanların iniltisini dindirecek bir ses, bir yardım beklemektedir. Allah'a yalvarışta bulunan şair, ümidini hiç kaybetmeden, O'ndan sakinleştirici bir sesin gelmesini beklemektedir. Âkif, ne olursa olsun ümidini kesmemiş, ye'se düşmemiştir.

Lâkin bu sefilân-ı beşerden kiminin, var

Kalbinde bir ümmîd ki encüm gibi parlar:

İmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür...

İmansız olan paslı yürek sînedeki yüküdür!

(s. 48)

Âkif, kimin kalbinde bir ümit varsa o sefalette olsa bile içinde bulunmuş olduğu ortamdan kurtulacağını ifade etmektedir. Çünkü imana sahip bir insanın kaybetmesi içten bile değildir. Ancak, bu imanı olmayan için söylenebilir ki bunun da sînedeki yük olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla Âkif'e göre, imanlı bir insan daima ümitli olmalıdır, bütün kötü durumlardan da sıyrılıp düzlüğe çıkacağı ümidini de hiç yitirmemelidir.

Bayramda güler çehre-i ma'sûm-i sabâvet,

Ümmîd çocuk sûret-i sâfında iyandır.

Her cebhede bir nûr-i mücerred lemeândır.

Her dîdede bir rûh demâdem-cevelândır.

(s. 98)

Âkif, bayramlarda o masum çocukların yüzlerinde ümit görmektedir. Onların çehrelerinde vatani ve milleti kurtaracak olan, tüm insanlığa yeniden insanlığı öğretecek olan "Asım'ın Nesli"ni gören şair, daima ümit aşlamıştır.

Ey safha-i vechi âyet-i nûr

Cebhede meâl-i kevn mestûr;

Çeşminde ziyâ yı sermediyyet

Sönmez ebedî sirâc-ı kudret.

(s. 108)

Âkif, insanı kutsal bir yere koyar çünkü insanın var olmasının anlamı onun yaratılışında gizlilik ve mükemmelliktir. O nedenle Âkif, Allah'ın sürekli parlayacak olan nuru, sonsuza dek sönmeyecek olan ışığı olması sebebiyle ümidini hiç yitirmemiştir. Âkif, bir

ümit insanı olarak, Allah'a inanan ve itaat eden her insanın, ölüp gitse de yok olmayacağını; ebedî bir mutluluğa kapı aralanacağından emindir.

O rîkistâna batmış, çalkanan seyyâh-ı âvâre

Nasıl müştâk ise bir nûra, bir necm-i rehâkâre;

Sana ey lem'a-i ümmîd ben de öyle müştâkım;

Görün bir kerre zîrâ pek karanlık oldu âfâkım!

(s. 278)

Âkif, karanlık bir çölde kuma saplanmış birinin nasıl ışığa muhtaç ve hasret olduğunu dile getirerek aynı onun gibi, vatan ve milletimizin içinde bulunduğu durum karşısında, öyle bir kurtuluşa, ışığa muhtaçtır. Âkif, bu ihtiyacın giderileceği ümidini de hiçbir zaman kaybetmemiştir. "Asım'ın Nesli" bunu yapmaya muktedirdir.

Diyorlar: "Ömrü insânın yetişmez kesb-i irfâna... "

Bu söz lâkin değildir her nazardan pek hakîmâne.

Muhakkaktır ya insanlar için bir gâye-i âmâl;

Edenler ömrünüün sâ'âtini hakkıyla isti'mâl

Zaferyâb olmasın isterse varsın asl-ı maksûda

Düşer bin maksad idrâk eyleyip bir zill-i memdûda.

(s. 288)

Cüz'î akıl ve iradeye sahip olan insanın her şeyi bilmesine elbette imkân yoktur, insan ömrü de bunu öğrenmesi için yetersizdir. Bunu çok iyi bilen Âkif, bu dizelerde her insanın mutlaka ulaşmak istediği bir gâyesinin olduğunu ifade ederek ömrünün her ânını verimli ve dolu dolu geçirenlerin, asıl maksatlarına ulaşamaları da, yine de kendilerini tatmin edecek bir yere, konuma, hedefe ulaşacaklarını ifade eder. Böylece insanların umutlarını kırarak sebeplerden uzak kalarak tam tersine ümitvar olmayı anlatmıştır.

Zaman olur ki, uzaklarda bir serab-ı muzi

Nümayişiyle, gözünden geçer hayal-i vatan;

*Sönük nigahını bidar ederdi belki **ümid**,*

Hayale olsa müsaid bu meşy-i tab-efken

Çeker şu bar-ı hayatınca hep hayatı için;

Bilinse ah şu bar-ı hayatı çekme neden?

(s. 300)

Vatanından uzak olan birisinin, bu hayat yükünü, çilesini çekmedeki sebebi anlatılmaktadır. Vatana yeniden ulaşmak ümit ve hayali olduğunu dile getiren Âkif, insanın bu ümidi, bu hayatı yaşanabilir duruma getirmektedir. Zira hayat, insanın hayal ve ümitlerine ulaşma çabasını gösterdiği yerdir.

"Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!"

Urefâ mesleği; a'lâ, hem ucuz, hem de şeker!

Şu kadar var ki şebâbında ufak bir gayret

Başlamış... Birgün olup parlıyacaktır elbet.

O zaman işte şu toprak yeniden işlenerek,

Bu filizler gibi binlerle fidan besliyecek!

(s. 336)

Âkif, bu dizelerde ârif insanların yolunun gönül kırmadan, incitmeden ne yapmak isterlerse onu yapmak olduğunu belirterek bu yolun hem ucuz hem de güzel olduğunu ifade eder. Öyle ki gençlikte küçük bir gayret, ilerde büyük bir parlaklık oluşturacaktır. İşte o zaman, bu millet yeniden dört bir yerde şebal açacaktır. Bu konuda ümidin kesilmemesi gerektiğini ifade eden Âkif, küçük filizlerin fidan besler nitelikte olacağını anlatmaktadır. Milletimize düşen vazife, ümitlerini hiçbir zaman yitirmemektir.

Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,

Bakıyorsun: Eli san'atlı, fakat, tırnaksız!

Fuğu yok içkisi yok himmeti yüksek gözü tok;

Şer'-i ma'sûma olan hürmeti bizlerden çok.

Böyle evlâd okutan milletin istikbâli,

Haklıdır almaya âgûşuna istikbali.

Yarın olmazsa, öbür gün olacaktır mutlak...

Uzak olmuş ne çıkar? Var ya bir âfi ona bak!

(s. 342)

Batı'dan körü körüne her şeyi almaya çalışan bir nesil değil de bilinçli ve değerlerini yıpratmadan çalışkan, kendini bilen ve kanaatkâr bir nesil yetiştirilmelidir. Ancak böyle yetiştirilen bir neslin istiklâle kavuşma hakkı olacaktır. Bu elbet bir gün zuhur edecektir. Yarın olmazsa diğer gün, mutlaka gerçekleşecektir. O nedenle, böyle düşüncede hareket edenler için ümitsizlik kapısı kapalı olmalı, hedeflenen uzak olsa da, var olduğu bilinmelidir.

Bizde yok öyle samîmî asabiyyet, o damar.

Bu ağır zillate ukbâya kadar mahkûmuz...

Duymuyor çektiği hüsrânları zîrâ çoğumuz!

Varsa ümmîdimiz Osmanlıların şevketidir.

Onu bir kerre işitsek... Bu sa'âdet yetişir. "

(s. 344)

Şair Haydarabad'a giderken onu uğurlayan ev sahibinin Osmanlı'ya duyduğu hasret ve yine Osmanlı'nın geleceğine dair ümidi dile getirilmiştir. İçinde bulunulan çekilemeyecek

sıkıntılarının üstesinden gelinebilir olmasının tek sebebi, yeniden Osmanlı'nın geleceği ümididir.

Gelin Allâh için olsun ki zaman bunalımlı;

Perdenin arkası - Mevlâ bilir amma - kanlı!

*Siz ki son lem'a-i **ümmîdisiniz** İslâm'ın*

Dayanın gayzına artık medenî akvâmın!

(s. 360)

Kendilerini medenî milletmiş gibi yansıtan tefrikacıların oyununa gelinmemesi gerektiğini ifadeden Âkif, bu zamanların çok bunalımlı günler olduğunu ifade ettikten sonra, milletimiz uyanmazsa sonu kanlı olacağını öngörmektedir. Mehmet Âkif, bu necip milleti İslâm'ın son nuru olarak telakkî edip, kurtuluş adına ümidin yitirilmemesini anlatmak istemiştir.

Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki, süreksiz?

*Kendin mi senin, yoksa, **ümmîdin** mi yüreksiz?*

(s. 404)

Âkif, bağımsızlık ve kurtuluşu azim ve kararlılıkta görmüştür. Bu azim ve kararlılığa sahip olan millet ümidini kesmeden kurtulacağını bilmelidir. Ancak, bu kurtuluştaki ümidini yüreklendirme adına elden gelen tüm gayreti göstermek gerekmektedir.

Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.

***Ümmîde** sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!*

*Azmiyle, **ümmîdiyle** yaşar hep yaşayanlar;*

Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar,

(s. 406)

Ye's Allah'ın istemediği bir halet-i rûhiyedir. Ye'sten fersah fersah uzak durması gereken inanan insanların bu hâle bir kez yakalanırlarsa kurtulamayacakları gibi başkalarını da kurtarma ümitleri kalmayacaktır. Ümitsizliğin insanı boğan bir bataklık olduğunu belirten şair, hayatta ve ayakta kalanların sadece azimli ve ümitli kimseler olacağını ifade eder.

Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!

"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.

Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

(s. 406)

Bu dizelerle insanlara ümit aşlamak isteyen Mehmet Âkif, milleti ayakta tutan en büyük kuvvetin azim ve ümit sahibi bireyler olduğuna dikkati çeker. Ona göre, milleti çepeçevre saran atâlet belasından bir an evvel kurtulmak gerektir. Bu da ancak ümitvar olmak ile olacaktır.

Taleble âmir olurken bir âyetinde Hudâ;

*Buyurdu: "Kesmeyiniz rûh-i rahmetimden **ümîd**;*

Ki müşrikîn olur ancak o nefhadan nevmîd. "

(s. 542)

Burada Âkif, Allah'ın sadece kendisinden talep etmeyi, istemeyi emrettiğini ve bundan da hiçbir zaman ümidini yitirmemesi gerektiğini nakleder. Ancak Allah'a ortak koşan, inançsızların ümitsizliğe düşeceğini belirtir.⁸ İnançlı bir Müslüman olan Âkif, gelecek neslin kurtuluşunu da bu iman ve inançta olduğunu her fırsatta dile getirmiştir.

Yetmez mi celâlinle göründüklerin artık?

Kurbân olayım, biz bu tecellîden usandık!

*Bir fecr-i **ümîd** etmeli ferdâları te'mîn...*

⁸ Hicr sûresi, 55-56. Ayetlerinin bir bölümüdür.

Göster bize, yâ Rab, o güzel günleri....

(s. 562)

Âkif artık içinde bulunulan durumu Allah'a şikâyet etmektedir. Bu kadar ezâ ve cefâ "yetmez mi..." diye ifade etmektedir. Yine Allah'tan yarınlar için bir ümit ışığı beklendiğini ifade eden Âkif, Allah'ın o güzel günleri göstermesi için dua etmektedir. O günleri görebileceği ümidini de hiçbir zaman kaybetmemiştir.

*Sebâtı kesmeyiniz, çünkü, sâde sizde **ümîd**;*

Dönersiniz ebediyyen söner gider Tevhîd,

Harîm-i Hak yıkılır savletiyle evhâmın.

O elde tuttuğunuz yer hayât-ı İslâm'ın

Yegâne ukdesidir. Yâd ayak basarsa eğer,

Olur meâlimi dînin bir anda zîr ü zeber!

***Ümîdi** sizde kalan üç yüz elli milyon can*

-Ki hasta göğsünü yıkmakta şimdiden helecan -

(s. 656)

Allah'ın rızası için mücadeleden bir an bile olsa geri durmadan, sebat edilmesi gerektiği çünkü ümidin son kalesi olan bu millettten insanların çok şey beklendiği ifade edilmektedir. İslâm'ın kalbi olan, tek yer olduğunu ifade ederek, oranın zarar görmesi halinde dinimizin büyük zarar göreceğinden ve onda ümit besleyenlerin de yüzüstü bırakılacağından bahsedilmektedir. Âkif, mücadelede sebat gösterilerek yabancıların yurda ayak basmamasını istemektedir. Artık tek ümit de bu aziz millet olduğunu ifade etmektedir.

Nasıl ki yarmadan âfâkı pâre pâre düşer,

Hudâ'yı boğmak için saldıran cünûn-i beşer;

Nasıl ki nûr-i hakikatle çarpışan evhâm;

Olur şerâre-i gayretle âkıbet güm-nâm,

Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşrolacak.

Yakında kurtulacaktır bu cephe...

(s. 660)

Âkif, şiirlerinde de görüldüğü gibi tüm hayatı boyunca da ye'se girmemiş; kendisi ve milleti için sürekli ümitvar olmuş, ümit insanı olmuştur. Bu dizelerde de belirtildiği gibi, bu bâdireler, bu eziyetler, düşmanın tefrika oyunları bir gün son bulacak ve çok yakın bir zamanda, Allah'a inanmış aziz milletimiz kurtuluşa erecektir. Ondaki bu ümit duygusu, gelecek nesle de sirâyet ederek "Asım'ın Nesli"nin yeniden inşası gerçekleşecektir.

Ye'si tekfir eden îmânıma olsun ki yemin,

*Bize telkîn-i **ümîd** etmediler, yoksa bu din,*

Yine dünyâlara yaymıştı yeşil gölgesini;

Yine hakkın sesi boğmuştu dalâlin sesini.

(s. 790)

Âkif, âdeta bir iç yakarıшта bulunur. Kimsenin kendilerine ümit etmeyi telkin etmediklerini beyan ederek ümitsizliği yasaklayan inancı üzerine yemin etmektedir. Hem Allah'ın nurunu tamamlayacağı üzerine verdiği sözle hem de bu teminatı almış olmanın verdiği ümitle insanın her yere dinin güzelliklerini yayabileceğini dile getirmektedir. Önemli olan bu ümitle ümitlenip, ümitsizliğe düşmemektir.

Şimdi kurtarmak için azmedelim, kurtarıyoruz:

*Verelim gel de şunun kalbine bir canlı **ümîd**.*

(s. 792)

Âkif milletinin içinde bulunduğu ortamdan daha ferah ve daha güzel bir ortama kavuşmak ve milletinin yeniden yükselişe geçmesi için azim göstermesi gerektiğini ifade

ediyor. Bu azim ışığını yakmak için de “ümit” gereklidir. İşte bu “ümit” ateşi ile azim şahlanacaktır.

Âkif, terleyerek, çalışarak O’nun rahmet ve inayetiyle ümidi hiç eksilmemiş, ümitvar olmuştur:

Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet,

Nasıl hâsir kalır "tevfiki hakkettim" diyen millet?

Îlâhî! Bir müeyyed bir kerim el yok mu, tutsun da,

Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?

(s. 888)

Âkif, terleyen alınların, çalışan insanların Allah’ın rahmet ve bereketine ulaşacağını belirterek, bundan ümidin kesilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Allah’tan bir an olsun ümidini kesmeyen Âkif, güçlü ve kuvvetli bir elin çıkıp, Doğu’yu karanlıktan kurtaracağı ümidindedir. Mehmet Âkif, bu ümidini, milletimizin neslinde; Asım’ın Nesli’nde görmektedir.

Şu öksüz yurda bir gülmez misin? Hâlâ yetimindir;

Bütün yangındı indirdiklerin bir gün de nûr indir.

Hayır, ben handeden geçtim, celâlin etmesin tehdîd,

*Açar haşyetle donmuş her sücûdum renk renk **ümmîd**.*

(s. 952)

Âkif artık içinde bulunulan ortamdan çok bunalmıştır. Allah’a dua ederken bu yetim kalmış kullarına ne zaman kurtuluş nasip edeceksin, der. Korku ve haşyetle yapılan secdelerin artık, ümit çiçeklerine yerini bırakmasını istemektedir. Yarınlara ümitle bakılabilmek için Allah’tan kurtuluş ümidini kesmeden yardım istemek gereklidir.

Ondört asır evvel, yine bir böyle geceydi,

Kumdan, ayın ondördü; bir öksüz çıkıverdi!

Lâkin, o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler;

Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!

Nerden görecekler? Göremezlerdi tabî'î:

Bir kerre, zuhur ettiği çöl en sapa yerdi;

Bir kerre de, ma'mûre-i dünyâ, o zamanlar,

Buhranlar içindeydi, bugünden de beterdi.

Sırtlanları geçmişti beşer yırtılıcıkta;

Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!

Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zemînin,

Salgındı, bugün Şark'ı yıkan, tefrika derdi.

Derken, büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,

Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!

Bir nefhada insanlığı kurtardı o ma'sûm,

Bir hamlede kayserleri, kistrâları serdi!

Aczin ki, ezilmekti bütün hakkı, dirildi;

Zulmün ki, zevâl aklına gelmezdi, geberdi!

Âlemlere, rahmetti, evet şer'-i mübînî,

Şehbâlini adl isteyen yurduna gerdi.

Dünyâ neye sâhipse, onun vergisidir hep;

Medyûn ona cem'iyyeti, medyûn ona ferdi.

Medyûndur o ma'sûma bütin bir beşeriyet...

Yâ Rab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret.

(s. 988)

Mehmet Âkif bu şiirini Peygambere hitaben yazmıştır. Bu naatında gelecek adına büyük ümitler beslediğini, Peygambere bağlılığını ve O'na olan sevgisini dile getirmiştir. Tüm ümidi İslâm'da ve Peygamber sevgisinde bulan Âkif, "O'nu seven neyi kaybetmiştir, O'nu kaybeden neyi bulmuştur!" şeklinde düşünmektedir.

Sonuç olarak İslâm dini ümit dinidir, diye düşünen Âkif, en galîz düşmanlar karşısında bile ümidini hiçbir zaman yitirmemiştir. İçerisinde bulunulan tefrika ve çeşitli oyunlar karşısında, milletçe ümitvar olma çabası içinde olmak gerektiğini ifade eden Âkif, ye'si dinin yasakladığını ve Allah'tan hiçbir zaman ümitlerini kesmemeleri gerektiğini dile getirmiştir. Bu yönüyle yaşantısıyla da örnek teşkil eden Mehmet Âkif, idealindeki "Asım'ın Nesli"nin de ancak böyle bir ümitvar içinde olması düşüncesiyle şehbal açacağını anlatmıştır. Neslin ıslah ve terakkîsi, Allah'a olan inancı ölçüsünde ümitvar olmaktır. Bu ümidinin en üst seviyede olması ise Allah'a olan kurbiyyetinin kavî olması ölçüsündedir. Milletine bunları anlatan Âkif, yaşantısı boyunca hiçbir zaman ümidini yitirmemiş, ye'sten fersah fersah uzak kalmıştır.

VATANSEVERLİK

Vatandan ayrı kalan birinin ümitvar olmak sûreti ile vatanını hayal etmesini anlatıyor:

Zaman olur ki, uzaklarda bir serab-ı muzi

*Nümayişiyle, gözünden geçer **hayal-i vatan**;*

Sönük nîgahını bidar ederdi belki ümid,

Hayale olsa müsaid bu meşy-i tab-efken

Çeker şu bar-ı hayatınca hep hayatı için;

Bilirse ah şu bar-ı hayatı çekme neden?

(s. 300)

Vatanından uzak olan birisinin, bu hayat yükünü, çilesini çekmedeki sebebi anlatılmaktadır. Vatana yeniden ulaşmak ümit ve hayali olduğunu dile getiren Âkif'e göre insanın bu ümidi, bu hayatı yaşanabilir duruma getirmektedir. Kişinin bu hayali de hasret kaldığı vatani olursa bambaşka bir duygu olur. İşte vatan sevgisi içinde bulunan kişi için ayrılık, tam mânâsıyla gurbet olur.

Vatanın tâkati yoktur yeniden ihmâle:

Dolu dizgin gidiyor baksana izmihlâle!

Ey cemâat, uyanın, elverir artık uyku!

Yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu?

(s. 356)

Bu mısralarda Âkif, artık vatanın dayanacak gücü kalmadığına işaret ederek vatan ve milleti için yapılacak herhangi bir hataya mahal vermemek gerektiğini ifade etmektedir. Vaiz dünyadaki Müslümanları eleştirerek “*yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu?*” der. Vatanına, bayrağına ve özellikle milletine bağlı olan Âkif, gelecek nesli de uyarmış ve uyandırmıştır.

Öyle meşbû'-i şehâdet ki bu öksüz toprak;

Oh, bir sıksa adam otları, kan fişkıracak!

Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefil,

Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!

Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;

Çünkü, mîrasyedi sâil kovulur her kapıdan!

(s. 360)

Âkif'in bu mısraları, onun vatanına duyduğu sevgi ve saygıyı göstermeye yeterlidir. Çünkü şehit kanıyla sulanmış bu toprakları ki bu toprakları “*toprak sıkılırsa oralardan şüheda fişkırır*” şeklinde açıklanır, elinden çıkaranlara, ona sahip olamayanlara “*nesl-i sefil*” diyerek eleştirir. Ayrıca böyle bir neslin yerin üstünde alçak; yerin altında ise rezildir, der. Âkif bu yönüyle vatan sevgisi ölçülemez bir payeye sahiptir. Mirasyedi olmamak için de vatana sahip çıkılması gerektiğini ifade eden Âkif, vatan elden çıktığında başka vatanların olamayacağını da ifade etmektedir. Dolayısıyla Âkif, ideal neslin vatanı, nasıl anlaması gerektiğini, neden koruması gerektiğini ve bu değere neden sahip çıkması gerektiğini açıkça sunmuştur.

Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;

*Sen sâhip olursan bu **vatan** batmayacaktır.*

(s. 406)

Âkif, uyuyan milletini uyandırmak istemektedir. Eğer bu uyku hâli daha da sürerse, sahipsiz kalan memleketin çökmesine razı olunacaktır. Aksi hâlde uykudan uyanan, kendine gelen milletimiz bu vatanın batmasına, çöküşüne izin vermeyecektir. Milletimiz bu durumdan bir an önce kurtulmasını bilmelidir. Vatan sevgisine haiz her insanımız buna dikkat etmelidir.

*Hayır, **hâyat-ı vatandır** umûm için gâye;*

*"**Vatan!**" deyip giriyor her giren mücâhedeye.*

Bu "her giren "le, tabî'i, tutunca it damarı,

Mukaddesâta kadar saldıran beş on çomarı,

Hesâba katmayı hiç bir zaman düşünmüyorum:

O tasmazlılara insan demekte ma'zûrum.

***Vatan muhabbeti**, millet yolunda bezl-i hayât;*

Hülâsa, âile hissiyle cümle hissiyât;

Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur.

(s. 530)

Âkif, milleti için gâyenin vatanı yaşatmak olduğunu ifade eder. Ancak, bu gâye için yola çıkmış olanların içindeki kokuşmuş, art niyetli “*it damarı*” olanlar da çıkacaktır. Âkif, onlara fırsat verilmemesi gerektiğine dikkatleri çekmektedir. Bu tefrikacılara karşı insan diyemeyeceğini de ifade eden Akif, onları “*tasmamızlar*” diye nitelendirir. Bayrak sevgisi, millet sevdası, aile duygusu ve diğer bütün duyguların bu “vatanseverlik” değerine bağlı olduğunu da ifade etmektedir.

" Vatan!" deyip öleceksin semâda olsa yerin.

Nasıl tahammül eder hür olan esâretine?

Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felâketine!

(s. 530)

Vatan için en nadide yerlerde bile olursa, sadece vatanın selâmeti için esaret altındaki memleket için seve seve canını fedâ etmekten dûr olmamak gerektiğini ifade eden Âkif, “*kör olsun ağlamayan, ey vatan, felâketine!*” der. İdeal gençliğin hedef ve gâyesini çizen Âkif, Asım’ın Nesli’nin yetişmesindeki vatanseverlik değerine dikkatleri çekmektedir.

Âkif Mısır’da vatan sevgisi ve hasreti içindedir:

Vatan-cüdâ olayım sînesinde İslâm'ın...

Bu âkıbet, ne elîm intikâmı eyyamın!

(s. 606)

Âkif, İslâm’ın bağrında bile olsa vatandan ayrı olmasını hazmedememektedir. Âkif’e İslâmcı diyenlere bu dizeler onun yalnız İslâmiyet değil; aynı zamanda büyük bir vatansever olduğunun da kanıtıdır. Vatandan ayrı olmanın büyük ve acı bir intikam olduğunu da ifade eden Âkif, “vatanseverlik” değerini en iyi anlayan ve gelecek nesle anlatmayı gâye edinen bir şairdir.

Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?

Evet, yaşatmak için ümmehâtın akdesini,

" Fedâ-yı cân edeceksin!" demiş "vatan" hissi...

Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.

(s. 632)

Vatanı uğruna ölen genç için Âkif, annesinin en kutsalı ve değerli varlığı olarak kendisini fedâ ettiren duygunun “vatanseverlik” değeri olduğunu dile getirmektedir. Bu uğurda ölenlerin de heder olmadıklarını; vatan fedâîsi olarak ebedî âlemde haşredileceklerini anlatmaktadır.

Tepeden turnağa her gün donanıp sırsıklam,

Hani, yuttuksa o tükürükleri, faslam faslam,

Vatan uğruna efendim, vatan uğruna bütün.

Biz o zilletlere katlanmamış olsaydık diin,

Memleket yoktu bugün, yoktu, iyâzen-billâh...

(s. 822)

Vatan uğruna, katlanılan tüm hakaret ve uygulamalara rağmen, milletin bunlara memleketin kurtulması için râzı olmaları, büyük bir vatanseverliktir. Âkif, eğer râzı olunmayıp, tefrika oyunlarına katılıp, bir de memleket evlâtları bu vatana haksızlık yapıp, ikilikler oluştursa idi, bugün memleket olmayacaktı, der. Şair gelecek nesle de bu “vatanseverlik” değer ve şuuru hissettirip, terakkî etmesini sağlamıştır.

Yaralanmış temiz alnından, uzanmış yatıyor,

Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!

Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alını değer.

(s. 828)

Vatan uğruna ölen yiğitler için yapılan övgülerin yetersiz olduğunu ve asıl mükafatın vatani için seve seve canını feda eden cengâverlere Allah'ın vereceğini ifade edilmektedir. Ayrıca Âkif, o pak alınları ecdat gökten inip öpse yeridir, der. O bayrak uğruna, vatan uğruna nice gençler seve seve canlarını vermişlerdir. Bu bilinçle gelecek nesle vatanseverlik değerine dikkatleri çekmektedir.

Gök kubbenin altında yatar, al kan içinde,

Ey yolcu, şu topraklar için can veren erler.

Hakk'ın bu veli kulları taş türbeye girmez;

Gufrana bürünmüş, yalnız Fatiha bekler.

(s. 942)

Vatan uğruna ölenleri “veli kul” olarak adlandıran şair, onları Allah'ın rahmetine bürüdüğü ulvî kullarıdır, der. Onların hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını sadece bir Fatiha beklediklerini ifade eder. Yani, onlar yine büyüklüğünü göstererek bir beklentiye girmeden sadece bir Fatiha beklediklerini ifade etmektedir.

Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı!

Düşün altındaki binlerce kefensiz yatani.

Sen şehîd oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:

Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatani.

(s. 1042)

İstiklâl Marşı'nda Âkif, üzerinde yaşadığımız vatan toprakları, önem verilmeden, basılıp geçilecek yerler olmadığını, bu kutsal toprakların altında binlerce şehidin yattığını ve bunun asla unutulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Sen de bir şehit oğlu olarak, bu vatana gereken önemi verip, onu koruması gerektiği de belirtilmektedir. Ne olursa olsun, önümüze ne konulursa konulsun, bu cennet vatani koruyup, onu hiçbir şeye değiştirilmemelidir.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?

Şühedâ fişkıracak toprağı sıksan, şühedâ!

Cânı, cânânı, bütûn varımı alsın da Hudâ,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.

(s. 1042)

Bu vatani “Cennet” benzetmesi yapılarak hem güzelliğine hem de değerine vurgu yapılmaktadır. Bu topraklar ki, her karışına binlerce insan seve seve canını feda etti, toprak biraz sıkılsa sanki şehit kanları çıkacaktır. Allah tüm sevdiklerimi alsın ancak, beni vatanımdan ayrı eylemesin, diyecek kadar da vatansever olan Âkif, İstiklâl Marşı’nda bunu her gence, tüm insanlara ilan etmiştir.

Yılmam ölümden, yaradan, askerim;

Orduma “gazi” dedi Peygamberim

Bir dileğim var, ölürüm isterim:

Yurduma tek düşman ayak basmasın!

(s. 1068)

Orduya Peygamberin “gazi” dediği yerde ölümden korkmak elbette ki yersiz ve gereksizdir. Tek isteği olan yeter ki vatana tek düşman bile ayak basmamasıdır. Böyle bir durum için seve seve canlar feda edilebilir. Âkif, böylece hem milletine hem gelecek nesle hem de tüm insanlığa vatanseverlik değerini işlemiş ve yaşamında bunu göstermiştir.

Sonuç olarak vatan bizim için kutsallarımızdandır. Bu kutsalı her ne pahasına olursa olsun korumak ve yaşatmak zorundayız. Zira bağımsız bir milletin ancak bağımsız ve müstakil bir vatani vardır. Bayraksız millet olmayacağı gibi vatansız da millet olmaz. Dolayısıyla bu “Cennet” olan vatanımızı korumak, uğruna binlerce şehit verdiğimiz topraklarımıza sahip çıkmak hem en doğal hakkımız hem de bir vazifemiz olduğunu aktaran Âkif, her gencin vatanına sahip çıkmasını, onu benimsemesini, onun derdiyle dertlenmesi

gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda “vatanseverlik” değeri, bir milletin bekâsı için çok önemli olduğunu da anlatmak istemiştir.

VEFA

Ziyâret etsem ehîbbâyı sonradan... Hoş olur.

Bütûn gün evde oturmak ne olsa pek boştur. "

Bu arzû-yi tenezzüh gelince, artık ben

Durur muyum? Ne gezer! Fırladım hemen evden.

(s. 100)

Âkif, özellikle bayram geldiğinde eş-dost ve akrabalara ziyareti bir vefa borcu olarak görmektedir. Bayramda evde oturulmayacağını da ifade eden Âkif, böyle bir hisse vâkıf olur olmaz, hemen bu vefa borcunu yerine getirmek üzere evden fırladığını dile getirmektedir.

İlmi az, görgüsü çok fıtratı yüksek bir imam

Tanırım ben, ki hayâtında tanıtmıştı babam.

"Kim bilir; şimdi ne âlemde benim şanlı Kösem;

Görmedim, üç senedir, bâri gidip bir görsem... "

Diyerek, dün gece güç hâl ile buldum evini.

(s. 248)

Âkif, vefalı bir insan olarak, yıllar önce babasının tanıştırdığı Köse İmam'ı yıllar sonra arayıp bulmuştur. Yıllar sonra onu merak edip, bir gece arayıp bulmasını anlatmaktadır. Âkif'in kişiliğinde de var olan vefa değeri, insanlar arasında güzel bir iletişim sağlayan ve aynı zamanda da Müslüman'ın bir vazifesi olması yönüyle önemlidir. Ayrıca vatan birliği ve dirliği açısından da bu değeri önemli bulan Âkif, bunu yeni nesle de aktarmıştır.

O, vefâlı olmak gerektiğini şu ifadelerle bizlere sunar:

Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?

Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?

Îlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?

Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?

Bütûn yokluk mu her yer? Bâri bir "Yok!" der sadâ yok mu?

(s. 390)

Üç buçuk kıtaya hükmetmiş aziz ecdadımıza karşı yapılan ittifak neticesinde, Osmanlı İmparatorluğu'na açılan savaşlar ve uygulanan siyasî yalnızlaştırma politikası sonucunda, içte de ayrılıkların yaşanmasıyla geline noktadan çok muzdarip olan Âkif, bu durum karşısında âdeta haykırmaktadır. “Vefâ yok mu?” diye seslenen Âkif, binlerce ocak varken hiçbirinden bir ışık görünmemesi karşısında çaresizdir. O kadar refah ve huzur içinde yaşamış milletimizden daha bir gayret ve daha bir yiğitlik beklemektedir. O yönüyle “vefâsız yurd... vefâ yok mu?” der.

Memleket mahvoluyor, baksana, bedbinlikle.

Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,

Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa'ilim.

(s. 788)

Memleketin karamsarlık ve kötü düşünceler aracılığıyla mahvolması karşısında ecdada biraz da kırgın ve darılmış olan ancak, o ecdada vefasından dolayı olumsuz bir kelime sarf etmekten de uzak durmaya çalışmanı bizlere aktaran Âkif, millet-i merhumeyi de hayırla yâd ettiğini açıkladıktan sonra, kırgın olmasının sebebini de kalplere ümit ışığını aşlamamalarına bağlamaktadır. Âkif o nedenle ümit meşalesi olması yanında “vefa” değerini de işlemiştir.

"Bu, taşındır" diyerek Kâ'be'yi diksem başına;

Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;

*Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyla,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyle;
Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvîzeni lebrîz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.*

(s. 830)

Âsım'a “şunları da yapsam, hatırana bir şey yapmış olamam”, demek sûreti ile vefasını göstermektedir. Çünkü ecdat, bizlere “Asım'ın Nesli”ni hediye etmiş, o nesle ulaşmak ve gâye-i hayâle ermek, elbette ki büyük bir bahtiyarlıktır. Bu gurur ve sevinç karşısında özellikle vatanımızın bekâsı ve al yıldızlı bayrağımızın dalgalanması karşılığında ne yapılsa az ve önemsizdir. Bunu ifade eden Âkif, “sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyla” gibi ifadelerle ne yapılsa az olduğunu ifade etmektedir. Bu gösteriyor ki insan, bazı şeylerin karşılığını, değerini “vefâ” değeri ile hissedebilir, anlayabilir.

Sonuç olarak vefalı bir vatandaş olarak Âkif, başta geçmiş kıymetli ecdada karşı olmak üzere, sahip olduğumuz ve bizlere hediye olarak sunulmuş olan vatanımıza ve mukaddesatımıza karşı bir vefa borcu hissiyle hareket etmeliyiz. Bunu ifade eden Âkif, hem yaşantısında hem de şiirlerinde gelecek nesle de ifade ederek, örnek bir yaşam içinde “vefâ” değeriyle hayatını idame etmeyi hedeflemiştir.

YARDIMSEVERLİK

Başladım uyku teharrîsine, lâkin ne gezer!

Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.

Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,

Önce amma şu fakîr âdemi memnûn edeyim.

Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede;

Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!

O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:

Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

(s. 146)

Âkif'in yardımsever olduğunu en açık bir şekilde ortaya koyan bu dizeler, yaşlı ve ihtiyar Seyfi Baba'nın rahatsızlığı karşısında üzülen ve onu ziyarete gittiğinde ona biraz da maddî yardımda bulunmak isteyen Âkif, elini kesesine daldırduğunda sadece mührü olduğunu fark eder. Bunun üzerine çok üzülen Âkif, yardımseverliği karşısında şöyle der: “*Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!*”. Dolayısıyla parasının olmadığını anlayınca, yardım edememişliğin verdiği hâl ile çok üzülmemektedir. İnsanlığa, gelecek neslimize de örnek teşkil edecek bu mısralar, “yardımseverlik” değerine dikkatleri çekmektedir.

Kadın getirdi beş on parça yaş diken Ömer'e;

Ömer de yakmak için büsbütün serildi yere.

Ocak tüter, Ömer üfler zefir-i hârîyle;

Zemîni lihye-i beyzâ yı târumârîyle,

Sücûd tavr-ı huşû'unda, muttasıl süpürür;

İçinde rûhu yanar, cebhesinde ter köpürür!

Döner muhît-i nigâhında tûde tûde duman;

Bulut geçer gibi necmin hıyat-ı nurundan!

Ocak tutuştu, yemek pişti;

- Var mı teyze kabin?

Getir de indirelim...

- Var büyükçe bir kap, alın.

Yemek sıcaktı, fakat kim durup da bekliyecek!

Ömer çocuklara bir bir yedirdi üfliyerek.

Kesildi haymede mâtem, uyandı rûh-i süûr;

Çocuklar oynuyorlar, kadın ferîh ü fahûr.

Ömer bu âlemi gördükçe gaşy içindeydi...

(s. 196)

Halife Ömer'in kuru ekmeğe muhtaç olan Koca Karı ve çocukları karşısında kendinden de geçerek yaptıkları anlatılmaktadır. Bütün çaba ve yardımları sonucu, aç ve susuz o aileye sıcak bir yemek ve erzak temin etmedeki iştihakını görmekteyiz. Emîr olarak önce halkını düşünmüş, yardımlarını esirgememiştir.

Doğruluk ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;

Âcizin hakkını i'lâya samîmî gayret;

En ufak şeyle kanâ'at, çoğa kudret varken,

Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;

(s. 340)

Süleymaniye Kürsüsü'nde bütün Asya'yı gezip görmüş Vâiz Abdürreşit Efendi'nin ağzıyla konuşan Âkif'e göre, milletimiz mensubu olduğu Müslümanlığı bir Japon kadar bile yaşayamamaktadır. Bunun ıstırabıyla birçok nitelik sayan şair, milletimizin doğruluk, sadakat, şefkat, hakkı gözetmek ve bir vefa borcu olarak, ihtiyaç halinde, muhtaç olanlara bol bol dağıtmak gerektiğini dile getirmiştir. Çünkü bu “yardımseverlik” duygu ve değeriyle hareket edilirse terakkî hızlanacak, vatan ve milletimizin selâmeti sağlanacaktır.

Neden vezâifi taksîme hiç yanaşmıyoruz?

Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz,

Öbür gelişte de mümkün değil selâmetimiz!

Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felâketimiz.

(s. 520)

Âkif burada, insanların birbirlerine yardım etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Eğer insanların üzerlerindeki görevler paylaşırsa, işler daha hızlı ve kolay olacaktır. Böylece insanlar birden fazla işle meşgul olmayacak ve milletimiz de kalkınacaktır. Yoksa selâmete ermeden felaketin gelmesi, bu yüzden olacaktır. Bu nedenle yardımlaşmak ile kaçınılmaz bir felaket engellenmiş olacaktır.

Sonuç olarak insanlar çok âciz varlıklardır. Bu nedenle insanlara en gerekli bir değer olan “yardımseverlik”, her zaman ve her yerde insanlığın kemâli için önemlidir. Ayrıca en sıkışık anda bile yardım etmeyi düşünen Âkif, bunu “Asım'ın Nesli” olacak milletimiz için de çok önemli bulmuştur. Milletimizin bağımsızlığını gerçekleştirip korumak için, özellikle birlik ve beraberliğin muhafazası için, “yardımseverlik” değerine dikkat çekilmektedir. Bunu yaşantısı ile de sunan Mehmet Âkif, neslimizin özlenen ve beklenen nesil, “Asım'ın Nesli” olması ve inkişafı için bu değere dikkatleri çekmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Millî şairimiz Mehmet Âkif ERSOY'un *Safahat* adlı eserinde toplam otuz altı değer tespit edilmiştir. Bu çalışma gösteriyor ki Âkif, bu değerleri sadece şiirlerinde değil, tüm hayatında da göstermiş ve hayatına hayat kılmıştır. Bununla birlikte gelecek nesle, mefkûresindeki "Asım'ın Nesli" için de büyük yol gösterici niteliktedir.

Bu doğrultuda *Safahat*'ta, milletimizin içinde bulunduğu dönem ve şartlar doğrultusunda, Âkif'in de özellikle üzerinde durduğu ve milletimizin de gereksinim duyduğu değerler tespit edilmiştir. Bu değerlerden kelime, geçtiği dize veya dizelerin içerdiği anlam bakımından en fazla "çalışkanlık" değeri daha sonra da bunu "doğruluk, şecaat, ümitvarlık, azim ve inanç" değerleri izlemektedir. Bu değerler görülüyor ki bütün insanlar için gerekli olan ahlakî değerlerdir. Bu ahlakî değerlere sahip olan kişi ve milletler de muvaffak olmayı hak etmişlerdir.

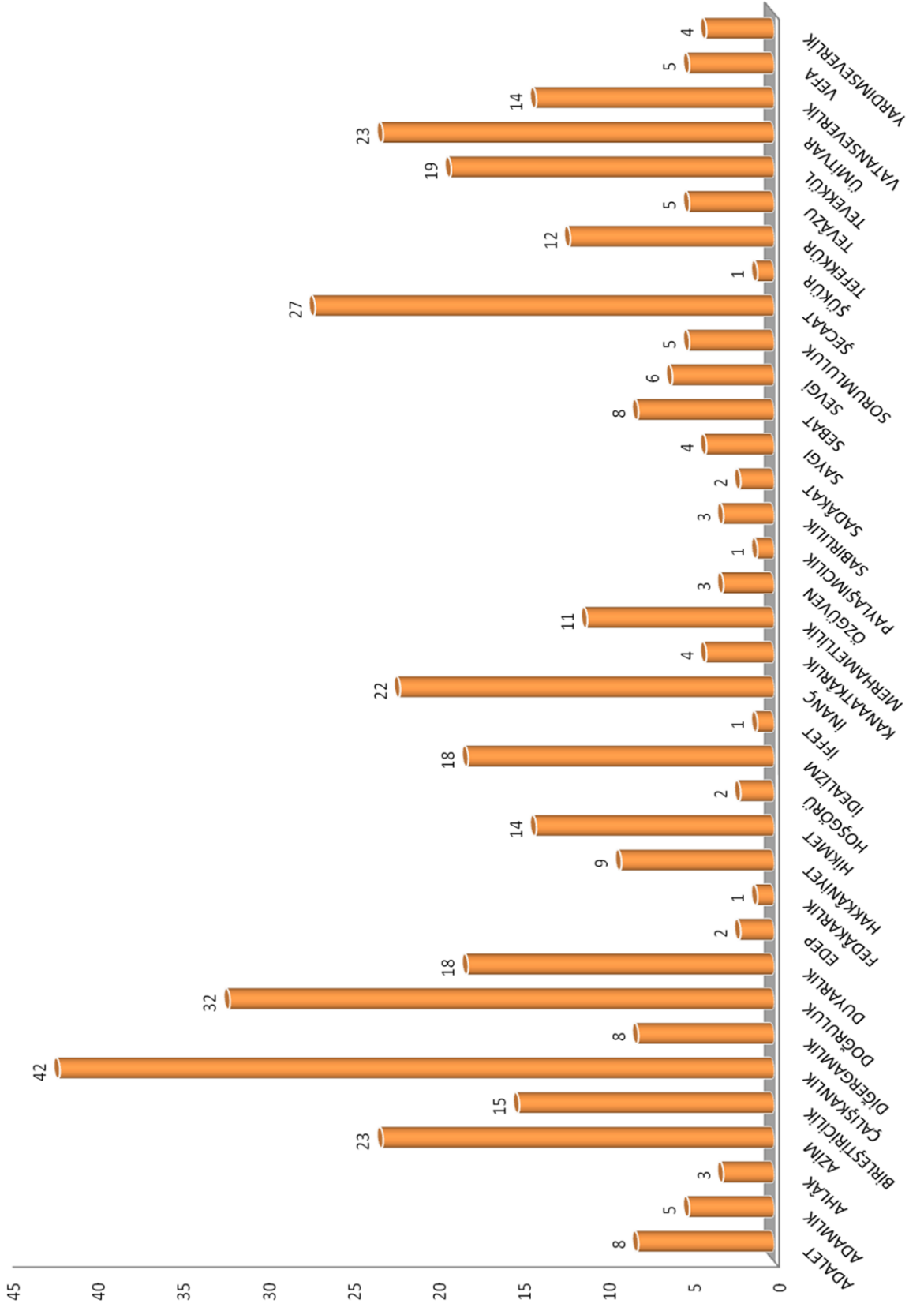
Bu çalışmanın bilimsel anlamda iki temel amacı vardır. Bunlardan birincisi; *Safahat*'ta geçen değerlerin tespit edilmesi ve sınıflandırılmasıdır. İkinci amaç ise; tespit edilen değerlerin eğitim kademelerinde kullanılmasını sağlamaktır. Milletimizin ve ülkemizin geleceği olan gençlerin yetiştirilmesinde söz konusu değerler şüphesiz son derece önemlidir. Mehmet Âkif gibi çok yönlü bir şahsiyetin hangi değerler üzerinde yoğunlaştığı bizim için önemli bir rehberdir.

Bundan sonraki süreçte bizim tespit ettiğimiz değerlerin insan yetiştirme modelinde temel alınması mümkündür. Biz inanıyoruz ki milletimizin ve ülkemizin en önemli ihtiyaç ve güvencesi yeni "Âsım'ın Nesilleri"dir. Bu anlamda çalışmamız önemli bir ihtiyaca cevap vermiş olacaktır.

Bu açıdan bakıldığında çalışmamız disiplinler arası bir niteliğe sahip olup Türk Dili ve Edebiyatı dışında toplumsal bir amaca da hizmet edecek niteliktedir. Geleceğin Türkiye'sinde araştırmamız sonucunda ortaya çıkan değerler yeni nesillerin yetişmesinde büyük hizmetler yapacaktır.

Araştırmacı, inceleyici ve planlayıcılara kolaylık olması bakımından tespit ettiğimiz değerleri grafik olarak da verdik.

İSTATİSTİKLER ve GRAFİK

Elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Başta bizi Yaratan, adaletle hükmetmeyi istemektedir. Âkif de bunu çok iyi bilen bir mefkûre insanı olarak şiirlerinde bunu dile getirmiş, adalet timsali Hz. Ömer gibi, “Fırat’ın kenarında bir kurt kuzuyu yese, Ömer’den hesabı sorulur” şuuru içerisinde bir nesil için çaba göstermiştir. Adaletsizlik ve eşitsizlik karşısında öfkelenen Âkif, bu “adalet” değeri ile insanlığın ilerleme kat edeceğini, örnek yaşantısıyla da milletine aksettirmiştir.
2. “Adamlık”, öncelikle eşref-i mahlûk olmanın bir gereğidir. Bunu şiirlerinde yansıtan Âkif, insanların yalnız maddî boyutları değil, manevî boyutunun da olduğunu ve bu manevî boyutunun da insanın “adamlık” değeri ile değerlendirildiğini ifade etmektedir. Gelecek nesil bu değerden yoksun olmamalıdır ki o beklenen, ideal nesle, ulaşılabilin.
3. Âkif, tüm hayatı boyunca idealize ettiği gençliğin en bâriz niteliklerinden birisi olarak güzel ahlâklı olmasını hedefler. Bir milleti yüceltecek, terakkîsini hızlandıracak olan o milletin ahlâk anlayışı ve ahlâk yapısıdır. Toplumun genelindeki bazı yozlaşmanın çözümü ve gençliğin “Asım’ın Nesli”ne ulaşması ancak bu ahlâk değeri ile ulaşabilecektir. Ahlâk olmadan kurulan ilişkiler ve bağımsızlık, eninde sonunda yozlaşıp bitmeye mahkûmdur. Âkif, bunu her fırsatta dile getirmiş ve hayatıyla da örnek bir yaşam sergilemiştir.
4. “Azim” şairi olan Âkif, hem içinde bulunulan olumsuz ortamdan kurtulmanın hem de dinî bir vecîbenin yerine getirilmesi yönüyle “azim” önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Azmi, inanan bir insanın hiçbir zaman bırakmaması gereken bir değerdir. Atâletten uzaklaşıp azme sınıksız sarılmak gerekmektedir. Âkif, etrafındaki herkese bu azim ve karalılıkta olmayı telkin etmiştir. Nitekim azim olmadan hiçbir şey olmayacaktır. Azimle her bâdirenin aşılacağı bir gerçektir.
5. Âkif, İslâmiyet’in, birlik ve beraberlik dini olduğunu ifade eder. Millet in ve insanlığın kavmiyetçilik ve tefrika fikirleri ile felakete uğrayacağı ve sonra da Allah’ın ikram ve inayetinin kesileceğine aşikârdır. Milleti kökten yok edecek meselenin başında da tefrika gelmektedir. Âkif, bunun üstesinden ancak, dini bir, dili bir, vatani bir, bayrağı bir, kültürü bir, ecdadı bir olan bu kadar ortak paydaları olan, “birleştiricilik” değeri ile her yerde şehbâl açacaktır.

6. Âkif, öncelikle toplumu saran ümitsizliğin baş düşmanıdır. “Asım’ın Nesli”nin çalışmayı elden bırakmaksızın ye’s ve atâletten uzak; disiplinli, düzenli ve çalışkan bir gençlik olmasını istemiştir. Tembelliğin hasmı, çalışkanlığın da dostu olan Âkif, yaşayabilmenin önemli bir basamağını da “çalışmak ve gayret” olarak görmektedir. Çalışmak dünyanın işleyişinde vardır. Bu işleyişin bir parçası olarak insan da çaba göstermeli, çalışmalıdır. Ne olursa olsun çalışmak, yaşamımızda bir esas olmalıdır. İnsan, hedef ve gâyelerine ancak çalışarak ulaşır. Âkif, gelecek nesle de bunu telkin ederek, “Asım’ın Nesli”nin yetişmesini sağlamıştır.
7. Arapça’da “îsâr” denilen, “kendisi muhtaç iken başkasına vermek” anlamında “diğergamlık” değeri ile başta insanlığın terakkî etmesi sağlanacaktır. Bu yükseliş mutlak bir sosyal ve kültürel ilerlemeyi de doğuracaktır. Vatani uğruna kendinden de geçecek nesil, Âkif’in ideal gençliğinde tecessüm edecektir. Ancak o zaman Asım’ın Nesli de yetişmiş olacaktır.
8. Doğru olanı ve doğruyu her yerde ifade etmekten çekinmeyen ve korkmayan Âkif’in, söyledikleri ya doğrudur; ya da sadece doğruları söylemiştir. Dönemin padişahını bile eleştirmekten, padişahın yüzüne doğruları söylemekten geri durmamıştır. Bu yönüyle Âkif, “doğruluk” değerine sahip olan bir neslin hiçbir şeyden korkmadan, çekinmeden yalnız doruları ifade ederek yeryüzünde şebâl açacağını göstermiştir. İşte beklenen neslin niteliklerinden biri de bu “doğruluk” değerine sahip olmasıdır.
9. İnsan öncelikle dine, Kur’an’a, vatana, milletine, özellikle geçmişinde bu milletin, her yönüyle şahlanmış ecdadının, o ibretimiz yaşayışına duyarlı ve itina göstermelidir. Tarih madem tekerrürden ibarettir, o halde geçmişte yaşanan olumsuz durumların yeniden yaşanmaması için, yapılan yanlışlıkları yeniden yapmamak için bazı şeylere olan “duyarlılık”lardan taviz verilmemelidir. Bunların başında da insanlığımız, vatan ve milletimiz, bayrağımız gelmektedir. Bu duyarlılık ile millet olarak ne yaptığımızın ve ne yapmamız gerektiğinin farkında olacağız. Birlik ve beraberliğimize, vatan ve milletimize hâlel gelmemesi için de “duyarlılık” değeri önemlidir. Bunu gelecek neslin de iyi idrak etmesi gerekmektedir.
10. Bozulmuş bir terbiyeden ne vatana ne millete ne de kendisine hiçbir fayda gelmeyecektir. Bir milletin ilerlemesi ve devletler muvazenesinde tekrar söz sahibi olması için “edep” değeri önemlidir. Bu değer ilk adımı ise insanlığın öğrenimidir. Aksi halde elde edilen bilgi, ilim insanı yoldan da çıkarabilmektedir.

İlim ilim demek, ilim kendin bilmektir./ Sen kendin bilmezsen, yâ nice okumaktır.

(Yunus Emre)

11. “Fedakârlık” Mehmet Âkif’in de hayatında yer almış bir değerdir. En başta İstiklâl savaşı ve sonrasında kaleme aldığı İstiklâl Marşı’nda bu açıkça görülmektedir. Bu değerın onun yaşantısında ve şiirlerinde yer etmesi, onun idealindeki neslin şekillenmesinde büyük payı olmuştur. Vatan ve milletin kurtuluşu ve ilerlemesi karşısındaki gayret ve çabaları ayrıca bu duygu ve düşünce ile birçok şeyden vazgeçmesi gösteriyor ki, “fedakârlık” hem maddî hem de manevî olmuştur. Önemli olan “Asım’ın Nesli”nin inkişaf etmesidir.
12. Hiç korkmadan, yılmadan doğru bildiğini ifade eden Âkif, gelecek nesle bu “hakkâniyet” değerini aşlamak için gayret etmiştir. Çünkü bir devlette bu değere dikkat edildiği müddetçe terakkî olacak ve vatan, millet emin ve selâmet içinde hayatını idame ettirecektir. İdeal nesle ulaşmanın bir yolu da “hakkâniyet” değerine vâkıf olmaktan geçmektedir.
13. Kâinatı ve ondaki varlıkların yaratılış sebepleri doğrultusunda hareket edildiği sürece insanlık terakkî edecektir. Bu insanlığın yükselişi de tüm milletin “hikmet”le yaşamasını da sağlayacaktır. Her sözde ve davranışta hikmetlerin mahfuz olduğu bir yaşantı ve söylemi olan Âkif, bu değerın gelecek ideal neslin inkişafı için de olması gereken bir değer olarak görmüştür. Ancak “hikmet”le hareket eden bir nesil milletini ve vatanını yükseltecektir.
14. Hoşgörülü olmak bir insanlık gereğidir. Millet olarak, bu vatan uğruna canını seve seve vermiş olan ecdadımıza karşı, bu topraklarda en ufak bir nifaka yer vermeden “hoşgörü” ile yaklaşılmalıdır. Böyle gelecek nesle nasihat veren Âkif, yaşantısı ile de örnek teşkil etmiştir. Eğer milletin bağımsızlığı, vatanın selâmeti isteniyorsa hoşgörülü olunmalıdır.”Asım’ın Nesli”, belli değerlerinde taviz vermeksizin “hoşgörü” nesli olacaktır.
15. Bir mefkûre insanı olan Âkif’in büyük idealleri vardır. Gâyesi olmayan millet yok olmaya mahkûmdur. “Asım’ın Nesli”ne de bunu aşlamış ve yapılması gerekenlerin başında da bir “gâye insanı olmak” gerektiği anlaşılmaktadır.
16. Bizleri eşref-i mahlûk olarak Yaratan’a karşı Âkif, hiçbir durum karşısında Allah’a olan bağlılığından ödün vermemiştir. Kurtuluşun dinde ve İslâm’da olduğunu iyi bilen Âkif, O’na karşı da daima edepi ve her konuda iffet sahibi olmayı hedeflemiş ve yaşantısında bunu göstermiştir. Örnek olan hayatında gelecek nesle

de “ıffet” değerini yansıtan Âkif, ideal neslin özelliği olarak da bulunması gereken bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

17. İman, insanın en güzel, en şereflı ve en büyük cevheridir. İman, insanın neden yaratıldığını bilmesinin bir sonucudur. Âkif, inançlı bir edip olarak, kurtuluşun kayıtsız, şartsız Allah’a iman etmek olduğunu anlatmıştır. Böyle bir inançta olan kişi tüm dünyayı titretecek mahiyettedir. O nedenle inanç noktasında tam ve doğru olan bir “Asım’ın Nesli”nin yetişip her yerde şehbal açması için iman, itikat ve “inanç” değerleri mutlak olması gereken değerlerdir.
18. Aza kanaat etmeyen, çoğu bulamaz, sözünü iyi idrak eden Mehmet Âkif’e göre, millî birlik ve beraberliğin bekâsı ve aziz milletimizin yeniden şahlanması için “kanaatkârlık” değerinin iyi ve tam anlaşılması gerekmektedir. Bunu bir insanlık borcu olarak gören Âkif, tüm milletine örnek olması ve gelecek neslin şekillenmesinde bu değer önemli bir yere sahiptir.
19. İnsanlarda merhamet duygusu, Allah’a olan kurbiyyetinden ileri gelmektedir. Çünkü insanı Yaratan’dan ötürü sevmek, esas olmalıdır. Bu “merhamet” değere sahip olan milletimiz, ilelebet istiklâlını koruyacağı gibi, nesillerin de dosdoğru yaratılış üzere mükemmel bir hayatı olacaktır. Nitekim merhamet etmeyene, merhamet edilmez.
20. Dünyada her şey insan için yaratılmıştır. Allah’ın tecelligâhı da insanın kalbi olduğu bir gerçektir. Bu kadar güzelliklere sahip ve eşref-i mahlûk olan insan kendine de güven duymalıdır. Yüce Yaratıcı’nın övgü dolu söylemine mazhar olan ve eşref-i mahlûk olarak yaratılmış insan, kendine güven duymalıdır. Kendine güven duymalıdır Çünkü o, bu müjdelere mazhar olmuş tek varlıktır. Gelecek nesil bu “özgüven” değeri ile istikbâlleri istiklâle dönecek ve bağımsızlıklarını sürdürmeye güçleri olacaktır.
21. İslâmiyet’in de bir gereği olan paylaşmak, insanlar arasında bir yakınlaşma, toplumca bir ilerleme, ekonomik ve sosyal açıdan iyileşme vesilesi olacaktır. Zulümlerden dolayı doğacak acılarda ve insanların hayatları gereği yaşayabilecekleri muhtemel olumsuz durumlarda bu “paylaşımıcılık” değeri acılar azalacak, terakkî gerçekleşecektir. Çünkü ilerleme ancak “paylaşma” ile beslenmelidir. “Asım’ın Nesli” bunu iyi idrak etmeli ve uygulamalıdır.
22. Her Müslüman’ın vazifesi olan ve dinimiz de bir “sabır” dini olarak, Müslümanlar, özellikle de milletimiz sabırlı olmak sûreti ile hareket etmesi gerekmektedir. Zira sabreden selâmete erer. Sabır, “Asım’ın Nesli” olmak için de bu değer ile

bezenmek gerekmektedir. Bu değer ile birçok bâdireler de geride kalacaktır. Âkif, sabır milleti olmak ile sonunda selâmet ve huzur geleceğini tüm dünyaya anlatmıştır.

23. Verdiği sözü sonunda ölüm dahi olsa tutan Âkif, sözünün eri, sözüne sâdik bir Müslüman olmuştur. Vatanına, milletine, dinine, sadakât noktasında herhangi bir problemi olmayan bir nesil ile daha güçlü, daha gelişmeye müsait ve daha da gelişmiş devletler seviyesinde söz sahibi olup, millî birlik ve beraberlik sağlanmış olacaktır. Gelecek neslin ancak bu “sadakât” değeri ile değerlendirileceği kat’îdir.
24. Allah’ın nimet ve ikramları karşısında miskinlik, başta O’na olmak üzere, büyük bir saygısızlıktır. Özellikle mukaddesâta, namusa ve ilme gereken saygı duyulmalı ki, dünyada milletçe bir sulh ve birlik de şebhâl açsın. Mukaddesâta dikkat edilip, gereken özen ve saygının gösterilmesi gerekmektedir. Bu saygı ile milletçe terakkînin yolunun açılacağını şüphesizdir. O nedenle “saygı” değeri hem insanlık vazifemiz hem de birlik, beraberlik, huzur ve rahat bir vatan ve millet için vazgeçilmez bir değer olduğunu, ideal nesle de anlatmıştır.
25. İnsanları, milletleri yüceltecek değerlerden biri de azim ve kararlılıktır. Yaptıklarımızda devamlılık ve kararlılık olmalıdır ki, muvaffak olunsun. Bunu çok iyi bilen Âkif, neslimizin ıslâhı ve milletimizin terakkîsi için, dine bağlılık ve bunda da sebat gerekli olduğunu çok iyi bilmiş ve “Asım’ın Nesli” yetiştirebilmek için bu değer üzerinde durmakta sebat etmiştir.
26. Dünyada her şey karşılıklıdır. İnsan sevgi duyduğu ölçüde sevilir. Sevgi ile aradaki tüm olumsuzluklar, kavga ve kargaşalar izale edilir. İnsan sevgi duyduğuna benzemek, onun gibi olmak ister. Beklene nesil de sevgi duyduğu şeylere dikkat etmelidir. Çünkü bu sevgi Allah’a yaklaştırdığı, vatan ve milletle birlikte atan kalbe sahip olacağı gibi; Allah’tan uzaklaştırıp, insanlığın en alt kerteğe doğru düşmesine de neden olmaktadır. O nedenle “sevgi” değeri önemli ve insanlık ilişkileri açısından çok kıymetlidir.
27. İnsanlık âlemi yaratıldığı günden beri belli sorumlulukları olan varlıklardır. Mesuliyet duygusu bir ülkeyi ayağa kaldıracak ve ilerletecek önemli bir değerdir. Bunun farkında olan Âkif, içinde bulunulan ortamda vatan ve millet adına kimin ne sorumluluğu varsa onu en iyi şekilde yerine getirmesini istemiştir. Herkes vazifesi olan sorumluluklarını yerine getirirse terakkî kaçınılmaz, ilerleme hızlı olacaktır. Bu sorumluluk değerine sahip olan gençlik de “Asım’ın Nesli” olma yolunda olacaktır.

28. Yiğitlik ve kahramanlık şairi olan Âkif, doğru bildiğini her yerde ifade etmekten geri kalmamış bir şairdir. Gerekli yerlerde haksızlık karşısında korkmadan durabilmek, bir milletin geleceği açısından son derece önemlidir. Bu önem doğrultusunda hareket eden gençler var oldukça o millet de vatan da batmayacaktır. Geçmişte olduğu gibi bugün de milletimizin “Asım’ın Nesli”ne sahip olmak için çalışıp çabalayan ve kahramanlıklarıyla bilinen, “şecaat” sahibi bir millet olarak yaşayacak ve gelecekte öyle anılacaktır.
29. Şükür, kişinin şükrettiği durumun daha iyi olmasına kapı aralayan bir değerdir. Şükür ile gelen nimet ve ihsanların ziyadeleşerek, devamını sağlayan bir araçtır. Dinî bir vecibe olarak da şükür, önemli bir ameliyedir. İnanan bir toplum olarak bunun iyi idrak edilmesi gerekmektedir. Bunun vesilesi ile gelecek nesil aydınlatılmalıdır.
30. İnsan eşref-i mahlûk olarak en mükemmel varlıktır. Bu mükemmeliyetinin başında fikir ve düşünce gücü gelmektedir. Bu güç ile diğer varlıklardan ayrılır. Dolayısıyla insan tefekkür etmelidir ki varlıklar arasında farkı olsun. Düşünen insanın, düşünerek davranış sergileyen insanın hata yapma oranı oldukça düşüktür. Bunun farkında olan ve imanlı bir gençliğin yetişip, vatan ve milletine faydalı olacak bir nesil için, “tefekkür” değeri önemli ve bu değere sahip olunması gerekmektedir.
31. Bir insanın tevazu sahibi olması, alçak gönüllü olması onun büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Tevazu, cihana meydan okumuş, cihan Fatihlerinin torunları olarak bize yakışan en güzel değerlerdendir. Bu değerın tersi olan kendini beğenme ve kibir ise çirkinliği yanında insanları aşağı seviyelere gark eder. Tevazu ve mahviyet, yeni nesilde şekillenmeli ve Asım’ın Nesli için de önemli bir değerdir.
32. Her fırsatta düşünmeye ve akabinde tevekküle sevk eden Âkif, “tevekkül” değeri ile birin bin olacağını, terakkînin hızlı olacağını ve nimet ve bereketin sağanak halinde yağacağını her fırsatta dile getirmiştir. Tevekkül Allah’a bağlılığı gerektirmektedir. Ancak kişi öncelikle elinden geleni yapmalı, artık yapılan adına, yapılacak herhangi bir şeyin kalmadığı zaman gerisini Allah’a bırakmak, şeklindeki tevekkül ile insanlık her yerde şehbâl açacaktır. Bunu çok iyi bilen Âkif, milletimizin kurtuluşu için herkesin elinden geldiğince çalışıp, çaba göstermesini istemiş, sonrasında ise tevekkül edilmesi gerektiğini belirtmiştir. “Asım’ın

Nesli”ne ulaşmak için “tevekkül” değeri çok önemli olup, neslin de bu değeri özümsemesi gerekmektedir.

33. İmanı olan bir Müslüman hiçbir zaman ümitsizliğe, ye’s’e düşmemelidir. En başta insan inanıyorsa zaten üstündür. Bu üstünlük içinde ümitsiz olmak yersiz ve gereksizdir. Ümit şairi olan Mehmet Âkif, hiçbir zaman ye’s’e kapılmamıştır. Milletine ve genç nesle özellikle ümit aşlamış ve sürekli ümitvar olmuştur. İslamiyet’te hiçbir zaman ye’s yoktur, Allah’tan hiçbir zaman ümit kesilmemelidir. En azılı düşmanlar karşısında bile, en çetrefilli tefrika oyunları karşısında bile ümidini yitirmemek gereklidir. Bunu gelecek neslinde çok iyi anlaması gerekir. Ancak bu şekilde gençlik inkişaf ederek ideal nesle ulaşılacaktır.
34. “*Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatanıdır.*” Dolayısıyla bu topraklarda toprak için bunca kefensiz yatan varken bize düşen vazife o toprakların muhafazasıdır. Nasıl ki bayraksız devlet olmaz; vatansız da millet olmaz. “Cennet” olan bu vatanımızı korumak ve ona sahip çıkarak yeni nesillerin yetişmesi ve ideal nesle ulaşması sağlanacaktır. “Vatanseverlik” değerini milletçe benimseyip, gelecek nesle de bunu aktaran Âkif, “*Kim bu Cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ*” diyerek bu değere dikkatleri çekmiştir.
35. Geçmişte yaşamış ecdadın onca gayret ve çabaları için, bizden öncekilerin, bizim için katlandıkları zorluklar için, yeni nesil tarafından yapılması gereken bazı şeyler vardır. Vatanımıza, mukaddesâtımıza karşı bir vefâ hissi olmalıdır. Bu vefâ ile milletimiz daha gayretli ve dikkatli çalışacak ve kısa sürede insanlık ve milletimiz inkişaf edecektir.
36. Yaratılışımızın gereği insanlar çok zayıf ve âciz varlıklardır. Dolayısıyla çok gerekli olan bir değer olarak “yardımseverlik”, her yerde insanlığın kemâli için elzem bir yere sahiptir. Şiirlerinde bunu nakşeden Âkif, bu değer ile hem insanımız hem vatanımız hem de milletimiz kurtuluşa erecek ve devletlerarasında önemli bir yeri alarak inkişaf edecektir. “Yardımseverlik” değeri, yeni neslin “Asım’ın Nesli”ne ermesi için önemli bir yere sahiptir.

Sonuç olarak M. Âkif, Safahat’ta Türk milletinin değerlerini işlemiştir. M. Âkif inançlı, imanlı bir mütefekkir olarak düşünce dünyasını milletinin değerleri üzerine kurmuştur. Biz bu çalışmayla doğrudan doğruya Âkif’in söylemleriyle bu değerleri tespit ettik. Tespitlerimizi hem bilim dünyasına hem de toplumumuzun hizmetine sunmuş olduk.

KAYNAKÇA

1. ALSAN, Nebil Fazıl, (2008), Safahat, Huzur Yayınları, İstanbul.
2. ANADOL, Cemal, (1991), Türk - İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları Gelenek - Görenek ve İnançlar Dizisi; 10, Ankara, s.30
3. ARSLANOĞLU, İbrahim, (2005), “Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Küreselleşme Karşısında Değerlerimiz Sempozyumu, 3-4 Haziran, Felsefe Dünyası Dergisi, 2005/41, s. 64-77.
4. ARSLANOĞLU, İbrahim, (1997), Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
5. AYDIN, Mustafa, (2011), “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”, Eğitime Bakış Dergisi, Yıl:7, Sayı:19.
6. BİLGİN, Nuri, (1995), Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
7. BOLAY, Süleyman Hayri, (2007), “Aşkın Değerle Buhranı, Değerler ve Eğitimi” Uluslararası Sempozyumu, Edt. R. Kaymakcan ve diğerleri, İstanbul, DEM Yayınları.
8. Büyük Türkçe Sözlük, (2008), “Değer”, Pınar Yay. İstanbul.
9. ÇAĞLAYAN, Ahmet, (2006), Ahlak Pusulası, Ahlak ve Değerler Eğitimi, 2. Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yay. İstanbul.
10. ÇAVDARCI, Mustafa, (2002), “Türkiye’de Sosyal Değerlerin Aşınması ve Kültürel Sömürgeciliği”, Yüksek Lisans Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Ens. Isparta.
11. DEMİRCİOĞLU, İsmail ve TOKDEMİR Muhammet, (2008), “Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik”, Değerler Eğitimi Dergisi, C. 6, S. 15.
12. DEMİREZ, Ayşe, (2001), “Ahilerde Ahlak Anlayışı”, Yeni Yüksektepe Kültürel-Felsefe- Hümanist Dergi, S.30. Ocak-Mart.
13. DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, (2013), Mehmet Âkif Ersoy, Kapı Yayınları, İstanbul.
14. DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, (2012), Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri, İz Yayıncılık, İstanbul.
15. DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, (2006), Mehmed Âkif, Hakkında Araştırmalar I- II- III, Marmara Yayınları İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

16. EDİP, Eşref, (2011), Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, Beyan Yayınları, İstanbul.
17. ERDEM, A. Rıza, (2003), “Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler”, Değerler Eğitimi Dergisi, c. 1, S. 4.
18. ESEN, Adem, (2011), Safahat’ta İktisatla İlgili Konular” İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi 2011-2012 Akademik Yılı Açılış ve Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı 12-14 Ekim 2011.
19. HÖKELEKLİ, Hayati ve GÜNDÜZ, Turgay, (2004), “Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimleri”, Değerler ve Eğitimi Sempozyumu, İstanbul.
20. HÖKELEKLİ, Hayati, (2011), Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, Timaş Yay. İstanbul.
21. KABAKLI, Ahmet, (2008), Mehmet Âkif, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
22. KARATAŞ, Cengiz, (2014), Safahat’ta Meşrutiyet’in ‘Gölgeler’ine Dair, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Yayınları, 50, s.52-64.
23. KAYMAZ, Rıfki, (2009), Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı, Akçağ Yayınları, Ankara.
24. KESKİN, Yusuf, (2008), “Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması”, Yayımlanmamış doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
25. KUÇURADİ, İonna, (1998), İnsan ve Değerleri Değer Problemi, 2. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
26. KALE, Nesrin, (2004), “Nasıl Bir Değerler Eğitimi”, Değerler ve Eğitimi içinde (313-322).
27. ÖZENSEL, Ertan, (2003), “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değerler”, Değerler Eğitimi Dergisi, C.1, S. 3.
28. ÖZTÜRKÇÜ, İbrahim, (2011), Hakkın Sesleri veya Mehmed Âkif’e Göre Balkan Harbi’nin Sebep ve Sonuçları, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi 2011-2012 Akademik Yılı Açılış ve Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı 12-14 Ekim.
29. Sırâtmistakîm Mecmuası, I- II cilt, (2012), (Proje Yürütücüsü M. Ertuğrul Düzdağ), Bağcılar Belediyesi, İstanbul.
30. ŞANLI, Cevdet, (2010), Safahat Sözlüğü, Çağrı Yayınları, İstanbul.

31. TOPÇU, Nurettin (2011), (Haz. ERVERDİ, Ezel – KARA, İsmail), Mehmet Âkif, Dergâh Yayınları, İstanbul.
32. Türkiye Yazarlar Birliği – İlim Yayma Cemiyeti, (2008), Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi, TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.
33. Türkiye Yazarlar Birliği – İlim Yayma Cemiyeti, (2009), Mehmet Âkif Edebî ve Fikrî Akımlar, TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.
34. Türkiye Yazarlar Birliği – İlim Yayma Cemiyeti, (2010), Mehmet Âkif Edebiyet ve Düşünce, TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.
35. Türkiye Yazarlar Birliği, (2011), Mehmet Âkif Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı, TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.
36. Türkiye Yazarlar Birliği, (2014), Mehmet Âkif Gölgeleler, Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.
37. YAMAN, Ertuğrul, (2012), Değerler Eğitimi, Akçağ Yay. Ankara.
38. YAMAN Ertuğrul – TÜZER, İbrahim, (2013), (editörler) Mehmet Âkif'i Anlamak, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yay. Ankara.
39. YAZICI, Kubilay, (2006), “Değerler Eğitimi’ne Genel Bir Bakış”, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, S. 19.
40. YETİŞ, Kazım, (2006), Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara.
41. YETİŞ, Kâzım, (1992), Mehmet Âkif’in Sanat- Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 65, Ankara.
42. YÜREK, Hasan, (2011), Mehmet Âkif Ersoy’un Safahat Adlı Eserinde Geri Kalmışlığın Sebepleri ve Çözüm Önerileri, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi 2011-2012 Akademik Yılı Açılış ve Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı 12-14 Ekim.